

Saturš

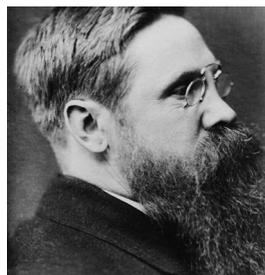
Proza

Intervija

Vēsture

Proza

Jurijs Zavadskis. <i>Balsis kā maize</i>	2
Staņislavs Asejevs. <i>Gaišais ceļš</i>	6
Maija Priedīte. <i>Ko darīt ar vēstuli</i>	14
Daniels Defo. <i>Mēra gada dienasgrāmata 1665. gadā</i>	21
Pireta Rauda. <i>Sols</i>	26
Braionija Doila. <i>Pēclaiķis. Apmaldījušies mežā</i>	30

Dzeja

Edvins Raups. <i>Rēta karājas gaisā</i>	34
Druvis Mucenieks. <i>Traks Tors</i>	36
Alise Mētra. <i>Klusums uzņem apgriezienus</i>	38
<i>nāksies aizstaigāt pie kaimiņiem pēc kara. Ukrainu dzejas izlase</i>	39

Intervija

<i>Vēl jāiemācās godināt karotājus. Ar Jiržiju Padevetu sarunājas Kristīne Ante un Josefs Miškovskis</i>	42
--	----

Recenzijas

Inese Dreimane. <i>Palīdzot savējiem</i>	47
Ainārs Bambals. <i>Vēsturnieka reakcija</i>	48
Sanita Reinsona. <i>Dzīve pirms lodes</i>	50
Sintija Kampāne. <i>Augstās sfērās</i>	51
Artis Ostups. <i>Mierpilns vērojums</i>	52
Arnis Koroševskis. <i>Cilvēka kodols</i>	53

Raksts

Jānis Šiliņš. <i>Restaurācija un nākotne</i>	54
--	----

Īsintervija

Tieši jautājumi Gintam Apalam	57
-------------------------------------	----

Raksts

Anete Ozola. <i>Tāmnieku isā runa</i>	58
Jānis Buholcs. <i>Kāpēc Facebook nav sociālais tīkls</i>	62
Edgars Plētiens. <i>Pilsēta laukos?</i>	65

Vēsture

Roberts Rasums. <i>Andrievs Niedra — literāts, kritiķis un ideologs</i>	68
---	----

Dienu pieraksti

Inna Ģile. <i>Marts</i>	72
-------------------------------	----

Žurnāls *Domuzīme*.
Iznāk kopš 2015. gada.
Galvenā redaktore: Rudīte Kalpiņa
Literatūras nodaļas redaktori: Jānis Vādonts, Aksels Hiršs
Vēstures nodaļas redaktori: Mārtiņš Mintaura, Liene Rokpelne
Literārais redaktors un korektors: Jānis Kulmanis
Māksliniece: Sarmīte Māliņa
Izdevējs: a/s *Cits medijs*. Reģ. nr. 40103271624
Adrese: Bruņinieku iela 16, K-2, Rīga, LV-1001
www.facebook.com/domuzime.ir
Twitter: @Domuzime
E-pasts: redakcija.domuzime@gmail.com
Abonēšana: tālr. 27734907, e-pasts abonesana@ir.lv

Žurnāls izdots ar Valsts kultūrkapitāla fonda finansējumu
Iespiests tipogrāfijā *Adverts*
Citējot atsauce uz *Domuzīmi* obligāta. Pārpublicēšanas
gadījumā nepieciešams saskaņojums ar žurnāla redakciju
Žurnālā publicētie materiāli ne vienmēr atspoguļo
redakcijas viedokli

Vāka ilustrācija — Krišs Salmanis
Žurnāls elektroniski: ir.lv/abonesana/ir-domuzime/

Jurijs Zavadskis

Balsis kā maize

Dienasgrāmata

Jurijs Zavadskis ir ukraiņu dzejnieks, literatūrzinātnieks, izdevējs, mūziķis. Pašlaik atrodas Rietumukrainā, savā dzimtajā pilsētā Ternopiļā, netālu no Ļvivas. *Domuzīmes* redakcijas uzrunāts, rakstīja šo dienasgrāmatu 2022. gada februārī—martā, īsos pārtraukumos starptulkojumiem, ģimenes pārvešanu uz Poliju, bēgļu izmitināšanu. Laika pierakstu fragmentārisms pēkšņi iegūst vēstuļu un dzejas formu.

24/02/

Neļauties panikai, elpot, elpot: es sev saku un pārsitu olu pret bļodas malu, saturs ielist bļodā, pievienoju sāli un cukuru (sieva saka, mēs lietojam pārāk daudz cukura, un, tiešām, es pamanīju, ka jānopērk cukurs, varbūt tiešām, jo Senajā Romā nebija tāda produkta kā cukurs, parasti medus, viss ar medu, viss ar medu un likvameni — bija savāda garša, un varbūt garšoja labi, vai viņiem tas medus nepiegrīzās?), sakuļu olu ar sāli un cukuru, pieberu nedaudz miltu un jūtu, ka trīc rokas. Miltus sajaucu ar olu, pieleju pienu — kārtīgi izmaisu, jāpagaida.

Gaidīt — tas nozīmē domāt. Negribu domāt. Jāsavāc drēbes, jāsakārto nepieciešamās lietas, lai nestieptu uz muguras lieku. Šonakt nespēju gulēt — paveicu darbu kalnu, daudz uzrakstīju, saplānoju, sarēķināju. Nolikos gulēt pēc horilkas devas ar skābētu gurķi. Pēc dažām stundām atnāca sieva un teica — viss sācies.

Man jārikojas konstruktīvi, taču sākumā nevaru nekam koncentrēties. Televizors, jaunumi *Telegram* un atsevišķi vārdi manī izsauc divainas asaras — šādas karstas asaras man bija vēl skolas gados, kad mēs dziedājām: «Pa ciemu gāja, pa ciemu gāja partizāni...» Daži atsevišķi vārdi manī izsauc divainu savīļņojumu. Es uzlieku uzreiz divas pannas — tā ātrāk. Dažādas pannas dažādi uzsilst. Jācep ātri, saskaņojot kustības: apsmērēt ar eļļu, izmantojot otu, uzliet mīklu — tai jānostāvas divdesmit, trīsdesmit minūtes, tad labāk cepas —, apsmērēt otru pannu, uzliet mīklu, uz pirmās — apmest pankūku, izcept līdz galam, uzmost uz šķīvja, atkal apsmērēt, uzliet, uz otras — apmest, izcept līdz galam, uzmost, apsmērēt, uzliet, apmest, izcept līdz galam, uzmost, apsmē-

rēt, uzliet, apmest. Bērni ēd brokastis, bet sieva — uz dažām stundām darbā. Vecākā meita prasa: kad būs mamma? Man dreb balss. Saku: būs drīz. Drīz būs.

25/02/

Kāda tad ir atšķirība starp dienu un nakti, netīribu un tīrību? Viņi sola apšaudīt lidostu un karabāzi — tas ir netālu, gluži kā viss Ternopiļā — netālu. Nakts, atbēgam no patvertnes uz mājām, lai sasildītos, iedzertu ko karstu. Piecpadsmit minūšu laikā būs jāatgriežas, ja būs gaisa uzbrukuma draudi. Patvertne netālu, viss tuvu. Miegs, tāpat kā ēdiens, netiek ēsts ar muti, bet ar acīm.

Kara skaņas? Saspringts rīta klusums, kamēr uzlec saule, balti zaļš gradients ar rožainu joslu — taukainas aknas. Rīts-trankvilizators — tā es saucu šo saspringto revolūcijas laika rītu. Vilcieni strauji dzenas šurpu turpu, ilgi, ilgi. Rīts it kā norij šos trokšņus, nesātīgs, pārbarots nāvēm, svaiģām asinīm, kara malto gaļu.

Man vajadzētu priedēties, redzot fotogrāfijā svešinieku ar izgāztām zarnām, jo viņš nav ticis līdz galvaspilsētas robežai. Man vajadzētu priedēties, lasot par cilvēkiem, kuri bija izvēlējušies līdz nāvei aizstāvēt katru zemes pēdu. Man vajadzētu priedēties, ka greizā pasaulīte, kurā man nācās dzīvot un kurā piedzima mani bērni, kādam ir iespriedusies kaklā. To norij šis pārbarotais rīts. Labi, ka mums ir ūdens un elektrība, nodomāju. Tā, rāmi, — domāju, — kamēr kāds kādu nogalina un kamēr tam nav nekādas daļas gar mums.

Mums ir svarīgi turēties pie kārtības, režīma, kārtības, režīma. Pieceļamies, nomazgājamies, iztīrām zobus, ieejam dušā, paēdam, visam sava kārtība. Vecākā meita nevar ieēst: stress. Jaunākā ilgi guļ, bet, ja neguļ, tad skraida un visu izmēta pa māju: arī laikam stress.

26/02/

No rīta debesis izara reaktīvais. Mums ir mierīgi, bet tagad es dzirdu dažus sprādzienus un šāvienu troksni. Automašīnas aiztraucas lidlauka virzienā. Meitenes vēl guļ, trauksmes nav, kā sacīt jāsaka, viss ir daudz labāk, bet varēja būt sliktāk. Ieradums neticēt ziņām, analizēt teikumus un pamanīt nesaskaņas ziņojumos, aizdomīgas elipses noklusējumus liek saprast — lai cik tas sāpīgi būtu — to, par ko pārliecinos ik reizi: smeļu informāciju no pirmavotiem. Un domāju: arī tie kaut ko noklusēs vai ziņos tā, it kā nekas nebūtu noticis, ja arī būtu kaut kas vai nez kas noticis.

Kaimiņi vakarnakt izbrauca Polijas robežas virzienā, no rīta bija pavirzījušies par 3 km. Pagājusi diennakts, un viņi joprojām stāv, ar savu mazo dēlu. Es būtu bijis laimīgs, ja manas meitenes atrastos tālāk rietumos. Taču šādi stāvēt ir mazliet bezcerīgi — es arī nenovēlētu viņām šādu likteni. Bet varbūt nebūs rindas, varbūt viņām nenāksies salt?

Foto — AFP/Scanpix

Meklēju, ko par Janu Lehoņu¹ rakstījuši ukraiņu literatūrzinātnieki, un neko nevaru atrast, bet atceros, ka Romans Honets² ne reizi vien pieminējis viņa — savdabīgā skolotāja, patrona, savas jaunības dzejnieka — vārdu. Lasu Lehoņa dzīves aprakstu un atminos, ka vēlējos izpētīt krievu rakšķiekārtas *Солнцек*³ darbības principus. Skatos mācību video un saprotu, ka ar šo bruņojumu labāk art laukus. Daži domā, ka, piemēram, atdzejošana vai rakstīšana ir bauda, nevajadzīga izklaide, gluži kā krēslainā klubā, kur visi skaisti un piedzērušies, ieiet tualetē kopā ar svešinieku un steidzīgi paņēmt mutē viņa daiktu, galvenais, nedomājot par kādām attiecībām un banālām jūtām, vienkārši tā, lai sajustu spermas garšu mutē, domājot par to, ka nav vērts atspiesties ar celi melnās zeķbiksēs pret atejas grīdu, piemīdītu, urinā un siekalās. Troksnis aiz loga, gluži kā *smutek duszy, wieczną rozkosz ciała*⁴, raķetes, droni, iznīcinātāji — kādu vēl tehniku es neesmu redzējis šajās trijās dienās?

Trīs kara dienas: ilgi vai tomēr neilgi?

28/02/

Braukt? No rīta modinu meitenes — ir vilciens uz Čopu, tad var šķērsot Ungārijas robežu — vakarā salikām lielās mugursomas un somu ar ēdienu. Trešā nakts stunda. Braukt? Iekraujamies automašīnā, braucam uz staciju. Satiekam draugus, viņi arī uz Čopu. Stāsta: vilciens kavējas 5 stundas. Atgriežamies mājās. Lieku meitenes gulēt, aizmiegu. Modinu vēlreiz, apēdam pa sviestmaizei. Braukt? Apģērbjamies, braucam atkal. Ierašanās laiks nav zināms. Sēžam, sarunājamies. Braukt? Var taču palikt šeit, priekšpilsētā, pie vecākiem, laukos, vienalga, kur.

29/02/—6/03/

Meitenes aizbrauca uz Poliju. Zemovits Ščereks⁵ atgriezās no Slovākijas ar auto tām pakaļ, noguris kā suns. Ideju aizbraukt pa taisno līdz Vroclavai pie vecākiem viņi atmata, aizbrauca līdz Jaseluvkai pie Slaveka Shutija⁶ un Ņinas Ļipartovskas. Ar šo Jaseluvku saistās daudz notikumu: viss sākās pirms trim gadiem, ar Pjotra Marecka⁷ un Oļas Maļeckas kāzām. Pjotrs uzrakstīja grāmatu *Romantika* par viņu ceļojumu pie mums pēc kāzām. Es bieži esmu ciemojies pie Shutija, gatavojis ēdienu viņu virtuvē — boršču, ķirbju putru, šakšuku, kartupeļu ēdienus un graudu vegānos nieciņus. Reizēm mēs vienkārši dzērām. Gadījās, es paguris pametu sabiedrību izmazgātā virtuvē, bet no rīta atradu totālu armagedonu, apsēstu pieklīdušiem kaķiem. Tūdaļ pārbaudīju, vai kāds nav iznīcinājis manus iepriekšējos saņemumus — visiem klātesošajiem pievārtus pilnus ēdienu katlus. Tagad Halina ar mūsu meitenēm pārnakšņoja Jaseluvkā.

Franka un Beata ir ļoti nogurušas un pārbijušas. Īpaši jau Fransja — viņa savos 12 gados ir diezgan saskatījusies revolūcijas un karus. Man jūtībā saglabājies ieraksts, kad viņa 2013. vai 2014. gadā, kādā reizē Pašcieņas revolūcijas⁸ laikā, saka «...nevaig kauties, vaig milēt...» (vaig = vajag). Es negribu, lai manas meitiņas to visu redz un dreb, dzirdot sirēnu kaucienus. Es nevēlos, lai mana sieva trūkstas no miega ik reizi, kad atskan trauksme, un skrien uz pagrabu.

Meitenes pārnakšņoja, pēc pusdienām aizbrauca uz Vroclavu. Ko es dariju? Uztraucos, sēdēju visos komunikatoros, kādi vien iespējami. Vienlaikus vajadzēja tikt galā ar daudziem ikdienas darbiem un jautājumiem: kāds dodas pāri robežai, kāds jau atrodas Polijā un meklē, kur apmeties, kādam jātiek ārā no Kijivas, kāds nejūtas savā ādā Hmeļnickas laukos.

Zvana Dmitro Lazutkins⁹: viņš izbrauks no Skviras uz Ternopiļu. Saku, ka gaidu, māja tukša. Viņi brauca 12 stundas. Divas mazas meitenītes, Kaja un Juna, un sieva Irina. Palika pie mums dzīvoklī. Ļoti dabiski iekļāvās mūsu meiteņu karalistes ainavā: ietērpās Sniegbaltītes un karalienes Elzas kleitās, svārciņos, uzliekamajās zvēru ausīs, stīpiņās, izvilka lelles un lego. Labi, ka viņām ir

¹ Jan Lechoń (1899—1956), poļu dzejnieks, viens no poļu avangarda grupas *Skamander* līdzdibinātājiem 20. gadsimta padsmītajos gados.

² Roman Honet (1974), poļu dzejnieks, t. s. «drosmīgās iztēles» virziena pārstāvis.

³ Saulgozis — krievu val.

⁴ Jana Lehoņa dzejas rinda: «dvēseles skumjas, miesas mūžīgā bauda» — poļu val.

⁵ *Ziemowit Cyprian Szczerek* (1978), poļu rakstnieks, žurnālists un tulkotājs.

⁶ Slavomirs Shuti (*Ślawomir Shuty*, 1973), poļu rakstnieks, fotogrāfs un režisors.

⁷ *Piotr Marecki* (1976), poļu rakstnieks, redaktors, izdevējs, kulturologs.

⁸ Otrs Eiromaidana nosaukums.

⁹ Дмитро Лазуткін (1978), ukraiņu dzejnieks, žurnālists, televīzijas producenti.

¹⁰ Pieejama <https://www.youtube.com/watch?v=IWOWq-t4kSQ>

¹¹ Poļu dziesminieka Česlavs Ņemena (*Czesław Niemen*, 1939—2004) slavenākā dziesma *Dziwny jest ten świat* (1967, *Savāda ir šī pasaule*).

Pieejama <https://www.youtube.com/watch?v=3aRz0IVMuW8>

¹² *Krzysztof Siewczyk* (1977), poļu dzejnieks.

¹³ Kauja pie Grīnvaldes 1410. gada 15. jūlijā, kurā cīnījās Teitoņu ordeņa spēki pret apvienoto Polijas un Lietuvas armiju.

Jāpabeidz tulkojums, pārskaitījumi uz kontu ģimenei Polijā tagad man ir mērķis numur viens. Un jāplāno meiteņu dzīve pagaidām Polijā, taču es viņas aizsūtītu vēl tālāk, kaut Halina jau sāk man stāstīt, ka viņai pacienti un ka viņai vajag ar tiem turpināt, ka kolēģi jau pamazām atgriežas darbā un tā tālāk, un ka varbūt viņas atgrieztos. Dažādi tas mums izskatās no dažādiem skatpunktiem, nav jau brīnums. Beidzot mums daudzās situācijās ir radikāli atšķirīgi viedokļi.

Šodien mans draugs, kurš palika pie manis, dodas uz militāro mācību, es sakopju un sēžos rakstīt.

Mīlu jūs, mani mīļie.

Sirsnībā

Jureks

Mīļo Jurek, piedod, vakar neatbildēju... netiku galā — šausmīgi daudz darāmā. Svarīgi, ka Oksana laimīgi atbrauca, mazliet atpūtās (piederēja eli...), viņai pakaļ atbrauca bērni no Francijas. Drīz brauks uz Parīzi...

... Skaidrs, ka barbari no austrumiem spiežas virsū, nerēķinoties ar Ukrainas un arī «matuškas Rosijas» zaudējumiem... Tajā visa mūsu cerība. (..) Nezaudē dūšu, bet, pasarg Dievs, neļauj Halai atgriezties... tas vēl drusku turpināsies. Rīt viņai piezvanīšu un arī palūgšu, lai paliek, ielūgšim Halu pie sevis, lai viņa un meitenes nedaudz (nedaudz, jo es taču zinu, ka tas nav tik viegli) atjēgtos no šī murga. Kuru katru dienu Polijā stāties spēkā jauns likums, kurš piešķirs ukraiņiem tieši tādas pašas tiesības kā poļiem. (..)

Ikviens dara to, ko prot vislabāk. Tu tulko un raksti... arī man :-)) Man ļoti patik lasīt — ko es te muldu — dievinu tavas vēstules, varbūt kādreiz izdosim ar nos.: *Jurko un Rihs — sapistā kara laika liriskie meli...*

(..)

22/03

Bļāviens, tas mani jau novedis: vakar pēc vakariņām gluži vienkārši aizmiglu divānā, un viss. Piecēlos nakts vidū, sāpēja kakls, degunā velns zina kas. Kakls joprojām sāp, pašsajūta dikti sūdiņa. Līdzīga tai, kad neesi izgulējies vai kad vakar pielējies, bet patiesībā izdzēri vienu šnabja glāzīti un aizmigli.

Trauksme tagad ir biežāk nekā jebkad agrāk. Jeņķi stāsta — viņiem esot aizdomas, ka krievi galvenos spēkus turot rezervē, uz Ukrainu sūtīt jauniesauktos un visādus kucesdēlus ar vecu tehniku. Un jeņķi vakar atklāti uzrakstīja, ka krievi grasās lietot bīstamus un aizliegtus bruņojuma veidus: hiperskaņas raķetes, fosfora bumbas un atomieročus, ķīmiskos ieročus un tuva darbības rādiusa taktiskās raķetes. Mūsējie vēsta, ka rezerves krieviem beigsies pēc trim dienām, jo vairumu apgādes ceļu mūsējie ir nogriezuši. Tādēļ arī krievi šauj ar raķetēm, un tas ir tikai laika jautājums, kad viena no tām nokritis Ternopiļā.

Varam plānot Tavu un Beatas atbraukšanu, bet es darītu tā: šo nedēļu jūs vēl dzīvojat institūtā, bet Nadja — dzīvoklī. Brīvdienās (sestdien) apskatiet Agatas dzīvokli, ja tas patiešām ir labs — pārbrauciet. Viņa ir gatava parakstīt īres līgumu, lai jums būtu iespēja saņemt *PESEL*. Nezkāpēc visi raujas pēc šī numura — bet nūdien arī bez tā var daudz izdarīt — ja nu vienīgi cilvēki grib izmantot «bezmaksas» medicīnu. Taču, ja vajag ko steidzami, tad vai nu jāgaida mēnešiem ilgi rindā uz pieņemšanu pie ārsta, vai maksāt privātklinikā un netaisīt no sūdiem zeltu. Tātad: jūs nogaidīsiet šo nedēļu, kas ir vēl saspringtāka un nedrošāka nekā iepriekš. Un tad, piemēram, no otrdienas var plānot izbraukšanu uz Ukrainu.

Krakova

— Balsis kā maize, — mana ukraiņu literatūras skolotāja pirms ceturtdaļgadsimta atkārtoja, ka nevar salīdzināt vienskaitli ar daudzskaitli, nav labi likt vienu pret daudziem, mākoņus pret seju, pilsētu pret policistiem, nāves pret nāvi. —

Tagad skatos, ko esmu uzrakstījis, un man šķiet, ka esmu uzrakstījis muļķības. Un jautāju sev, vai iespējams par to rakstīt citādi? —

Mans neskūtais draugs no Krakovas man atvedis Krakovas maizi, dienišķu, vienkāršu, piedegušu no apakšas, miltiem apkaisītu garozu, tā sevī savākusi burbuliņus ar Krakovas gaisu: pārlaužu šķēli — ieelpoju Krakovas aizvakara gaisu. —

Mana draudzene no Krakovas man atsūtīja balss ziņu — lūdž palīdzēt

Odesā ar zālēm, mans paziņa kautrīgi interesējas, kā man klājas un vai man netrūkst makaronu un maizes, mans draugs dzejnieks

laiku pa laikam zvana, nevēlas runāt par dzeju, — viņu balsis krāju atmiņā, ar tām barojos, apmānu savu nemieru, aizstāju savas bailes, iztēlojos sevi citās dekorācijās. —

Cita salīdzinājuma nespēju izdomāt: balsis kā maize, — pretrunā senajam likumam, pretrunā noteikumiem, pretrunā vēsturei. — ■

2022. gada 25. martā

No ukraiņu un poļu valodas tulkojis
Māris Salējs

Staņislavs Asejevs

Gaišais ceļš

Kādas koncentrācijas nometnes stāsts. Fragmenti

Staņislavs Asejevs (1989) ir rakstnieks un žurnālists, kurš dzimis Donbasā Ukrainā. Raksta prozu, dzeju, veido reportāžas. Strādājis *Radio Brīvā Eiropa*. Pēc Krievijas iebrukuma Austrumukrainā 2014. gadā divus gadus ar pseidonīmu Staņislavs Vasins rakstīja Ukrainas plašsaziņas līdzekļiem par okupētajā Donbasā notiekošo. 2017. gada jūnijā «Doneckas Tautas Republikas» (DPR) kaujinieki¹ Asejevu nolaupīja un nelikumīgi ieslodzīja. Pēc izdomātām apsūdzībām terorismā viņu notiesāja uz 15 gadiem. Vairāk nekā 2,5 gadus — Staņislavs pavadīja Doneckas cietumos, kur tika nežēlīgi spīdzināts. Par viņa atbrīvošanu iestājās starptautiskās žurnālistu un cilvēktiesību organizācijas, Rietumu politiķi. 2019. gada 29. decembrī gūstekņu apmaiņas rezultātā viņš atguva brīvību. Par gūstā pārdzīvoto Asejevs sarakstīja autobiogrāfisku darbu *Gaišais ceļš. Kādas koncentrācijas nometnes stāsts (Світлий Шлях: історія одного концтабору, 2020)*, tā fragmentus piedāvājam arī *Domuzīmes* lasītājiem. Trijās valodās — ukraiņu, krievu un angļu — izdotas Asejeva Donbasa reportāžas *Izolācijā. Esejas par Donbasu (В ізоляції. Книга есеїв про Донбас, 2021)*. Žurnālists Ukrainā saņēmis Brīvo mediju balvu (2020), Nacionālo vārda brīvības balvu (2020) un Tarasa Ševčenko Nacionālo balvu (2021).

Šā gada marta pirmajās dienās, kad Krievija pret Kijivu vērsa īpaši intensīvus uzbrukumus, ar sociālo mediju starpniecību izdevās ar Staņislavu sazināties. Viņš jau bija iesaistījies galvaspilsētas pašaizsardzības vienībā, tomēr rada iespēju elektroniski atsūtīt abas savas grāmatas.

Saskaņā ar autora norādījumu šeit publicēto tekstu tulkojām no krievu valodas, kurā darbs ir sarakstīts. Interesenti var viņam sekot tīmeklī @AseyevStanislav vai Facebook — Станіслав Асеев (Stanislav Aseyev). Un cerēt, ka šajā karā viņš paliks dzīvs.

Ierašanās

Mūs izkrauj pa vienam. Kādam rokas satītas ar skoču, man — stingri savilkta ar roku dzelziem, visiem galvā maiss. Viss, ko esmu paņēmis līdzī no iepriekšējā pagraba, — mans manuskripts, pārējais ir mugurā. Ar maisu galvā mūs nostāda pie sienas, cītīgi pārmeklē, ļauj paņemt papīra lapas no līdzpaņemtās vecās mapes.

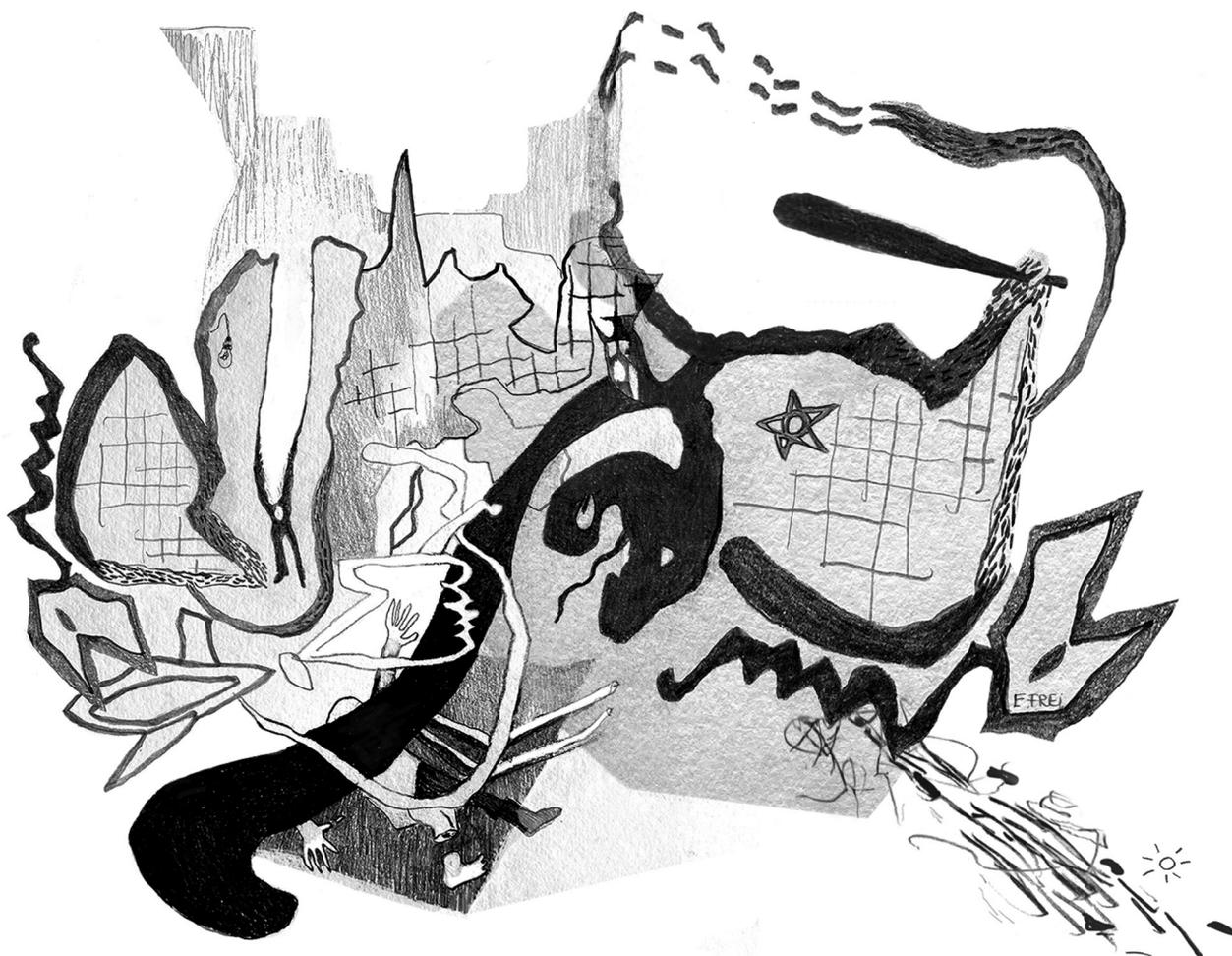
Pēc ierašanās mēs katrs ar laiku saprotam, ka šis nav cietums, vismaz ne oficiāls cietums, kur parasti iesloga cilvēkus. Te ir par pavisam citiem pantiem: spiegošanu, terorismu, ekstrēmismu. Vēlāk saskaņā ar septiņiem Krimināllikuma pantiem es saņēmu divus spriedumus, kopā — piecpadsmit gadu. Seši būs saistīti ar manu profesionālo — žurnālista — darbību, un tikai viens — par spiegošanu. Tā ir gandrīz visiem: šis cietums ir «sevišķi bīstamajiem».

Mūs sadala pa kamerām: visas durvis biežā kārtā nokrāsotas melnas, logi aizkrāsoti balti, kamerās cauru diennakti deg gaisma, ko nedrīkst izslēgt arī dienā. Tikko durvis veras, visi lec kājās, velk uz galvas maisu, rokas paslēpj aiz muguras un pagriežas ar seju pret sienu. Viss notiek divu trīs sekunžu laikā. Tāda te kārtība: nedz gulēt, nedz skatīties uz loga vai videokameras pusi nedrīkst.

Tātad *Izolācija*. Gaišā ceļa iela 3. Visi atrodamiem bijušās izolācijas izstrādājumu rūpnīcas teritorijā Doneckas centrā. Šeit ir karabāze un arī viens no tā dēvētās «DTR» visnežēlīgākajiem cietumiem. Cietumam nav kategorijas, oficiāli tas neeksistē, bet neoficiāli pagrabos un kamerās ir desmitiem cilvēku. Visapkārt betons un dzelzs armatūra — uzņēmuma rūpnieciskā zona, ko es ieraudzīšu tikai pēc gada, kad pirms došanās uz dušu man beidzot atļaus noņemt maisu. Bet šimbrīžam tā uzreiz nevaram pierast pie tā, ka kamerā ir izlietne un tualetes pods: pēc ieslodzījuma «kantora» pagrabā, kur es pavadīju pusotru mēnesi, bet pārējie, mazāk veiksmīgie — divsimt dienu, no mums joprojām birst ādas plēksnes. Jaunie labturības nosacījumi mulsina mūs un ikvienu, kurš izdzird par šo cietumu. «Lēģeris ar kondicionētāju? Jūs jokojat?» Šādus jautājumus dzirdēju, jau brīvībā būdams, kad mēģināju paskaidrot, ko šis cietums nozīmēja mums.

Nu... Ja jūs uz šejieni atved vasarā, jūs patiešām sagaida pa puķītei aiz loga, un dažās kamerās var redzēt kondicionētāju, kas palicis no pirmskara laikiem. Taču tā nav visa patiesība. Mans mēneša laikā nosirmojušais kaimiņš pastāstis pārējo: viņš nedēļu nespēja runāt, jo balss pazuda, kad viņam veselu nakti lika kliegt pie ģenitālijām piesieti elektrības vadi. Elektriskā strāva un no sēkliniekiem nolobījusies āda par *Izolāciju* pastāsta vairāk nekā kondicionētājs.

Šeit viss ir simbolisks. Ja izstaigāsi *Izolāciju* bez maisa uz galvas — to jums var atļaut mēnesi pēc atvešanas —, tieši pie kāpnēm uz pagraba redzēsiet gleznu ar Ļeņina attēlu un viņa bisti. Ag-

Ilustrācija — Evija
Freidenfelde

rākās izolācijas materiālu rūpnīcas teritorija kādreiz bija īsta kultūrvietā: šeit pulcējās mākslinieki un ar mākslu saistīti ļaudis, tika rīkotas izstādes, veidotas instalācijas. Kad Donekā ieradās «krievu pasaule» un FDD, uzvarēja Ļeņins un viņa *Gaišais ceļš*: kurss uz komunistisko paradīzi kārtējo reizi pārvērtās par pagrabu un elli. Vēl padomju laikos ierīkotās bumbu patvertnes pārta pa par spīdzināšanas telpu tiklojumu, un angārus gleznu vietā aizpildīja tanki un simtiem mīnu.

Taču *Izolācija* bija iecerēta ne tikai kā cietums citādi domājošajiem. Daudzi no maniem kamerar biedriem šeit nonāca «nepareizas sarakstes» dēļ vai tāpēc, ka sociālajos tīklos šajā karā bija atbalstījuši Ukrainu. Šāda pozīcija uzreiz tika ieskaitīta «ekstrēmisma» kategorijā, un tad automātiski pienācās vismaz pieci gadi cietumā. Piecus gadus no kopējā termiņa es saņēmu par pēdīnām, kurās ieliku vārdus «Doneckas Tautas Republika», tā parādīdams neatzišanu no starptautiskās sabiedrības un oficiāli vispār arī no Krievijas puses. Pēdīnām tūlīt pat seko jūsu paraksts uz papīra, kas lepni liecina, ka ir notverts «DTR valstisko suverenitāti noliedzošs» noziedznieks. Nebeidzams konveijers, neizsīkstoša «spiegu» un «ekstrēmistu» straume ļauj izsūkt no upuriem visu. Automašīnas, naudu, dzīvokļus, manā gadījumā pat virtuves nažus un dažas pu-

delītes aroma, ko nozaga beidzamās pretlikumīgās kratišanas laikā.

Tomēr tā bija tikai viena *Izolācijā* nonākušo dzīves puse. Otra skāra tos, kuri par šo sistēmu bija karojuši un paši tajā tika samalti. Šeit pavadītajos divdesmit astoņos mēnešos nepagāja ne diena, kad vienā kamerā ar mani nebūtu sēdējis kāds vietējais militārists — no ģenerālmajora līdz ierindniekam.

2014. gadā, līdzko *Izolācijā* gleznas un mākslas objektus nomainīja dzeloņstieples un ložmetēju ligzdas, tā kļuva par spīdzinātavu tā dēvētajiem «kazakiem»; viņu bandas atbruņoja un līdz pat 2016. gadam viņus uz šejieni veda tie, kas vēl vakar bija «ieroču brāļi». Te gan nonāca laimes lutekļi — lielāko daļu turēja pagrabā uz koka paliktņiem, bet daļu fiziski iznīcināja; par liķu skaitu *Izolācijā* līdz šim brīdim nekas nav zināms. Pietiek noiet garām kādai ventilācijas šahtai, dodoties uz vasaras dušu, lai degunā iecirstos noturīga satrudējušu liķu smaka.

2017.—2018. gadā sistēma vairs tik rupji nestrādāja: iepriekš neviens īpaši nepiedomāja par oficiālām apsūdzībām, tagad vara pati savām militārtāpersonām atkal un atkal piesprieda pantus par «valsts nodevību» un «nelikumīgu ieroču glabāšanu». Tiku sēdējis ar gandrīz visu vietējo brigāžu un bataljonu pārstāvjiem, arī ar komandieriem:

Bailēm cietumnieku dzīves sistēmā ir īpaša vieta. Sistēmas uzdevums — ar represijām un spaidiem nomākt personību

2017. gadā viņus viņiem vien meta pagrabos un pēc tam pie mums uz kamerām ceļa augšā jau salauztus un bez mazākās izpratnes par to, kāpēc viņi vēl pirms gada Donbasā lējuši savas asinis. Dažus īpaši spītīgos veda šurp kopā ar sievietēm, lai vīrs ir piekāpīgāks un ātrāk paraksta vajadzīgos dokumentus.

Tāda ir šīs vietas ārējā puse. Taču izpratne par to nāks vēlāk, pagaidām jaušu, ka kaut kas nav kārtībā. Vēl ne tuvu neapjaušu, kur tieši esam atvesti un kas šeit būs jāpieredz man un citiem gūstekņiem, tomēr jau pirmajās minūtēs sajūtu ko dīvainu. Tikai pēc kāda laika kļūst skaidrs, ka dīvainība nāk no nedaudz pavērtajiem logiem. Kā tad, dzirdamas mašīnas! Aiz mūsu logiem ir autostrāde, un no tās dzirdamas garāmbraucoša transporta skaņas. Tās mani apdullina: vienīgā skaņa, ko iepriekš dzirdējām pagrabā, bija lifta troksnis — kad tas aplūsa un atkal iegrabējās, sapratām, ka nakts pagājusi. Tā mērījām laiku, un, kad pagrabā — vienu vienīgu reizi — avārijas dēļ nodzisa gaisma un iedegās sarkanā videokameras actiņa, mēs patiešām sajūtāmies kā dzīvi apglabāti aukstajos mūros.

Bet tagad ir citādi. Un tas iedzen vienā no bīstamākajām šejienes ilūzijām: šķiet, ka šīs skaņas un dienas gaisma nav uz ilgu laiku. Es dzirdu garām braucošo transportu un domāju, ka nu jau drīz no šejienes izešu, jo aiz loga, tikai dažu metru attālumā, tomēr pastāv pavisam cita pasaule. Pagrabā bieži domājām, ka tās vairs nav, ka ne mašīnas, ne cilvēki, ne saule, ne vējš vairs neeksistē. Ja ar mums kaut kas tāds ir noticis, tad kaut kam jābūt notikušam arī ar veco, nodilušo pasauli: nevar šajā melnumā nogremdēt tikai mūs. Tā runājām it kā pa jokam, taču brīžam domāju: cik ilgi te būtu jānosēž, lai kam tādām noticētu? Cik daudz laika mēmajā pustumsā vajadzēs, pirms šīs domas vairs neizraisīs mūsos smaīdu?

Un tagad atklājas, ka dzīve turpinās. Pirmkārt, šeit, šajā kamerā, mūs sagaida citi cilvēki: izrādās, sēdēt var ne tikai vieninieku kamerā — kad noņem maisu no galvas, var redzēt vēl kādu, ne tikai svēto uz pelējuma klātas ikonas. Otrkārt, kāds taču brauc ar tām mašīnām, kāds stūrē autobusus, kuros kaut kur steidz cilvēki. Viņu dzīve rit tālāk, bet vai viņi zina, ka šeit esam mēs?

Domas kā šķembas pašķīst no laides sitiena pa dzelzs durvīm. Līdzīgi vēl desmitam tādu kā es, burtiski nolēcu no nārām un dzirdu savu uzvārdu: «Maisu galvā! Ar seju pret sienu! Rokas aiz muguras! Solis pa labi — uz izeju!» Bija sākusies pirmējā apskate. Tobrīd vēl nezināju, ka mūs apskatīs viens no neželīgākajiem vietējiem sadistiem. Drūmas ironijas dēļ šis cilvēks šeit bija ārsta amatā. Viņš atļāva man noņemt no galvas maisu, kaut pats palika sēžam melnā maskā, un jautāja, vai no iepriekšējā ieslodzījuma ir kādas paliekošas sūdzības par veselību. Atbildēju, ka joprojām nejūtu roku iekšņu kauliņus, pie kuriem sēja vodus. «Tas nav briesmīgi, vai būtiskas sūdzības ir?»

Nekā «būtiska» man nebija.

Šī cilvēka ierašanās *Izolācijā* vienmēr bija dzirdama: parasti viņš jau koridorā, nekārtīgi lamājoties, nikni bļāva uz jaunpienācējiem, bet naktī kopā ar šīs vietas saimnieku klaiņoja pa koridoru un rāva ārā no kamerām ieslodzītos. Tas, kas ar viņiem notika pēc tam, bija atkarīgs no spīdzinātāju izdzertā degvīna daudzuma un fantāzijas.

Bailes

Bailēm cietumnieku dzīves sistēmā ir īpaša vieta. Sistēmas uzdevums — ar represijām un spaidiem nomākt personību, izšķīdināt to frāžu «ar seju pret sienu!», «galvu nolaist!» kopējā katlā un pakļaut vienotam uzvedības modelim, kurā eksistē vienīgi administrācijas griba. Nudien, ja izdodas cilvēkā iemitināt šo sajūtu — nepārejošu sastingumu —, personība pārvēršas par mikstu mālu, un tad var veidot jebko, ko vien grib. Izņemot gadījumus, kad bailes no sitieniem un spīdzināšanas cilvēkam neļauj izpildīt pat tās komandas, kurām it kā vajadzētu viņu no sodīšanas atbrīvot. Šādā situācijā cilvēks saskaras ar pilnīgu savas gribas paralīzi, un pat ārēji stimulāri — sitieni vai draudi — ne vienmēr liek no šī stāvokļa izkļūt. Tāpēc *Izolācijas* administrācijas galvenais uzdevums bija iemācīt cilvēkam baidīties — sistēmiski, dienu un nakti (dažreiz bailes izpaudās nakts murgos vai nakts vizītes gaidīšanā), spīdzināšana un pazemošana nāca kā sekas.

Pretēji pieņēmumiem bailēm ir daudz paveidu. Starp *Izolācijā* izjustajām bailu nokrāsām — no nāves bailu šausmām, kad pēkšņi pamanīju, ka vairs pat neelpoju, līdz trauksmei — neņemot izcelt dominējošo. Visdziļākās bailes neparādās spīdzināšanas laikā, bet jau kā psiholoģiska atbalss relatīvi mierīgā vidē, kā bija manā gadījumā. Kad no «kantora» pagraba mūs pārcēla uz gaišo *Izolācijas* kameru ar tualeti un izlietni, neatļāvos pat lieku kustību, lai gan «kantora» pagrabā biju iemanījies noskriet man noteiktos sešus soļus — no restēm līdz lažai. *Izolācijā* mums bija aizliegts skatīties uz balti aizkrāsoto logu pusi, uz videokamerām un «barotavu» — nelielu lodziņu durvis, pa kuru mums izsniedza ēdienu. Nācās skatīties sienā vai grīdā, pilnīgā klusumā un nekustoties. Administrācija gan to neprasīja, taču bailes bija tik ļoti mani pārņēmušas, ka neatļāvos pat lieku reizi aiziet uz tualeti.

Vēl sēdēdams «kantori», biju par šo cietumu dzirdējis no *Izolācijā* pabijušajiem. Visai spēcīgu iespaidu atstāja stāsts par vīru, kuram, spīdzinot ar elektrisko strāvu, ne tikai pārplēsa sēklinieku, bet kuru pēc tam ielika zārkā, aiztaisīto zārku iznesa ārā un sāka bērt virsū akmens šķembas, lai, kā izteicās kāds no akcijas dalībniekiem, radītu «Gogoļa efektu». Tagad spēju brīvi par to runāt, jo gan upuris, gan liecinieks spēja šajā ellē izdzīvot un ir brīvībā. Bet toreiz, sēdēdams pagrabā pēc savas spīdzināšanas, biju tik ļoti satriekts par to, kas notiek «Doneckas Dahavā» — tā to nosau-

Viņš mūs ienīda tāpēc, ka pats bija kļuvis par gūstekni: iestidzis mūsu asinīs, viņš nevarēja atļauties pat iziet ārpus rūpnīcas

ca kaimiņš blakus kamerā, ka bailes nokļūt tur mani jau bija pārņēmušas. Un, lai arī no pagraba mūs izveda ar maisiem galvā, labi pazīdams Donecku, pēc auto pagriezieniem sazīmēju, ka mūs neved uz izmeklēšanas izolatoru.

Cerības nevairoja arī kāda no «Dahavas» uz pagrabu atpakaļ atvesta spartieša (bataljona *Sparta* kaujinieka) vārds: «Ja gribi saglabāt veselību, *Izolācijā* labāk nenonākt.» Naivi pajautāju, vai ir runa par spīdzināšanu ar elektrisko strāvu, bet viņš atbildēja: «Tā jau ir vakardiena. Tagad var noģērbt pliku, nolikt turēt sienu, bet no mugurpuses ar speciālu rori daudzīt pa pautiem un locekli, kamēr tas piepūšas kā bullim.» «Turēt sienu» nozīmēja stāvēt ar plaukstām virs galvas, kamēr rokas un kājas piepampst un cilvēks vienkārši nogāžas — *Izolācijā* to praktizēja kā visvieglāko sodu. «Kantora» pagrabā, atguvies no sākotnējā šoka, vēl varēju atļauties abstraktas pārdomas (un tās pat pierakstīt, kas bija skaidra psihiskas veselības zīme), turpretim *Izolācijā* daudzu mēnešu garumā mana vienīgā realitāte bija drūmas bailes. Ēst un baidīties — tas bija vienīgais, ko toreiz spējām.

Būtu aplami domāt, ka cietumniekus baida vienīgi fiziskas sāpes un seksuāla varmācība. Daudzu mēnešu novērojumi viesā manī pārliecību, ka mēs visi atradāties psiholoģiskā komā neatkarīgi no tā, vai pret mums pielietoja fizisku ietekmēšanu vai ne.

Šo domu apstiprina notikušais ar kādu cilvēku, kuram *Izolācijā* veica tā dēvēto «fluorogrāfiju». Ēdiena izdalīšanas laikā viņam bija jāpieliek krūtīs pie jau minētās «barotavas», un pēc brīža, ne uzreiz, no durvju otras puses nāca spēcīgs sitiens ar dūri. Beigās tā bija izklaide — vienkārši turēt viņu pie durvīm, pie visām miesām tricošu un aizžmiegātām acīm, taču sitienu tā arī nesaņemt. Ja vispārīna, kaut kas līdzīgs notika ar mums visiem — visiem bija jātrīc, ik sekundi gaidot sitienu.

Kā mēdz būt ar galējībām, *Izolācijas* iemītnieku patoloģiskās bailes vienā brīdī pārtapa par patoloģisku vienaldzību. Tas nekādā gadījumā nenozīmē, ka kļuvām par varoņiem. Nē. Varonis ir bailes plus rīcība. Mēs bijām — vienaldzība plus sabrukums. Pastāvīgs kairinātājs vairs netiek uzverts, tas būtu jāiegaumē tiem, kas iecerējuši ilgi mocīt cilvēkus. Dauzīšana ar laidī pa dzelzs durvīm (ieciēnīta izklaidēšanās naktī) vienīgi padarīja stiklainu mūsu acu skatienu, kaut vēl nesen satrūkāmies no mazākā troksnīša.

Absolūts ļaunums

Runājot par *Izolāciju*, apzināti izvairoš minēt uzvārdus un pat vārdus. Būtu nekorekti minēt to vārdus, kas izgājuši šai vietai cauri. Iedomājieties spīdzinātu un izvarotu sievieti, kurai pat doma par pagātņi ir traumatiska. Un pēkšņi viņa atpazīst sevi šajās lappusēs. Tas vienlīdz attiecas arī uz vīriešiem. Savukārt administrācijas pārstāvjiem viņu vārda pieminēšana būtu pārāk

dāsns uzmanības apliecinājums — pagaidām neviens nav sodīts, un viņi turpina spīdzināt. Ticiet man, neviens neko nav nožēlojis, un katra cilvēka stāsts viņiem ir anekdote.

Taču ir viens izņēmums. Tas ir *Izolatora* saimnieks, ko visi dēvēja par Paliču. Nepieminēt viņu nav iespējams. Kaut kādā ziņā bez viņa *Izolācijas* nebūtu, un, kad viņš beidzot pazuda, kad 2018. gada februārī viņu pašu beidzot ieslodzīja pagrabā, mēs atviegloti uzelpojām — beidzās tas, kas šķita nebeidzams.

Ko par tādu cilvēku var pateikt? Pirmajā mirkli prātā nāk klīšejas: noziedznieks nr. 1, absolūts ļaunums. Taču tas ir pārāk abstrakti attiecībā pret to, kurš fiziskos un psiholoģiskos pelnos pārvērtis simtiem cilvēku dzīves. Pārliecināts sadists, varmāka, bende un alkoholiķis, klasisks psihopāts un vienlaikus smalks psihologs un manipulētājs ar visai labu humora izjūtu. Viņš bija spējīgs piekaut cilvēku gandrīz līdz nāvei un pēc tam arī tos, kuri bez viņa atļaujas aizskāra kaut matiņu uz upura galvas. Cilvēks, kurš naktī sadauzīja visu mūsu kameru līdz nemanāi, izmētādams ieslodzītos kā ķeģļus, no rīta atnesa maisu ar vecām šokolādes konfektem, izdalīja tās visiem *Izolācijas* iemītniekiem, lādotes par to, ka «ir spiests» tā rīkoties.

Jā, viņš uzskatīja, ka esam vainīgi, taču ne mūsu kriminālo pantu un uzskatu dēļ — par politiku viņam bija nospļauties. Viņš mūs ienīda tāpēc, ka pats bija kļuvis par gūstekni: iestidzis mūsu asinīs, viņš nevarēja atļauties pat iziet ārpus rūpnīcas, jo baidījās, ka viņam atriebsies tie, kurus viņš ir spīdzinājis.

Izolācijā bija pagājušas dažas dienas, kad pirms gulētiešanas atvērās kameras durvis un es ar šausmām izdzirdēju savu uzvārdu. Nakts izsaukums šeit nozīmēja tikai vienu: būs spīdzināšana.

Lēnām virzījās uz durvīm, cenšoties pacelt maisu tā, lai redzētu grīdu, un pēkšņi kāds uzklīdza: «Noņem tak to maisu!»

Ar maisu galvā nebija tik traki kā, to noņēmot. Manā priekšā stāvēja divmetrīgs cilvēks kamuflāžā ar *AK-47* plecā, ar vienu roku viņš savtvera manu kaklu, piespiezdams mani pie sienas, otru turēja priekšā pagraba videokamerai. Šis cilvēks bija tik milzīgs, ka nevilšus nodomāju: kam viņam automāts?

Izrādījās, ka mūsu kamerā vēl ir durvis uz «glāzi» jeb karceri un uz viennīcu.

Augšup mani veda virs kamuflāžā un karavīra zābakos, bet telpā ieraudzīju divānā familiāri izlaidušos cilvēku šortos, T kreklā un lētās dušas čībās, kurš rokā turēja automātu un drusciņ ar to rotaļājās. Mans apsargs nosēdās viņam blakus, acīm redzami izturēdamies atturīgāk, kā jau priekšniecības klātbūtnē. Apsēdos, kur bija vēlēts, īsti nesaprazdams, kas tas par cilvēku un kas tagad būs.

— Stādiešies priekšā: nosauciet vārdu un savus pantus!

Starp mums stāvēja milzīgs monitors, sadalīts kādos desmit kvadrātos, kuros savās kamerās, arī mūsu pagrabā, kā skudras mudžēja cietumnieki. Nosaucu savu vārdu, kā bija likts, un pajautāju, ar ko runāju:

— Kā noprotu, jūs esat maiņas vecākais?

Cilvēks T kreklā nosminēja:

— Es te vispār esmu vecākais.

Tajā brīdī sapratu, ar ko runāju, — šis cilvēks iešļūcenēs un smieklīgajā T kreklā ar automātu rokās ir tas pats slavenais sadists, par kuru man stāstīts. Dīvaini, viņš turpināja uzrunāt mani uz «jūs» un joprojām grozīja pirkstos automātu. Visā mūsu isās pirmās tikšanās laikā viņš ne reizi nepacēla balsi un neaizskāra, lai gan parasti gūstekņus principa pēc uzrunāja aizvainojoši, pieklājīgākie apzīmējumi bija «maita» un «pederasts».

— Runāsim skaidru valodu: par pašnāvību esi domājis?

Skaidrs, ka Paliča rīcībā bija ne tikai oficiālie raksturojumi no «kantora», bet arī informatoru ziņojumi. Sapratu, ka nav jēgas liegties, un atbildēju:

— Jā, esmu.

— Ēit to nedariet. Brīdinu uzreiz: būs tikai sliktāk. Skaidrs?

Piekrietoši pamāju, kaut tobrīd vēl nesapratu, kas var būt sliktāks par pašnāvību un kā vispār šo ieteikumu uztvert. Divus gadus vēlāk blakus karcerī nonāks cilvēks, kurš šobrīd monitora mazajā kvadrātiņā mierīgi staigāja no vienas sienas līdz otrai. Paliča psihe sašķobīsies tik ļoti, ka viņš sāks ar neasu metāla karoti graizīt sev seju un mesties uz pagraba restēm. Tad viņu iemetīs karcerī, kur Paličs sadauzīs flīzi un uzplēsīs vēnas. Rokas tūlīt pat pārsies, pašu piekaus un veselo roku pieslēgs pie karcera durvīm, karcerī viņš sabūs savās fekālijās vēl nedēļu, pirms, apsardzei ņirdzot, tiks pārcelts uz izmeklēšanas izolatoru. Lūk, ko nozīmēja «būs tikai sliktāk».

Klusējošo laiks

Pēc četrarpus gadiem man nav, ko teikt par šo karu². Milzīgā ventilatora spārnī, tā troksnis, biežā, restotā kupolā mirguļojoša lampa kļūst te nespodra, te atkal iedegas ar tādu spēku, ka sāp acis. Tas viss — ventilators, lampa un troksnis — ir kā viena būtne, tā skatās mūsos caurām diennaktīm, viena no šī kara daudzajām sejām.

Jau bijām iekārtojušies gulēšanai zem mitra apmetuma klātiem griestiem, kad durvis pēkšņi atvērās un visiem nācās lēkt kājās. Vienu no mums sāka sist turpat uz vietas un paša kliedzienu pavadījumā kaut kur aizstiepa. Pēc pāris minūtēm kliedzieni kļuva tik mežonīgi, ka tos nevarēja noslāpēt pat ventilatora dūkoņa.

— Žurnālist, ņem nost maisu!

Noņēmu no galvas maisu un ieraudzīju savā priekšā galīgi piedzērušos vīrieti šortos un T kreklā; grīļojoties viņš mani ļoti vērīgi skatījās, kamēr pārējie stāvēja pie nārām ar maisu galvā.

— Ko vajag?

— Neko, pilsoni priekšniek, viss kārtībā, — ar grūtībām izspiedu.

Vēl kādu brīdi viņš, acis samiedzis, turpināja mēmi un joprojām grīļodamies mani skatīties, tad atkārtāja:

— Ko vajag?

Sajutu, ka tas vairs nav jautājums, bet pavēle, un atbildēju:

— Dušu, pilsoni priekšniek. Sen neesam mazgāti.

— Būs duša. Rīt, karsta, — viņš attrauca gandrīz bez domāšanas. — Pipē?

— Nē.

— Skaistulis. Nāc, parunāsim.

Aizgājām uz pagraba tālo kaktu, kur stāvēja metāla galds un pie grīdas pieskrūvēti soli. Tikko apsēdāmies, atvērās durvis, un ienāca tas, kurš vēl nupat mežonīgi kliezda. Viņš nokrita ceļos, ar skoču satītām rokām, trīcošs kā vaļā palaista atspere.

— Atvediet un atsieniet vaļā rokas.

Cilvēku nosēdināja man blakus un iepilināja glāzē korvalolu.

— Prieku man tas nesagādāja. Izvēles nav, žurnālist.

Tobrīd šiem vārdiem nepievērsu uzmanību, taču piedzērušais atkal tos atkārtāja:

— Izvēles nav. Parakstiet visu, ko jums prasa, un mierīgi ejiet uz apmaiņu.

Uzmetu skatienu kameras biedram, ar kuru vakar tikko paspēju iepazīties: pavecs vīrietis, pēc spīdzināšanas trīcošām rokām, vēl pirms pāris minūtēm pie tām bija piesieti vadi — viņš knapi spēja noturēt glāzi, mēģinot neizliet korvalolu.

— Ja esat šeit nonācis, nekādu robežlīniju nav. Jūs tik un tā visu parakstīsiet. Kāpēc jāzaudē veselība? Paskaidro to viņam, žurnālist.

Viņš pievērsās visiem, taču runāja tikai ar mani: — Es zinu, tu rakstīsi, ka jūs šeit sita un spīdzināja, ka šeit nav cilvēki, bet mēsli.

Gribēju iebilst, lai kaut nedaudz viņu nomierinātu, taču nepaguvu pateikt ne vārda.

— Bet atceries, — viņš, neraugoties uz dzērumu, runāja aizvien ātrāk un skaidrāk, — viss šis karš turas uz tādiem kā es. Uz tiem, kuri spēj pārkāpt visam: vaimanām, asarām, pantiem... — Šķita, ar katru vārdu viņš arvien vairāk nicināja tos, kuri nespēj izriekties kā pārliecināti sadisti. — Es te esmu i dievs, i galva, i tiesnesis. Jā, spīdzinu, bet ir rezultāts. Klusi daru savu darāmo, un labāk neviens to nepadāris. Tāds laiks. Saproti, žurnālist?

Monologs pēkšņi pārtrūka, un pēc viņa izmestā «kaifojiet» pagrabā nogūla ierastā dūkoņa. Ventilatora spārnī griezdamies gaiņāja mitrumu, dažreiz atnesdami lietus smaržu.

No rīta mums bija duša.

Maskas ir kritušas. *Izolācijas* saimnieks vairs nemēģina tēlot labiņo.

Viens no viņa «talantiem» bija prasme momentāni atvērt slēdzenes — tā, ka ieslodzītie bieži vien

Ja esat šeit nonācis, nekādu robežlīniju nav. Jūs tik un tā visu parakstīsiet

Ir ērti spīdzināt ar svešām rokām, jo sevišķi, ja to īpašnieks ir spējīgs uz visu

nepaguva pielēkt kājās.

Tā notika arī tonakt. Pats biju paspējis savilkt mugurā visu, ko vien varēju, lai ar apģerbu kaut mazliet mikstinātu iespējamos sitienus. Kameras durvis pēkšņi atvērās, un pat es savā apakšstāvē nepaguvu apsēsties uz nārām, kur nu vēl pusmūža vīrs augšējās nārās! Viņš tūlīt saņēma sitienu ar dūri par galvu, un no rīta izrādīsies, ka viņš daļēji zaudējis dzirdi. Bet tobrīd visiem lika nostāties uz ceļiem un salikt rokas uz pakauša, tad Paliča zeki iebruka kamerā, nospārdīja mūs un manu kaimiņu izvilkā koridorā. Mēs vairāk vai mazāk tikām cauri sveikā, jo blakus kamerā cilvēku ne tikai smagi piekāva – viņam lika parāpties zem nārām un riet. Cieta arī sievietes, tas šeit skaitījās normāli. Kādā no «skurbuļa naktīm» dzirdēju, ka no kaimiņu sieviešu kameras izved pusmūža sievieti. «Monitoru» istabā Paličs ilgi viņu sita, kamēr maiņas vecākais jokojot mēģināja pārliecināt, lai liek «vecenei» mieru. Beigās viņam izdevās sievieti aizvest atpakaļ uz kameru, Paličam nopakaļ saucot: «Nedomā viņu vest, lai rāpo pati!»

Formāli tieši apsardze panāca, ka Paliču no šējenes aizvāc, 2018. gada februārī uz *Izolāciju* izsauca priekšniecību.

Tā bija pēdējā nakts, kad vadzis beidzot lūza.

Pirmās sāka piekaut sievietes. «Septītajā» tobrīd turēja galvenokārt sievietes, jaunākas par trīsdesmit gadiem. Kaut skanēja mūzika, skaidri dzirdēju vaimanas un dobjus sitienus. Paličs auroja: «Maukas!» un pieprasīja veikt viņam minetu.

No rīta visus, kurus naktī nesadauzīja, izdzina darbos. Mani atstāja kamerā, un es pēdējoreiz dzirdēju šī joprojām piedzērušā cilvēka balsi.

Viņš vienkārši pazuda, līdz vasarā gūstekņi viņu pamanīja atkal, kopā ar citiem kāpjot lejā uz pagrabu. Tādi ļaudis nekur neaiziet – tos izmanto līdz pēdējai stundiņai. Ir ērti spīdzināt ar svešām rokām, jo sevišķi, ja to īpašnieks ir spējīgs uz visu.

Zilā lampa: darīt vai nedarīt sev galu?

Katrā kamerā bija divas lampas, baltā dega dienā, uz nakti apsardze ieslēdza «zilo lampu». Manā kamerā tas bija dzelzs režģī ievietots biezs kupols violetā krāsā, kas, aizpildīdams visu telpu ar nespodru violeti zilu gaismu, naktī mani gremdēja galīgā tumsā un depresijā. Šī «kvarca» gaisma vien vedināja uz domām par pašnāvību. Pēc neveiksmes ar stikla gabaliņu nolēmu saplēst parasto lampu, jo sadauzīt biezo kupolu noteikti neizdosos.

Zināju, ka man būs ne vairāk par pusotru minūti, pirms pie kameras sanāks apsardze. Šo laiku katrs no mums – es un mans kaimiņš krievs – aprēķinājām atsevišķi, kamēr mūs veda no caurlaides telpas līdz pagraba durvīm. Tad konvojs taisīja vaļā pirmo slēdzeni, laida mūs visus lejā un vēl ņēmās ar kameras atslēgu. Rēķinoties ar to, ka visi skries, atlika nedaudz vairāk par minū-

ti. Skaidrs, ka, pārgriežot vēnas, tik īsā laikā nomirt neiznāks, tāpēc noskaņoju sevi uz kakla artēriju, un psiholoģiski tas bija grūtāk.

Izolācija un pašnāvība kaut kādā ziņā ir sinonīmi. Sadzīve bija ērtāka, toties psiholoģiskā spiediena un sāpju līmenis daudzreiz augstāks nekā pagrabā. Šeit notiekošā dēļ bieži vien nebija iespējams domāt – brīvais laiks aizgāja gārdzienos un šokā. Šeit viss notika daudz ātrāk un skarbāk, dzīvības un nāves jautājumi reti izgāja caur refleksiju un jūtu filtru.

Tomēr daži atmiņā palikušie pašnāvības mēģinājumi *Izolācijā* bija visai demonstratīvi. Izņemot gadījumu, kad cilvēks šoka stāvokli pēc spīdzināšanas mēģināja padarīt sev galu ar naglu. Tomēr arī toreiz iznākums nebija letāls: būdams nepārtuktā uzraudzībā, viņš tika apstādināts un no «viennīcas» pārcelts uz kopējo kameru, kur viņu pieskatīja paši ieslodzītie. Nevilšus biju liecinieks viņa sarunai ar apsardzi koridorā pie mūsu kameras. Uzraugs mēģināja pašnāvnieku nomierināt, kamēr tas izkļiedza: «Jūs nesaprotat! Es to vairs neizturēšu!», aprakstot vienu no nežēlīgākajiem spīdzināšanas paņēmieniem – ar elektrodu anālajā atverē. Nesaprazdams, ka šeit tā ir vienkārši sistēma, cilvēks patiesi pūlējās izskaidrot uzraugam visu, kas viņam nodarīts un kam viņš pats joprojām neticēja.

Citu pašnāvības mēģinājumu izdarīja cilvēks, kuru spīdzināja kopā ar dēlu uz viena galda. Kad dēls muskuļu reflektoriskas saraušanās dēļ apčurājās (abiem laida strāvu anālajā atverē un uz ģenitālījām), tēvam blāva seja: «Paskaties uz dēliņu – apčurājās kā tāds kucēns!» Kā šis cilvēks teica, ne spīdzināšana, ne nāves draudi nenodarīja viņam tādas sāpes, kādas bija uz sirds tajā brīdī. Bet šī saruna notiks vēlāk, tagad mūsu kamerā ievēda cilvēku ar dziļām elektrotraumām un asiņojošu galvu. *Izolācijas* pagrabā viņš mēģināja padarīt sev galu, sitot galvu pret metāla nāru stūri. Cilvēku pārcēla uz mūsu kameru, jo ar viņu pārtrauca «strādāt», tagad administrācijas uzdevums bija nepieļaut pašnāvību.

No septiņiem līdz pusdeviņiem šim vīram iestājās pilnīga dezorientācija, viņš nesaprata, kur atrodas, un murgoja – veselu nedēļu viņš tika spīdzināts tieši šajā laikā, un, kad vakarpusē koridorā atskanēja soļi, viņš atkārtāja: «Cieties, dēliņ, cieties, cieties!»

Man pašam *Izolācijā* vajadzēja gandrīz divus gadus, lai nonāktu pie galvenās šeit dzimušās domas. Apzināti izvēlēties dzīvot tur, kur viss liecina par labu nāvei – tā ir atbilde uz visu. Atbilde par jēgu, par piedošanu – ja tas vispār ir jautājums, atbilde par mūsu «es» būtību.

Joprojām pats šo atbildi drīzāk sajūtu, nekā izprotu, taču runa noteikti nav par pēkšņi piedziņu dzīves mīlestību vai ko tamlīdzīgu. Ir ķecerīgi mīlēt dzīvi tur, kur klieudz mocībās un rej zem nārām, un sev pateikta patiesība liek atzīt, ka pašnāvība šeit ir veselīga izvēle.

Skatos uz ceļu un saprotu, ka vairs nekad to visu neredzēšu: pagriezienus, kokus, katru metru

Tiku sarunājies ar daudziem ieslodzītajiem, un vairums no viņiem bija vienisprātis: ja rastos iespēja atbēgt, neviens nedomātu ne sekundi. Balaklavās nomaskētajās sejas atspoguļojies tu pats un saproti, ka spīdzināšanas brīžos vai tad, kad dzirdi viņu smieklus, esi gatavs būt vēl nežēlīgāks, nekā viņi ir bijuši pret tevi.

Dziļā depresijā esošam cilvēkam visa apkārtējā pasaule it kā sarūk vienā punktā... padarīt sev galu.

Spīdzināšana: kā tas bija

Ar spīdzināšanas kompleksu cilvēku salauž fiziski, bet vēl lielākā mērā — iznīcina personību. Tāpēc iebiedēšanai, ko pastiprina fiziskas sāpes un pazemojums, ir svarīga loma.

Manas «procedūras» notika nevis *Izolācijā*, līdz tai vēl bija jāgaida pusotrs mēnesis, bet dienas vidū parastos, gaišos kabinetos Doneckas centrā. Pie manu roku ikšķiem piesēja elektrības vadus un palaida strāvu. Aiz loga joprojām bija redzami koki, spīdēja maija saule, mazliet attālāk cilvēki gaidīja autobusu, kamēr mani muskuļi mokoši raustījās. Šis vienā nelielā pilsētas daļiņā notiekošais absurds mani pārsteigs vēl daudzreiz, bet šajā reizē mani ievēda kabinetā, kur sagaidīja vieglākais variants: *ПП-73* jeb vienkārši gumijas nūja.

Pēc īsas «sarunas» man atkal galvā uzvilka maisu, tad ievēda blakus istabā un maisu noņēma. Tur bija trīs cilvēki balaklavās un neliela videokamera; pieklājīgi, uzrunājot uz «jūs», mani palūdzta izstāstīt biogrāfiju. «Jūs» radīja ilūziju, ka gan jau nebūs tik ļauni. Tobrīd man vēl nebija ne jausmas par Doneckas pazemes mērogiem, ne arī par to, ka šajās sienās moka deviņdesmit deviņus no simt cilvēkiem. Par to pārliecinājos, līdzko aizvērās videokameras acs un istabā ienesa vecu telefona aparātu. Izrādījās, tas ir šeit slavenais «lauka poligrāfs» jeb vienkārši *ТАПИК*, t. i., *телефонный аппарат полевой с индуктивной катушкой* (lauka telefona aparāts ar indukcijas spoli); no tā stiepās divi vadi, kurus tūlīt pat piesēja pie maniem ikšķiem.

Par ieganstu pirmajam sitienam, pretēji gaidītajam, kalpoja šķietami nevainīgs jautājums: kas tas par numuru jūsu telefonā? Neraugoties uz to, ka man jau sākās šoks, sapratu, ka runa ir par vēl brīvībā veikto telefona zvanu uz kādas bankas nodaļu, un atbildēju: «Nezinu. Neesmu uz to zvanījis.» Atbilde nebija pareiza, un mani pirmoreiz pieslēdza pie strāvas. Pēc vēlākajiem, šķietami absurdajiem jautājumiem sapratu, ka jebkura noliedzīga atbilde cilvēku nolemj elektrībai. Jūs mēģina samulsināt, piemēram, no spiegošanas, ko man inkriminēja, pārejot pie jautājuma, vai ticu dievam un vai esmu lēcis ar izpletņi. Šim haosam patiesībā ir skaidrs mērķis: piespiest jūs acīm redzami samelot.

Beigās viņi man aizliedza pat kliegt, sacīdami, ka nogriezīs daļu deguna, ja no manis nāks kaut

viena skaņa. Tad demonstratīvi iesita pa virsdeguni ar šluti, tā gan izrādījās neasa. Tostarp viens no vadiem jau bija uzņemts uz manas kreisās auss, un man bija jāatbild, raustoties sejas muskuļiem. Vienu no sitieniem saņēmu par savu iepriekšējo literāro darbu — romānu, kurā aprakstīts brauciens uz Franču ārzemnieku leģionu. Pratinātāji bija pārliecināti, ka jau tad specdienesti mani savervējuši un ka vispār tur aizbraucu, jo «gribēju nogalināt cilvēkus».

Finālā nāca draudi, ka tikšu aizvests uz kameļu, kur mani šajā naktī «nolaidīs», citiem vārdiem — izvaros.

Es salūzu

Šķiet, varu minēt tikai vienu epizodi, kad gūsta laikā patiešām biju gatavs jebkam — tās desmit sekundes pārlauza mani uz pusēm.

Kad biju pagraba «viennīcā», vēl pirms *Izolācijas*, mani izveda ārpus pilsētas, lai veiktu tā dēvētās «izmeklēšanas darbības».

Jāteic, ka visu mūžu biju ienīdis Makijivku — miegainu padomju cilvēku pilsētu. Tā man vienmēr atgādinājusi kaut ko no Kinga *Langoljēriem*: vieta bez garšas un smaržas, kur laiks ir apstājies un perspektīva neeksistē. Un te mani roku dzelžos ved garām dzimtajam rajonam, un es redzu mājas, aiz kurām ir manējā. Tolaik jau mēnesi biju ieslodzīts pagrabā un zināju, ka māte ir nākusi arī uz šejieni, uz VDM (Valsts drošības ministrija). Saprotams, viņai teica, ka par dēlu neko nezina. Skatos pa mašīnas logu un iztēlojos, ka mamma sēž istabā ar telefonu rokā un zvana uz kārtējo morgu. Vai vienkārši raud neziņā, jo nevar pat uzzināt, vai viņas dēls vēl ir dzīvs.

Skatos uz ceļu un saprotu, ka vairs nekad to visu neredzēšu: pagriezienus, kokus, katru metru, kas man zināms līdz pat sīkākajam akmentiņam.

Tikai trīs četras minūtes mani šķir no mātes, kuru es varētu vienkārši apskaut. Šis desmit sekundes mani salauza: ne pagrabī, ne spīdzināšana neiecirta tik dziļi.

Rakstīt par spīti

«Kas var būt bezjēdzīgāks par tekstu radišanu pagrabā, kad tos jebkurā brīdī var sadedzināt tavu acu priekšā?» Tas ir viens no nedaudziem teikumiem, ko atceros no pagraba perioda manuskriptiem, kurus man nūdien atņēma pēc pusotra gada. Taču literatūra nepameta mani arī šeit.

Pirmās rindas pierakstīju pēc mēneša, kad biju nedaudz atguvies un iegājis pagraba dzīvē. Rakstīju ar zīmuļa galiņu uz kartona mapes, kas bija te mētājusies kopš pirmsplūdu laikiem. Vēlāk šo mapi noklāja teksti, kas manā galvā jau kārtojās kā romāns. Man tiešām žēl to tekstu, ne tikai tāpēc, ka tie bija kļuvuši par sava veida biblii, tik eksaltētu un gandrīz poētisku, kaut dzejoļus pagrabā nekad netiku rakstījis. Žēl vispirms tāpēc, ka biju radis spēku pacelt mazo zīmuli un

sākt skrāpēt ar to kartonu — par spīti no manis nākošai briesmīgai smirdoņai. Par spīti tam, ka pēc spīdzināšanas joprojām nejutu pirkstu falanģas. Par spīti badam, urīna pudelēm un domām par pašnāvību. Tā bija istā caur pagrabu un *Izolācijas* lielāko daļu iznesto pierakstu patiesā vērtība, pirms katra lapiņa tika demonstratīvi atņemta kratīšanā.

Mani nepameta sajūta, ka pierakstus atņems tepat uz vietas, aizliegs pat kartona mapi, un reiz naktī apsardze patiešām nokāpa pagrabā, lai izlasītu, ko biju rakstījis gandrīz stundu. Klusējot, nebilstot ne vārda: atvērās durvis, man lika nostāties ar seju pret sienu, tad uzraugs ieskatījās tekstā un pēc minūtes aizgāja, klusēdams, tāpat kā bija ienācis, nepieskāries ne lapiņai. Es atkal paņēmu zīmuli un nosēdēju līdz rītam.

Lielākā daļa tekstu ir gājuši zudībā, es gan nedomāju, ka uz visiem laikiem. Mēnesi pēc kratīšanas, paēdis vakariņas, noliku «barotavā» šķīvi un no otras puses izdzirdēju, ka skan citāts no tiem tekstiem. Līdzās ieslodzītajam, kurš dalīja ēdienu, stāvēja uzraugs, kurš atņēma visus manuskriptus un tagad tos citēja, kamēr man šķīvi tika lietās samazgas. Vēl vairāk — es viņam iebildu, ka tekstā nebija gluži tā, kā viņš saka, un uzraugs atbildēja: «Ej nu ej. Šodien paskatīšos un rīt precīzi pateikšu, kā tur bija.»

Dievs aiz restēm

Reliģijai ieslodzījuma vietās vienmēr ir milzīga loma. Vēl kopš «kantora» pagrabā laikiem klausījos blakus kameras kaimiņa garās pareizticīgo lūgšanas, kas, jāatzīst, mani visai kaitināja. Tad vēl ticēju dievam, taču šīs lūgšanas skanēja tik sērīgi, ka pazemes violetajā gaismā jutos apglabāts dzīvs. Tāpēc palūdzu kaimiņu skaitīt tās klusībā vai vismaz ne tik skaļi. Filozofa izglītība nodrēja arī šeit: vairākas naktis no vietas, lai kļiedētu sasprindzinājumu, lasīju gūstekņiem lekcijas par sātānismu, budismu un okultismu, ar grūtībām savākdams izkļiedētās universitātes zināšanas vienkopus. Kāds no klausītājiem, pateicoties man, pat iemācījās *Ticības simbolu*, patiesi nožēlojams, ka, būdams pareizticīgs, līdz šim to nav zinājis.

Izolācijā, it īpaši pagrabā, bija vesels reliģiju virpulis. Vakarā varēja vērot šādu ainu: tālajā stūrī lūdzās pareizticīgie; jauns protestants, kurš pats sacerēja lūgšanas, pulcēja ieinteresētus klausītājus pagrabā centrā; un visbeidzot musulmanis vienmēr visiem jautāja, vai šīs sienas pusē patiešām ir dienvīdi, lai varētu nolasīt namazu. Ar viņu pagrabā bija problēmas, jo šim cilvēkam bija jāveic apmazgāšanās — ar ūdeni, kas pie mums bija zelta vērtē. Uz desmit cilvēkiem izsniedza 60 litrus ūdens nedēļā, un administrācijai bija nopļauties, vai mēs to dzeram, vai piecreiz dienā lejam uz kājām.

Labi atceros, kad izbeidzu attiecības ar dievu. Tas notika 2017. gada rudenī, kad mēģināju aiz-

migot ceturtās kameras nāru otrajā stāvā. Gulēju, pagriezies pret sienu, un jau trešo stundu klausījos, kā mums kaimiņos «monitoru istabā» kādu spīdzina. Spriežot pēc skaņām, kādam puisim ar speciālu cauruli sita pa ģenitālajām, pastāvīgi jautājot par kaut kādām vēstulēm: ass klikšķis, kļiedziens, jautājums, atkal klikšķis. Nevar teikt, ka tajā naktī notika kas īpašs: tobrīd *Izolācijā* biju pavadījis jau ilgāk nekā trīs mēnešus, un gandrīz katru dienu šeit kāds kļiedza. Tomēr nezin kāpēc tieši tonakt nodomāju, ka man pietiek.

Līdz tam brīdim es kopš bērnības pirms aizmigšanas regulāri lūdzos. Divdesmit gadu laikā lūgšanu izlaidu tikai vienu reizi — todien, kad mani arestēja un iemeta pagrabā.

Tapešu driskas uz sienām, nespodra gaisma, kļiedziens un vaimanas izrādījās nozīmīgākas par Kanta ontoloģiju. Kādā brīdī viss salūst, un iekšā nepaliek nekas — tikai sienas un tīra, kaila ciet-sirdība. Var apdedzināt roku un uzrakstīt traktātu par to, kas ir tulzna, taču sāpes tas nemazinās. Laikam sāpes ir mana ateisma spogulis. Kaut kur dvēseles dziļumos es tomēr ceru, ka dievs ir.

Baltās naktis

Karš nekad nebeidzas. Pirmoreiz to sapratu, kad pie manis uz Kijivu atbrauca māte. Bija pagājusi tikai nedēļa, kopš biju atbrīvots, un es ieraudzīju cilvēku, kuru biju sapņojis satikt visus šos gadus. Taču jau pēc pirmajiem apskāvieniem sapratu, ka ar mani kaut kas nav kārtībā. Kad biju gūstā, ilgas pēc mātes man burtiski sirdi rāva ārā. Un tagad es viņu redzu — nogurušu, nomocītu, bet laimīgu, ka dēls beidzot brīvībā. Viņa stiep man pretī rokas un apskauj, arī es viņu apskauju, un šajos apskāvienos ir visas asaras, bezmiega naktis, ilūzijas, lūgšanas, simptiem smagu somu, ko mamma nesa galvenokārt uzraugiem — mums kamerās tika kriptas. Šajos apskāvienos ir prieks, ka viss ir beidzies, te tā ir — jaunā, laimīgā dzīve. Taču šo asaru dēļ izjūtu ko dīvainu, mani gandrīz pārņēma vēlme viņu atgrūst. Ar katru dienu šī sajūta aug, pārvēršas kaut kādā niknumā. Uzmanība mani apgrūtinā: nesaprotu, kā var jautāt, ko ēdu brokastīs, pēc tam, kad man ir bijuši piesieti elektrības vadi. Kas tas par jautājumu? Esmu izdzīvojis pagrabos un tagad spēju uzcept sev olu. Saku to mātei, liekot viņai aizvainojumā raudāt: viņa nesaprot, kāpēc esmu tik distancēts. Sākumā arī es nesaprotu. Kas notiek? Tagad taču viss ir labi — vai tomēr nav?

Lai atbildētu uz šo jautājumu, vajadzēs kā puzli salikt kopā visu ainu. ■

¹ 2014. gada sākumā Krievija okupēja Ukrainai piederošo Krimas pussalu. Tā paša gada aprīlī Krievijas atbalstītā maskētu separātistu uzbrukuma rezultātā sekoja Doneckas un Luhanskas apgabala okupācija, tika pašpasludinātas tā dēvētās Doneckas un Luhanskas tautas republikas. Tajās ieviesa visa ukraiņiskā — simbolikas, valodas, mediju — aizliegumu.

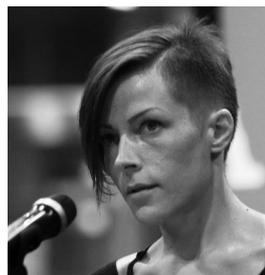
Notika aresti, slepkavības bez tiesas un izmeklēšanas, cilvēki pazuda bez vēsts t. s. Jaunkrievijas cietumu pagrabos. Ukrainas valdība atzinusi Doneckas Tautas republikas kaujiniekus par teroristiem.

² Domāts 2014. gadā aizsāktais Krievijas karš Ukrainas austrumos.

Maija Priedīte

Ko darīt ar vēstuli

Stāsts

Maija Priedīte ir piedalījies Literārās akadēmijas dzejas un prozas meistardarbniecās, publikācijas lasāmas *Domuzīmē, Kontekstā* un *Punctum*. Pašlaik darbnīcā *Tava grāmata 12 mēnešos* Ingas Žoludes vadībā raksta jaunu prozas darbu.

Pie ledusskapja durvīm ar dzeltenas, smaidīgas sejiņas magnētu piestiprināts saraksts bez nosaukuma. Dažas rindiņas bērnišķīgā rokrakstā, to Austrā pazīst – Džo rokraksts. Dažas – gandrīz kaligrāfiskā, tās droši vien rakstījusi Līva. Sarakstā minēta «mātes – meitu» fotosesija plāvā, dzimtas sieviešu saiets ar spa un floristikas meistarklase, bērnostabas sienas gleznojums, dredi, Latgales apceļošana ar velosipēdu, filmu nakts ar popkorna jūru, burāšana līdz Roņu salai, Baikāls, Vācijas radu apciemojums + lidojums biznesa klasē, trīs sarkanās kleitas, kuras ir arī uzzīmētas, nedēļa bez interneta, vēl un vēl. Austrā nojauš, ka tas ir Līvas un meiteņu pagūstamo darbu saraksts. Saprotams, viņu interesē lasīt tālāk, bet tagad ir vienkārši jāaiznes krējuma trauciņš uz pusdienu galda.

Terinē kūp ķirbju krēmzupa, tā gatavota tikai no ieteicamiem produktiem, nevienas sastāvdaļas nav no «nedrīkst» saraksta. Līvai atsevišķā katlīnā bez sāls, pārējiem – ar sāli un dzintarsieru aizdarīts. Pie galda sēž Džo, Bē un Ivars. Galds dzīvojamajā telpā ar virtuves zonu tikko piebīdīts gultas kājgalim tā, lai arī Līva justos kā pie galda. Viņa piestutēta gultā pussēdus, tik trausla starp lielajiem spilveniem. Caur ziedošo plūmju zariņiem, kas šurpceļā saplūkti grāvmalā, Austrā noķer Līvas skatienu. Neviltoti sirsnīgs «paldies, Austrā» klusi izskan cauri karošu šķindoņai. Džo sukā iekšā un slavē virumu, un arī saka «paldies, garda», bet Bē ir sapratusi, ka runa nav par zupu. Viņa paņem malā vāzi, lai zari neaizsegtu mammai skatu uz klātesošo sejām. Apstākļi ir neierasti, Austrā apmulsusi vēro bērnus, Līvu, Ivaru un cenšas izskatīties nesasprindzināta. Diez kas nav – vienā telpā ir viņas dzīvesbiedrs, viņa bijusī sieva, kura tagad palikusi uz gultas, un abas meitas. Bē parodē Ivara skaitīto tautas dziesmu: «Silta, jauka istabiņa, / Bērza malku kurināta – / Vēl siltāka, vēl jaukāka, / Kad mātīte istabā.» Viņa

sabučo mammu Mātes dienā un ķiķina, ka jāapzvana un jāapsveic arī citas mātītes mātīšu dienā.

Pēc pusdienām Džo ievilina Austru vannasistabā, jāsapin franču bize, Austrā sukā un slavē biezos, spīdīgos, zeltaini blondos matus. Tos Džo mantojusi no mammas. Ar Austras gādību tie izaudzēti gandrīz līdz viduklim. Vēl daži centimetri, un varēs nogriezt, lai salonā izgatavotu mammai parūku. Džo lūdz, vai viņas varētu divatā pabraukāt gar Gauju ar velosipēdiem. Džo ir emociju ēdāja, visu grūto, kā pēdējā laikā nav trūcis, remdē ar našķiem un nereti – pārēšanos, tādēļ Austrā vienmēr atbalsta pat bērna niecīgākās fiziskās aktivitātes iniciatīvu. Turklāt šis ir laiks bērniem. Austrā un Ivars ir paņēmuši atvaļinājumu un stingri noteikuši prioritātes – būt kopā ar meitenēm un viņu mammu visu laiku, cik ilgi vien vajadzēs. Izdabāt un veltīt nedalītu uzmanību.

– Tu varēsi ņemt manas mammas riteni! – Džo priecīgi paziņo Austrai, bet Austrā nezina, kā justies, ir vienkārši divaini.

Ivars ir dzirdējis sarunu, piesit pie durvīm un skaļi izziņo, ka noliks velosipēdus pagalmā.

Viņas piesēž Gaujas krastā, Austrā grib «nomērit temperatūru» un noprasa, vai Džo ir kāds īpašs iemesls, kādēļ gribējusi pabūt divatā. Abas nesteidzīgi mērcē kājas vēl aukstajā upes ūdenī un nolemj rīt atklāt sezonu. Beidzot Džo sper ārā, ka ļoti grib, lai Austrā ar tēti guļ tieši viņas, nevis Bē istabā. Austrai gandrīz pasprūk smieklī par tik vienkārši piepildāmu vēlmi, bet nedrīkst bērnam izrādīt, ka viņasprāt, tas nav nekas svarīgs. Austrā saprot, kā tas ir – uzaugt lielās māsas ēnā, tad lai vismaz tik, cik dabūt tēti savā istabā. To nav grūti bērnam apsolīt. Austrā lieku reizi atgādina Džo, ka viņai nav jālidzinās māsai. Viņas apskaujas.

– Džo–džo, piestājam tirdziņā uz brīdi, man ir ideja! – Austrā mēģina sabļaut pa priekšu braucošo meiteni rozā miroņgalvu ķiverē. – Vai tu gribētu mammai pie loga sastādīt puķes? Es varētu palīdzēt.

Džo–džo priecīgi satraukta nevar izvēlēties, kuras vairāk patīk, tamdēļ tiek nopirkta gan zilās, gan baltās, gan sarkanās un vēl pāris jaunas balkona puķu kastes. Mājās darbs dzen darbu, abas kārtu, skraida ar podiem un substrāta maisiem, zeme birst pa paklāju, puķainās lejkannas snīpis ir ierūsējis un nost dabūjams tikai ar tādu švunku, ka aplaistīts ir itin viss metra rādiusā. Citkārt uz mājas darbiem tik kūtrā Džo sirsnīgi darbojas ar putekļu sūcēju.

Beigās mazais franču balkoniņš aiz loga, pie kura atrodas Līvas gulta, izskatās teicami. Džo izkārtojusi puķu kastes haotiski, taču ar sev piemītošo estēta stiķi – radot pabeigtības sajūtu. Viņas pa abām nomazgājušas arī stiklu – spodru kā lielveikalos, varētu iziet cauri, ja nezinātu, ka tas tur atrodas. Līva lūgusi aizkarus atvērt pavisam, arī plānos dienas aizkarus. Džo tos ar āķiem un magnētiem sakārtojusi pie sienas, grezni kā Viktorijas stilā, tajā pašā laikā mūsdienīgi. Viņa ierī-

Ilustrācija —
Elīna Skrapce

tinās mammai blakus kā kaķis un murrā par uzslavām, tieši pēc tām viņa nākusi. Arī Līva to zina un neskopojas.

Līvu katru dienu apciemo kaimiņiene, kura šeit pavadīto piecpadsmit gadu laikā kļuvusi par sirdsraudzeni. Līvas slimība bijusi labs iegants beidzot apgūt masāžas pamatus, Lindai tagad ir diploms. Un draudzene ir priekšzīmīga, katru pēcpusdienu rūpīgi tiek izmasētas visas potenciāliem izgulējumiem pakļautās vietas, pēdas, plaukstas un beigās arī seja — tai tiek spa salona cienīga procedūra. Kad dienīškā masāža pabeigta un sirdsraudzenes atvadījušās, Līva uz brīdi iemieg. Bē jau grasās kāpt mammai blakus, taču Austra viņu aptur. «Lūdzu, pagaidi mirkli, lai pasnauž mierīga, lai pakaifo pēc masāžas. Tikmēr, lūdzu, aizskrien uz veici pēc baltā saldējuma.»

Kamēr Austra veļ bumbiņās saldējumu, Bē izteiksmīgi skaidro mammai, ka plātsmaize ar Vecmiļumu rabarberiem jau nu gan būs jāēd kārtīgi. Bē, apsēdusies turku pozā, baro mammu ar miligu deserta dakšiņu, drupačas birst gultā, bet abas smaida un koķetē. Tiek vienbalsīgi nolemts, ka kūka bez kafijas ir sūds, nevis kūka. Bē pasniedz mammai kafiju slimnīcas krūzē ar snipīti. Visas spurdz, kaut zina, ka kafija Līvai ir liegta un kūkas arī.

Austra savāc tukšos šķīvīšus, ielūr zāļu grafikā, ielūr pulkstenī, vēlreiz grafikā un iedod Līvai tableti. Pēc desmit minūtēm pienāk vēlreiz, uzliek

roku uz pieres un skatās Līvai acīs. Abu acis ir pārsteidzoši līdzīgas. Kā Latvijas lauki agrā pavasarī — kūla, kurai cauri spraucas teju manāms zāles zaļums.

— Līvuk, tu gribētu vēl vienu tableti?

— Nevajag, nevajag, — atskan vārgi, bet pārlicinoši.

— Atceries, ko šorīt teica ārsts? Nav jātēlo varone, ja stipri sāp, droši var un vajag palielināt devu!

— Paldies, tiešām nevajag, man šodien ir tīri OK.

Austra uzmanīgi apsēžas kājgali. Pa lielo logu iespīd dzeltena pavasara gaisma, viņas abas izskatās tik, tik, ka Austra paslepup uzņem fotogrāfiju. Bē pauž, ka pēc 15 minūtēm ies uz mākslas skolu, jāpagūst izlikt darbus skatei. Līva grib zināt, kurus liks. Bē nosmīkņā, ka neesot nekādas starpības, tāpat labu darbu tur nav un labu atzīmju nebūs.

— Būs, meitiņ, būs.

Bē spītnieciski noņurd, ka nesaprot, kāda jēga pabeigt bezjēdzīgu māksleni, uz brīdi apskauj mammu ciešāk, sabučo un kaut ko nočukst, abas smaida.

— Labi, tad es laižu!

Austra nezina, ko darīt, lai gan scenārijs vairākkārt pārrunāts ar visiem *Kopā ar Līvu* grupas dalībniekiem. Sākumā neviens par to nebilda ne pušplēsta vārda, visiem bija bail, likās, ka, ilgāk

Viņa lūkojas taisni acīs sievietei, kura tikko atvadījusies no vienīgās meitas, sievietei, kura zaudējumā varbūt vaino viņu

neuzdodot šo jautājumu, varētu kaut kā palēnināt vai apturēt notikumu gaitu. Taču Līvas sirds-draudzene bija pirmā, kas pārtrauca jēru kļūšanos un pavaicāja, ko darīt, ja tieši viņas dežūras laikā Līva nomirst. Austra šim jautājumam bija gatavojusies jau pasen, kolīdz ar Līvas tuviniekiem vienojās, ka visu mājas paliatīvās aprūpes laiku viņi neatstās Līvu vienu ne uz mirkli. Taisis grafiku ar dežūrām 24/7. Tādēļ atbildēt bija pārsteidzoši viegli. Arī pēc tam, kad viss rīcības algoritms bija sīki un smalki izķidāts, iestājās vieglums. Bija dzirdami pat smieklī, lai arī tie skanēja svešādi. Šķita, ka telpā parauts vaļā kāds aizsērējums kā notekcaurulē, kurā ieliets *Kurmīs*.

— Čau! Džo neklausās?

— Nē, Džo nedzird.

— Neved mājās Džo! Brauciet jebkur citur, tikai nebrauciet šurp! Brauciet ēst soļanku uz *Pīpariņu*! Savāciet Bē no mākslenes! Brauciet visi trīs uz Rīgas mājām, es sakārtošu lietas un arī braukšu.

— Kas noticis, miļā?

— Līva nomira.

Gara klusuma pauze.

— Hallo, Ivar, tu tur esi?

— Klausos.

— Sazvaniņu ģimenes ārsti, teica, ka būs klāt pēc pusstundas un miršanas zīmi iedos uzreiz. Kristīne arī atbrauks palīgā, viņa grib būt klāt un tikt galā ar papīriem, ar apbedīšanas lietu visu pie viena nokārtot.

— Miļā, paldies tev!

Pēc vēl garākas klusuma pauzes Austra dzird, ka Ivars kaut ko dungo, tā viņš mēdz darīt visādos trakos brīžos — dziedāt pie sevis.

— Tu neuztraucies, viss būs labi. — Bē balss bija pēdējais, ko viņa dzirdēja.

— Labi, miļā.

— Man ir tik ļoti žēl.

— Paldies, miļā!

— Labi, savāc abas meitas un brauciet uz Rīgas mājām, labi? Es vakarā būšu klāt, domāju, ka saņāks apmēram reizē ar jums. Ja?

— Labi.

— Labi, es vēl piezvanišu, kad izbraukšu.

Viņa prātā skaitīja kā ar kalkulatoru — cik necik pieklājīgs pušķis maksā ap 20 eiro, $18 \times 20 = 360$. Benzīns līdz laukiem nebūs vairāk par 20. Ietaupījums ģimenes budžetā ap 300. Vecmiļumos noteikti vēl zied narcises, baltās bufetes atvilktēs jābūt prievītes rullim, viss ir.

Katram pušķim vajadzēja ap pusstundiņu, beidzami gāja ātrāk. Ceriņi, kreimenes, neaizmirstulītes, dažos pat ziedošs cidoniju krūms. Divu sugu narcises no viņas šķirtā vīra jaunās partneres dārza. Diez, kā Līva par to justos? Caurviju motīvs visos pušķos — gaišzaļi, pumpuraini egļu dzinumi. Tikai vēlāk, raugoties uz tantei aizsūtīto fotogrāfiju, viņa saprata, ka ar ģimenes budžetu tam ir tikai pastarpināts sakars.

Bērēs daudz svešu cilvēku, arī tādi, kuru saistību ar Līvu neviens isti nezina. Pēc tam, kad tradicionālās medicīnas iespējas bija beigušās, ciņā ar slimību viņa izmēģināja daudz jauna — uguns un pirts skolu, fitoterapiju un dažādas ezoteriskas blēņas. Iespējams, satuvinājusies ar līdzīgi domājošajiem, lai kas arī viņi būtu. Krematorijas lielā zāle ir pilna.

Mielasts pēc atvadu ceremonijas norisinās krietni šaurākā lokā, tikai ģimene, tuvākie draugi un pusaudžu kompānija, kura vienkārši ir blakus abām Līvas meitām. Pie jauniešu galdiņa čalas skan gluži ikdienišķi, tikpat labi te varētu būt saiešana par godu priecīgam notikumam vai kāda parasta mājasdarba projekta gatavošana. Austra nemitīgi skraida — uz mašīnu un atpakaļ, kādu atved vai aizved, kaut ko atnes, zvana pa telefonu un skatās pulkstenī. Kad mielasts ir beidzies un Latgales radi pošas ceļam, pie viņas pienāk Līvas māte, noķērusi mirkli, kad Austra ir viena un beidzot nekur neskrien. Stāv pie atvērta automašīnas bagāžas nodalījuma un pirkstos virpina egles pumpuriņu. Smarža ar skumīgu noti, bet pats pumpurs sola jaunu sākumu. Kaut kad taču jāklūst labāk. Līvas mamma izsaka formālu pateicību, viss bijis sarīkots godam. Viņa vēlas vienoties par to, kurā laikā meitenes šovasar varētu pabūt pie viņas laukos.

— Miļā, es nezinu, kā jūs saukt, es nezinu, kas jūs esat, dzīvesbiedre laikam, paldies jums! — solidā kundze vēl turpina sakāmo, bet jau uzruna Austru ir padarījusi drūmu. Viņa koda lūpu, viņa zina, ka nav sieva, viņa zina, ko citi par to domā, viņa zina, kā pati par to jūtas, viņa to visu zina. Kā ir, kad ārstam vai citam birokrātam jāpaskaidro radniecība ar bērniem. Viņa zina arī to, kā bija nesties uz reanimāciju ar Džo bezsamaņā, un pat tur pirms papīru parakstīšanas jāapliecina pārstāvniecības tiesības. Nav nedz pirmā diena, nedz pirmais gads, kopš viņa rūpējas par Līvas un Ivara bērniem. Ivara komandējumi, Līvas operācijas, ķīmijterapijas, rehabilitācija ārzemēs, bet bērnu dzīve jau tāpēc neapstājas. Viņa zina arī to, ka neizskatās pēc mammas četrpadsmit un desmit gadus vecām meitenēm, viņa zina, ka izskatās apskaužami labi, kaut ne vienmēr atliek gana daudz laika rūpēties par sevi.

No malas izskatās, ka Austra kodīgo uzrunu nemaz nav dzirdējusi, viņa lūkojas taisni acīs sievietei, kura tikko atvadījusies no vienīgās meitas, sievietei, kura zaudējumā varbūt vaino viņu. Neizsacītie vārdi kāpj, kāpj, bet līdz augšai netiek, kā grūti pārstrādājama barība tie spiež vēderu: «Es nezinu, kā man jūs uzrunāt, tādēļ teikšu «Līvas mamm», es nezinu, kā pieklājīgi atbildēt, es tikai zinu, ka Džo negrib pie jums ilgāk par pāris dienām, es zinu, ka Bē negrib nemaz. Man šķiet, nevajadzētu viņām to uzspiest, vismaz ne šobrīd, šovasar vairāk nekā citugad meitenēm vajadzīgs atbalsts un pozitīvas emocijas. Es nezinu, ko da-

Mēs braucam peldēties uz mammas mīļo pludmali. Pelnus arī kaisīsim tur, kad atdos

rīt ar viņu tēvu, viņš negrib mani precēt, un dzīvesbiedru likums arī nav pieņemts.»

— Labi, es parūpēšos, lai meitenes piezvana, kad būs nolēmušas par Latgales datumiem.

Izrādās, blakus stāv Ivars, lūkojas tālumā un dungo. Tikmēr pusaudži jau sadrūzmējušies ap mašīnu, kārtu bagāžniekā šašlikus, ģitāras, gata-vo vēja laterniņas — Bē izdomājusi, ka vēlas mammas bēres pavadīt ar tuvākajiem draugiem brīvā atmosfērā. Kurināt uguni, spēlēt ģitāru pie jūras, stāstīt atmiņas, dziedāt un raudāt vējā. Lai arī sākumā Austrai tas izklausās prasti, iedziļinoties jautājuma būtībā, viņa saprot, ka tieši to ir mēģinājusi bērniem rādīt kā paraugu — tuvas attiecības ir vairāk vērtas par to, kas formāli skaitās pareizi.

Bē neraksturīgi sev apkrīt vecmāmiņai ap kaklu, Austra pamana minstināšanos.

— Mammī, es šovasar neaizbraukšu pie tevis, visa vasara jau saplānota, — viņa kā atvainodamās saka, zīmīgi piebiksta pie sāna Austrai un turpina, — atā, mammī, mēs braucam peldēties uz mammas mīļo pludmali. Pelnus arī kaisīsim tur, kad atdos.

Austra ir apmierināta par Bē drosmi. Tas ir pirmais, ko viņa pasaka Bē, kad noķer mirkli viņas uzmanības.

Sakārtojusi Līvas grāmatas kastēs, Austra izmēģina, vai pietiks spēka pašai pārvest arī tukšo plauktu. Tas noderētu Bē istabā Rīgas mājās. Par spīti tam, ka Bē atsakās no jebkādam sentimentālām piemiņas lietām no mammas, Austrai liekas, ka vismaz par grāmatām Bē kādudien varētu būt priecīga. Plaukts izrādās smags, taču ne nepaceļams. Aiz tā putekļos mētājas grāmata *pH receptes*, Austra to paceļ, ar piedurkni notrauc putekļu vērpētes. No grāmatas kaut kas izkrit. Viņa jau sapa-kojusi gandrīz visas Līvas personīgās mantas, arī intīmas lietas, erotisko veļu, palielu kasti ar seksa rotaļlietām, arī dokumentus un ģimenes fotoalbumus. Austra saprot, ka tur rokās izdrukātu e-pasta ziņu no Līvas Ivaram, viņa jūtas kā pieķerta noziegumā. Apsēžas uz grāmatplaukta un lasa:

«Mīļo Ivar, mans dārgais draugs!

Rakstu Tev vēstuli pateicībā par kopā pavadītajiem gadiem, par skaisto, ko piedzīvojām, un mūsu meitiņām — Beāti un Džozefīni. Lai arī, kamēr Tu biji mūžīgajos komandējumos, bieži jutos, it kā audzinātu viņas viena, ceru, ka viņām nebūs jāzaudē tētis. Viņu labklājības dēļ vēlos vienoties par to, kā turpmāk organizēsīm ikdienu, dalīsim pienākumus.

Pielikumā ir laulības šķiršanas, bērnu uztura un saskarsmes organizēšanas piedāvājums. Ja tas Tevi apmierina, mūsu laulību varam šķirt pie notāra. Vēlos būt atklāta — ja dokumentā rosināsi būtiskas izmaiņas, vajadzēs iet uz tiesu.

Te daži komentāri par dokumenta saturu (ja nu rodas jautājumi).

1. Esmu vairākkārt pārrunājusi ar meitenēm

dzīvošanu pie Tevis. Viņas vēlētos, lai paliek tā, kā ir, — divas nedēļas pie manis un vienu pie Tevis. Viņas gribētu vairāk laika ar Tevi, taču agrīe rīti, kad uz skolu jābrauc no Rīgas, ir grūti. Lūdzu, ejiet ļoti savlaicīgi gulēt! Par skolēnu brīvdienām vienosimies *case-by-case*.

2. Pievienoju sarakstu ar pārbaudītiem bezglutēna produktiem Džo ēdienkartei, gribētu pārrunāt ar Austru, no meiteņu stāstītā saprotu, ka viņa jums ir īsta virtuves pavēlniece.

3. Bērnu uzturam esmu ierakstījusi dokumentā 500 eiro par katru. Ja uzskati, ka tas ir par daudz, iesūtišu detalizētu tabulu ar reālajām izmaksām, tās ir augstākas, taču vairāk neprasu, jo ir arī mans likumā noteiktais pienākums materiāli gādāt par meitām.

4. Likums nosaka arī to, ka vecākam ir pienākums rūpēties par bērniem atbilstoši savām iespējām, kas varētu nozīmēt to, ka, ja es pierādītu, kādi ir Tavi patiesie ieņēmumi un labklājības līmenis, tiesa piespriežu maksāt arī lielākus uzturlīdzekļus, un, lūdzu, nešaubies, ja nonāks līdz tam, ka jāsniedz tiesā, es prasišu vairāk. Ne tādēļ, lai tērētu, bet gan lai uzkrātu meitu izglītībai.

5. Jā, Tu vienmēr esi pelnījis vairāk nekā es, Tu vienmēr esi maksājis hipotēku un uzturējis abas mūsu mašīnas, Tu esi rūpējies par Vecmīļumiem, nenoliedzami, un to Tu esi darījis godam.

6. Bet es arī vienmēr esmu strādājusi, man arī vienmēr ir bijusi pieklājīga alga, tikai atšķirībā no Tevis esmu vienmēr to tērējusi lietām, kuras apēd un pazūd. Nekad neesmu pierakstījusi, cik izmaksā tas, ko bērniem vajag uz skolu, — pūcainas stieplītes, kilograms konfekšu, lai dzimšanas dienā pacienātu klasesbiedrus, grāmatu vāciņi vai pāris zeķbikšu, kad vecās noplēstas. Un, Ivariņ, jā, es katru dienu pirkšu pārtiku, kuru ēdām mēs visi. Manā kontā gandrīz nekad nebija pārpalikuma, kad saņēmu jaunu algu. Divdesmit gadus esmu dzīvojusi no rokas mutē. Atskaitot to vienīgo reizi dzīvē, kad sakrāju atvaļinājuma naudas ģimenes ceļojumam uz Portugāli.

7. Jā, mums ir laulību līgums par mantas šķirtību, bet, ja Tu neparakstīsi pielikumā esošo notariālo vienošanos, es nesīšu prasību uz tiesu, un esi reāls — tur visu sadalīs uz pusēm.

8. Hipotēku maksāt turpini tu, Carnikavas dzīvoklis paliek kā meiteņu (saprotams, arī mana) pastāvīga dzīvesvieta, pēc viņu pilngadības saņemšanas tas pieder uz pusēm viņām abām; tā kā mūsu īpašumu iegādē bija arī Tava artava, tad kā kompensāciju paturi vienu no zemes gabaliņiem pie Daugavas.

Jūtos slikti, runājot par materiālām lietām, zinu, ka mums abiem būs kaut kas jāzaudē. Taču atmiņos arī to, ka laulības laikā manas intereses bija mazāk ievērotas nekā Tavējās, tādēļ šoreiz cinišos. Precīzi atceros kādu reizi, kad, būdama Džo kopšanas atvaļinājumā, prasīju Tev naudu, piecus latus, bet Tu liki paskaidrot, kādam nolūkam. Es Džo biju barojusi ar krūti jau gandrīz divus ga-

Varbūt atstātīt pusaudzīm saudzīgā veidā, izliekoties, ka par ekonomisku vardarbību tur nebija ne vārda?

dus, un mēnešreizes jau sen kā bija atjaunojušās. Līdz šim pārtikai un higiēnas precēm man bija pieticis ar bērna kopšanas pabalstu, taču tobrīd izmaksa bija pārtraukta un es vēl nestrādāju. Jo biju slinka. ☺ Nē taču — lai Džo tik mazu nevajadzētu sūtīt dārziņā. Toreiz kautrējos paskaidrot, ka nauda vajadzīga paketēm, tamdēļ meloju, ka mums beigusies kāda lieta saimniecībā, bet Tu teici, ka tādu taču nesen jau pirkām.»

Kaut kur koridorā, aprakts starp pārvedamajām mantām, Austras grēcīgo svešu vēstuļu lasīšanu iztraucē telefona zvans. Džo gatava doties, beigusi ciemošanos pie draudzenes kaimiņos.

— Mazā Pele, vai tu, lūdzu, aizriteņotu uz tirdziņu pēc kokūdeņa mums abām, ko kārtīgi nodzerties? Kad būsi atpakaļ, apsoli, uzreiz varēsim doties, man tev vēl drusku jāpabeidz, — viņa jau skrien lejā pa trepēm ar pirmo grāmatu kasti padusē.

Austra sakārto vēstuli precīzi vecajās locījuma vietās un grasās jau likt atpakaļ grāmatā. Tomēr saskāpās. Vai Bē ir pelnījusi lasīt tādas lietas? Vai Bē sāpētu? Varbūt Bē nekad pat neatvērs tādu *pH receptes* grāmatu. Varbūt atstātīt pusaudzīm saudzīgā veidā, izliekoties, ka par ekonomisku vardarbību tur nebija ne vārda? Piepeši ienāca prātā soctiklos nesen redzēta mēme: «Psihoterapeits ieteica rakstīt vēstules cilvēkiem, kurus ienīstu, pēc tam sadedzināt. Tā arī izdarīju. Tagad nezinu, ko iesākt ar vēstulēm.» Varbūt nodedzināt Ivaru?

Mājupceļā no Carnikavas uz Rīgu Austra kopā ar Džo dzer bērzu sulu un dzied *Maijas dziesmu*. Rīt lielā diena — Džo ir galvenā loma un pirmā pirmizrāde dzīvē. Citkārt tik emocionāli piesātinātais dziedājums šoreiz ir gluži blāvs, Austras domas pie sasodītās vēstules vien turas. Pirmkārt, jāizdomā, kur to noslēpt, pagaidām tā pārāk bīstami mētājas somiņā, otrkārt, dedzina tie pieci lati paketēm. Viens ir skaidrs — tālāk lasīt negribas, kaut būtu interesanti noskaidrot, vai Liva to rakstījusi pirms vai pēc tam, kad uzzināja, ka nedzīvos mūžīgi.

Lēnām tuvojoties garāžai, viņa jau iztālēm redz Ivaru, kurš uz auto jumta stiprina laivu. Austra jūt uzbangojam dusmu eksploziju, viņa zina, ko nozīmē laiva uz jumta. No vienas puses, var saprast, ka arī Ivaram šobrīd nav viegli, tuvinieka — lai arī šķirtās sievas, tomēr tuvinieka — zaudējums un stress par to, kā jūtas meitas. Bet tāda brīdi nedrīkst doties prom no visiem, lai kā gribētos pabūt vienatnē.

Austra nesteidzīgi izkāpj no auto un vēro, ar kādu sajūsmu Džo satiek tēti, viņa tik valdzinoši tinas tētīm ap kaklu, balss kļuvusi salda, stāja staltāka un skatiens kā nosalušam kucēnam. Austra pasmaida un saprot, ka kāpjošās dusmas nav par laivu. Lai brauc kaut uz nedēļu, nebūs nekas jauns. Gribas pilnā rīklē nobļauties: «Iedod man piecus latus paketēm», bet valūta jau sen mainījies uz eiro.

— Čau, uznesam pa abiem Bē jauno plauktu? — viņa atver sava minivena automātiskās durvis.

Ap diviem naktī viņas pabeidz kārtot pusaudzes istabu. Jaunais plaukts, mammas grāmatas, daži mammas istabas augi. Bē gan čīkst, ka nekad nelasis tādas grāmatas, kam viņai *Viņš un Viņa*, vēl paironizē — «Mēnestiņš un Naktspodīņa». Negribot būt slepkava, bet Austra mierina, ka palīdzēs rūpēties par augiem.

Rodas arī citas idejas pārmaiņām Bē istabā. It kā pati no sevis aizsākas revīzija drēbju skapī, ieskaitot apakšveļas sadaļu, un abas priecīgi nolemj, ka rīt dosies kārtīgā šopingā. Beidzamais gads aizvēlies kā cunami pār zvejnieku ciematu, kopš pērnā septembra nevienam nav bijis laika skraidīt pa bodēm, bet pusaudzes ķermenis mainās pa dienām. Visi krūsturi par maziem, nav arī neviena laba peldkostīma, bet vasaras brīvlaiks jau sācies.

Izskatās, ka Bē ir apmierināta ar rezultātu. Istaiba kļuvusi bohēmiskāka, tajā pašā laikā pietiekami praktiska un ērta.

— Tev tiešām patīk, mīlais bērns?

— Jā, Austriņ, man tiešām patīk!

— Vai tu man pastāstītu, ja nepatīktu?

— Mh.

— Bē, mīlo, mīlo Be-bē, lūdzu saki, ja kas! Es gribētu būt pirmā adrese, kur runāt par visām grūtībām. Labi?

— Labi, sarunāts, Austriņ. Kad neviena nebūs mājās, es tev kaut ko pastāstīšu.

— Izklausās forši, paldies, draudzīņ! Uztaisīsim tavu vasaras *must* listi. Ko saki? Ja godīgi, es neticu, ka kaut kas no tās mirtlistes¹ pie ledusskapja bija tava iniciatīva. Baigi neizklausījās pēc tevis.

— Njā, lielākoties Džo vēlmes, bet man arī bija OK.

— Nu vot, sāk definēt savējās, skaiti kā aitiņas pirms miega. Rīt taisīsim listi, labi?

— Es gribēšu hennas uzacis, varēs?

— Hennas uzacis *it is*, pirmā vēlme sarakstam ir! Tikai, lūdzu, atceries, ka tu arī bez hennas uzacīm esi visskaistākā.

— Forši, saldus!

— Nē, cēsis.

— Nē, saldus!

Vecmiļumos visu teritoriju neviens nepļauj, jo ikdienā tur neviens nedzīvo. Austra cenšas reizi nedēļā applaut vismaz ap māju. Aiz gludi skūtās mauriņa strēlītes ap divsimtgadnieci Vecmiļumu māju zāle ir pāri ceļgaliem, pilna kūšājošas dzīvības.

Austra ar meitenēm to sapinušas bizē. Vairāku simtu metru garumā ap māju stiepjas trekna bize, it kā mauriņš būtu seja, bet garā zāle — mati, kas atglausti ar bizes stīpiņu. Kā no žurnāla vāka, Austra nodomā. Bē ņurd, ka nekas tik bezjēdzīgs sen nav redzēts, bet Džo gan ir absolūtā sajūsmā. Viņa fotogrāfe un sūta tētīm, gaida jūsmīgas uzslavas.

Kad mani senči izšķīrās, man nakts vidū atveda kucēnu, es jutos kā laimējusi loterijā

Ivars atbrauc, kad meitenes jau guļ, ir tumšs. Bizi nepamana. Viņa domas aizņemtas ar lielākām lietām. Un pareizi ir, jo tieši tāda ir vienošanās — noliks gulēt bērnus un pasēdēs dārzā, izrunās iekrājušos jautājumus, viņš bijis prom visu nedēļu un pēc dažām dienām dodas prom uz vēl vienu.

Viņš sniedz Austrai saldumu kasti, šķelmīgajā sejas izteiksmē redzams triumfs.

— Miļā, es tev kaut ko atvedu, tu man vienmēr pārmet, ka nesaņem pietiekami daudz uzmanības un maiguma.

Mazliet rūgti, bet joks Ivaram tiešām izdevies. Viņa aizbāž muti ar veselu zefīru *Maigums*, lai skalie smieklī nepamodina meitenes.

Viņš grib zināt, kā meitenēm gājis bāriņtiesā, kur vajadzēja apliecināt piekrišanu, ka viņu mantojuma aizgādānis līdz pilngadības sasniegšanai ir Ivars, viņu miesīgs tēvs.

— Ā, par to! Šķiet, viss bija OK. Pa vienai ievadu pie bāriņtiesas locekles, bet klāt nedrīkstēja būt. Arī viņas viena otrai nedrīkstēja iet līdz. Pa ceļam paskaidroju, ka tā tas notiek mūsu vegānu banānu republikā, ka papīri jāsakārto arī par pašsaprotamām lietām. Bet neuztraucies, viņas bija omulīgas. Pēc tam arī nekādu sūdzību nebija. Locīja iekšā saldējumu un ņēmās pa ezeru kā delfīnu mazuļi. Madžu vēl pa ceļam savācām, un bija kārtīgs trādi-rīdi.

— Labi, paldies, miļā, un kas tālāk?

— Tālāk ir jāpārtaisa zemesgrāmatas, un, ja nevēlies uzturēt līdz meiteņu pilngadībai, tad ar bāriņtiesas atļauju driksti pārdot Līvas mašīnu. Tikai vispirms ir vajadzīgs vērtējums. Bāriņtiesai jāzina, cik tāda maksā. Pasarg dies, citādi vēl par lēto atdosi kaimiņu Sašam, un labumu kopā nozdersiet. Es jokoju. Birokrāts birokrātam galā.

Ivars smagi nopūšas, pieceļas, papildina abiem viņa glāzes, aizsmēķē divas cigaretes, vienu pasniedz Austrai, izpūš dūmus un nīgri jautā:

— Nu, kas tad atkal noticis?

— Nekas nav noticis. Bet nedomāju, ka viņai nāks par labu tagad uz veselu mēnesi doties prom. Pārrunāju to arī psihologa konsultācijās. No vienas puses, Inese saka, ka vajag intensīvus notikumus, lai viņai nav laika skumt, bet, no otras puses, mēnesis bez senčiem ir par ilgu.

— Es tevi dzirdu, miļā. Arī biju par to domājis. Bet es redzu, cik ļoti viņa grib uz to nometni.

— Jā, es zinu, ka viņa grib. Ha! Kurš gan negribētu uz Sanremo vasaras vidū. Bet — vai tev ir pilnīgi skaidri iemesli, kādēļ viņa tā raujas?

— Es domāju, ka tu sarežģī, miļā. Kādi vēl iemesli? Viņa zina, ka tur būs jautri, būs iespēja sevi parādīt, dejojot. Es domāju, ka tas ir tieši tas, kas viņai vajadzīgs.

— Nu, es gan tā nedomāju. Viņa grib uz nometni braukt, lai būtu tikpat laba kā lielā māsā. Viņa beidzot ir sasniegusi vecumu, no kura ir iespējams piedalīties un nedrīkst atpalikt no Beātes. Jo Bē tev vienmēr ir laba. Es domāju, ka Džo bai-

dās, ka būs sliktāka nekā māsā, ja šovasar neaizbrauks. Ka pazaudēs tavu atzinību un mīlestību.

— Es domāju, ka tu pārspilē.

— OK, es mazliet pārspilēju, bet es redzu, kādā mērā viņa pat pa vienu nedēļu ir pēc tevis noilgojusies. Šovakar, tevi gaidīdama, viņa vienkārši sēdēja un skatījās pulksteni. Uz ceļu, pulksteni, uz ceļu, pulksteni. Tāda nometne būtu OK uz nedēļu, varbūt divām, bet mēnesis ir totāli par daudz. Ļauj man tev atgādināt, Džo ir 10 gadu, un viņai tikko nomira mamma.

— Labi, ka tu ierosini darīt? Pateikt, ka uz plānoto nometni netiks, jo nomira mamma? Viņa taču ir to gaidījusi kopš pavasara. Sasodīts, viņa tam ir pamatīgi gatavojusies!

— Es zinu, viņa gaida. Viņa gaida jau četrus gadus, kopš pirmās reizes, kad Bē aizbrauca. Bet es arī zinu, ka pēc nedēļas viņa katru vakaru raudās, ka grib mājās. Un tas viņai nāks par ļaunu. — Austrā pieklust un iepauzē. Jāsaņem, lai pateiktu.

— Bet man ir viena ideja.

Ivars neprasa, kāda ir ideja, tikai klausās, jo zina, ka Austrā pateiks bez prasišanas.

— Mēs varētu sagādāt vai adoptēt no patversmes kucēnu. Kamēr Bē ir nometnē, Džo būtu mēnesis ar kucēnu. Bez lielās māsas ēnas.

Pār pagalmu nolist sasalstošs lietus, tipiski vasaras saulgriežu naktij.

— Ne jau lielu. Es domāju, varētu Rasela terjeru vai tamlīdzīgu neliela auguma jautrīti. Nopietni, Ivar, mēs gandrīz visu vasaru pavadām laukos un arī ziemā nogalēs bieži braucam te. Mēs tiksim galā.

— Kā tu tiks galā ar kucēnu Rīgas centrā?

— Iesim uz Ziedoņdārzu. Mācīsīm Džo atbildību, pienākumu. Tu esi domājis, cik ļoti kucēns palīdzētu tavai meitai? Kad mani senči izšķīrās, man nakts vidū atveda kucēnu, es jutos kā laimējusi loterijā. Goda vārds, es pirmo reizi dzīvē jutos pārliecināta, ka viņi mani mīl.

— Tu esi domājusi, ka kucēns ir vēl viena mute, ko barot? Rūpēties. Un ja slimos? Man nebūs laika ar to krāmēties.

— Beidz, tikai nesaki, ka problēma ir budžets. Par to nometnes naudu suni var vairākus gadus uzturēt un vēl apdrošināt līdz zobiem un nagiem. Mums pietiek, lai uzturētu suni.

— Piekrītu, bet tev nebūs tam laika. Par suni ir pienācīgi jā rūpējas. Un ko tas nabaga dzīvnieks darīs, kad Džo būs, piemēram, ceļojumā?

— To pašu, ko tavi bērni dara, kamēr esi komandējumā. Ilgosies. Tu vari atrast simt un vienu iemeslu, kāpēc ne, bet ir viens labs iemesls, kāpēc to vajag.

Austra vairs neturpina. Viņa pietiekami labi pazīst savu dzīvesbiedru, lai saprastu, ka nav vērts. Izlemts, ka suņa nebūs. Kas tie par cilvēkiem, kā var bērni izaugt bez suņa un kaķa. Viņa piebāž pilnu muti ar *Maigumu*, uzdzer pa virsu malku viņa un atgādina sev atslābināties.

Meitenes nopeldējušās, pavakariņojušās un, kā pašas saka, devušās vasariņā izbraucienā ar velosipēdiem.

Austra ar Anitru tikmēr laiskoja dārzā. Austrai par pārsteigumu, sarunas raisās, lai arī ar audžu-meitu krustmāti tiekas pirmo reizi.

Anitra par krustmāti izvēlēta, jo jaunībā bijusi Līvas labākā draudzene. Arī 15 Līvas laulības gadus abas bijušas tuvas. Droši vien tas ir iemesls, kādēļ Ivara jaunajā ģimenē biedrošanās ar meitu krustmāti nevarēja notikt. Anitra necenšas izlikties labāka, nekā ir, Austru tas iedrošina runāt, ko domā. Liekas, ka satikušās sen neredzējušās draudzenes un beidzot var izkratīt sirdi.

— Saulīt, ka es tev saku. Kā es te sēžu. Ne jau tikai Džo domā, ka tu biji vainīga. Viņa nomira, jo nevarēja piedot.

— Tu tiešām tam tici?

— Un tu netici?

— Es domāju, ka vēzis ir neārstējama slimība, tāpēc viņa nomira. Ja jau būtu ārstējama ar to vien, ka iemācās piedot, tad ķīmijas vietā visus tos nabagus mocītu ar «piedodterapiju».

— Austrīņ, tu esi tik forša un laba, bet es ceru, ka tu pati sevi dzirdi.

— Tu tiešām domā, ka viņa arī vainoja mani?

— A kā tad tu domā, no kā Džo iemācījās vainot tevi?

— Jo tā tas no malas droši vien izskatījās.

— Nē, bērniem tā neizskatās, ja vecāki pastāsta, ka tā nav. Ja Līva vai Ivars būtu to meitenēm paskaidrojuši, nē, sāksim ar to, ja Līva pati vispār būtu sapratusi, ka arī ir vainīga pie ģimenes izjukšanas, tev nebūtu problēmu ar Džo.

— Nav jau tik traki, kaut kā tiekam galā. Tagad, kad beidzot izrunājāties, ar Džo atkal esam draudzenes.

— Un vēlāk, kad viņa saprata, ka no tevis vainošanas nav nekāda labuma, uzēdās Ivaram. Ar notāriem, advokātiem, alimentiem.

— Es domāju, ka Līva bija pelnījusi katru centu, ko Ivars viņai maksāja. Tās jau bija meitenēm, ne Līvai. Un vispār — nav mana darišana.

— Tu tiešām domā, ka tad, kad esi aizsūtīts mājās nomirt, ir vajadzīgas piecas reanimatologa vizītes? Saprotams, ne jau reanimatologs *vulgaris*, bet tikai Pēteris Kļaviņš. Pī, es tur biju klāt. Tieši tā viņš teica: «Tu ej tikai taisni, ej tikai uz priekšu, tur visādi bijušie tevi sauks malā un vecāki raudās un aicinās, bet tu ej tikai uz priekšu! Galā viss būs labi, tev beidzot būs tik labi.» *I tavo* — simt eiro. Un tā katru reizi. Nu kas tas par stulbumu? OK, viņai bija bail mirt. Parasti visi paši māk nomirt, bet viņai, redz, vajadzēja gudru padomiņu. Un tos 10 tūkstošus Baikālam, domā, meitenēm vajadzēja? Nē, meitenēm vajadzēja mammu mājās, nevis kaut kādā sačakarēto čakru ekskursijā. Bļin, es uzvelkos. Viņa tā arī nesaprata, kas ir pa istam svarīgi. Un Ivars tikai maksāja. Labi jau vēl, ka paguva atbraukt atpakaļ un nomirt mājās. Tā

¹ No angļu val. *bucket list* — līdz nāvei pagūstamo darbu saraksts.

arī nav tava darišana?

— Meitenes ir mana darišana.

— Jā? Viņu tev nevajag, bet viņa meitas ir tava darišana?

— Jā. Es nezinu.

— Nu tad vajadzētu tā kā uzziņāt.

— Šodien, kad bijām krūmmelleņu plantācijā, es skatījos, kā viņas ņemas, Bē mācījās žonglēt ar ogām, bēra man mutē, Džo gulēja saulē un smējās par mums, bija tāda idille. Viņām arī kādu vajag. Taču ne jau velti Bē bāriņtiesā ir liecinājusi, ka grib lai es, nevis Ivars, ir mantojuma aizgādānis līdz pilngadībai.

— Protams, viņām tevi vajag, jo tēvs visu laiku ir Zviedrijā.

— Viņš jau lēnām labojas, pārkarāto dzīvi. Tu taču zini, nevar tā — vienas dienas laikā.

— Jā, zinu. Viņš neko nevar, jo man liekas, viņam ir vienkārši baigi ērti. Ko vēl bez naudas viņš spēj tev dot?

— Kāpēc visi domā, ka viņš man dod naudu?

— Jo nekā cita viņam nav.

Austra apklusā. Visvairāk par Ivara nevēlēšanos viņai dot ko citu liecina fakts, ka viņš nevēlas kopējus bērnus. Līdzīgi kā par kucēnu — šobrīd nav istais laiks, un nav arī zināms, kad tāds varētu pienākt.

Austra zina, kā veidot attiecības, kā risināt strīdus un situācijas, viņa zina, kā patikt un arī kā nepatikt, viņa zina visu par attiecībām un komunikāciju un zina arī to, ka ir palikusi gluži viena. Viņas vietā varētu būt jebkura, ikviena sieviete, jo īstenībā viņa nav neviena. Viņa ir kā sagatave, blanka, templeits. Lēni plūst starp iznīcību, atkārtojumu un atjaunotni un visu laiku aizplūst garām.

Bē ciemojas. Abas sauļojas uz Austras terases, salīdušas vienā zvilnī, skatās fotogrāfijas Bē telefonā. Bē izlaidums, Ivars — baltā kreklā un sarkanām puķēm zobos. Abas meitas sarkanās kleitās, katra savā azotē. Nosauļojies, safrizējies. Austrai gandrīz uzmetas greisirdība uz Ivara jauno dzīvesbiedri, fotogrāfijās viņas nav, taču Bē šādu faktu sarunās ir minējusi. Džo šitā un Džo tā, Džo ar brillēm, Džo sūta gaisa skūpstu. Džo ar tēti uz džipa jumta, Džo rokās hēlija baloni — vieninieks un četrinieks. Bē zobos pirmās ģimnāzijas diploms. Bē puisis, Bē un puisis bučojas.

— Bē, tu vari revidēt manu skapi, ja parādīs izdzēstās bildes!

— Esmu gatava paņemt tavu Jamaikas džemperī, tikai nesaki, ka domā, ka cenžēju bildes, pirms rādu tev, — Bē ar skatienu kaunina Austru.

— Nopietni, nopietni, man Norvēģijā noderēs silts hūdijs, Austrīņ.

— Tu nevarēji atrast kādu saulaināku vietu studijām, bērns?

— Tu gribi teikt, ka nebrauksi pie manis?

— Braukšu. ■

Daniels Defo

Mēra gada dienasgrāmata 1665. gadā

PILSĒTNIEKA, kas visu laiku palika Londonā, uzrakstīta

Daniels Defo (*Daniel Defoe*; dzimis ap 1659.—1661. gadu, miris 1731. gadā) bija angļu tirgotājs un ražīgs rakstnieks, kurš pasaules slavu ieguva ar romānu *Robinsons Krūzo*. Defo bērniībā pieredzēja gan Lielo Londonas mēri, gan Lielo Londonas ugunsgrēku.

1664. gada septembra sākumā es, tāpat kā mani kaimiņi, ikdienas sarunās izdzirdējām, ka mēris atkal atgriezies Holandē; tur tas bija trakojis 1663. gadā, it īpaši Amsterdamā un Roterdamā, kur tas bijis ievests, kā daži teica, no Itālijas, citi — ka no Levantes, līdz ar precēm, kas vestas mājup ar Turcijas floti, bet citi minēja, ka tas atvests no Kandijas; vēl citi — ka no Kipras. (..)

Tolaik mums nebija tādu lietu kā drukātas dienas lapas, kurās izplatīt baumas un ziņas par notikumiem un tās izgreznot ar cilvēku izdomājumiem, kā nācies piedzīvot. Taču šādas lietas bija noprotamas no tirgoņu vēstulēm un tiem, kas uzturēja saraksti ar ārzemēm, bet no viņiem ziņa ceļoja tikai no mutēs mutē, tāpēc tā uzreiz neizplatījās visā tautā, kā tas notiek tagad. Tomēr šķiet, ka valdība zināja patieso stāvokli, un tika sasauktas vairākas padomes par to, kā nepieļaut sērgas pārceļošanu pāri; bet to visu turēja lielā slepenībā. Tad baumas norima, un cilvēki sāka par mēri aizmirst kā ko tādu, par ko viņiem maz raižu un par ko bija cerības, ka runātais nav tieša; līdz 1664. gada novembra beigās vai decembra sākumā divi vīri, franči, kā runāja, nomira no mēra Longeikē vai drīzāk Drūrileinas augšgalā. Ģimene, pie kuras tie bija apmetušies, centās, cik spēdama, to slēpt, bet, tā kā apkaimē par to bija paklīdušas runas, tas tapa zināms valsts sekretāram; un, lai veiktu izpēti un noskaidrotu patiesību, uz māju sūtīja divus ārstus un ķirurgu

veikt pārbaudi. To viņi izdarīja; un, atraduši uz abu mirušo ķermeņiem slimības pazīmes, publicēki puda viedokli, ka tie miruši no mēra. Atzinumu iesniedza draudzes rakstvedim, viņš to nosūtīja uz rātsnamu; un to, kā ierasts, nodrukāja iknedēļas mirušo sarakstā.

(..)

Bez tam cilvēki ar lielu satraukumu vēroja, ka kopumā šo nedēļu laikā saraksti krietni pieaug, kaut arī bija gadalaiks, kad tie ir ļoti mēreni.

Parastais apglabāto skaits mirušo sarakstos bija no apmēram 240 līdz 300. Iepriekšējo lēsa esam ļoti garu sarakstu; bet pēc tam redzējām, ka saraksti secīgi pieauga šādi:

	Apglabāti	Pieaugums
No 20. līdz 27. decembrim	291	
No 27. dec. līdz 3. janvārim	349	58
No 3. līdz 10. janvārim	394	45
No 10. līdz 17. janvārim	415	21
No 17. līdz 24. janvārim	474	59

Pēdējais saraksts bija no tiesas biedējošs, jo tas bija lielākais apbedīto skaits vienā nedēļā, kāds bija zināms no iepriekšējās piemeklēšanas 1656. gadā.

(..)

Dažas nedēļas cilvēku steiga bija tik liela, ka tikšana līdz lordmēra durvīm kļuva ārkārtīgi apgrūtināta; ļaudis spiedās un drūzmējās, lai dabūtu atļaujas un veselības apliecinājumu tiem, kas bija ceļojuši ārzemēs, jo bez tādiem nelaida ne braukt cauri pilsētām ceļa malās, ne apmesties kādā iebraucamā vietā. Tā kā visu šo laiku pilsētā neviens nebija nomiris, tad lordmērs izsniedza veselības apliecinājumu visiem tiem, kuri dzīvoja deviņdesmit septiņās draudzēs, un kādu laiku arī tiem no brīvajām priekšpilsētām.

(..)

Reizēm darīšanas aizveda mani uz otru pilsētas galu pat tad, kad slimība galvenokārt bija tur. Man, tāpat kā visiem citiem, tā bija kas jauns, un bija jābrīnās, redzot šīs ielas, parasti tik pārpildītas, nu pamestas. Ielās bija tik maz cilvēku, ka, ja es būtu apmaldījies svešinieks, tad reizumis būtu varējis noiet visu ielu tās garumā, nesastapis nevienu, kas varētu parādīt man ceļu, izņemot sargus, kas sēdēja pie aizslēgto namu durvīm, par ko drīz vien stāstīšu.

Vienu dienu, kad sevišķu darīšanu pēc biju nonācis tajā pilsētas daļā, ziņkāres dēļ novēroju visu rūpīgāk nekā parasti, un, patiesi, es nogāju garu ceļu, kur man nebija nekādu darīšanu. Gāju augšup pa Holbornu, un tur iela bija cilvēku pilna, bet tie gāja pa lielās ielas vidu, ne pa vienu, ne otru pusi, jo tur, es pieņemu, viņi sajauktos ar kādu, kurš iznāktu no mājām, vai saskartos ar, iespējams, sērgas skarto māju smakām un smaržām.

(..)

Es nezinu, ar kādu acu apmānīšanu, neticamām un smieklīgām lietām šie nelabā orākuli izpatika

cilvēkiem un apmierināja tos, tomēr ir skaidrs, ka neskaitāmi apmeklētāji katru dienu pulcējās pie viņu durvīm. Un pietika tikai kādam drūmam puisim samta svārkos un melnā apmetnī, kā šie pestelotāji parasti ģērbās, parādīties uz ielas, tā cilvēku pūļi tiem sekoja un pa ceļam tos izvai-cāja.

Man nav jāpiemin, cik šausmīgi bija šie maldi un kur tie aizveda; bet pret tiem nebija līdzekļa, iekams pats mēris nepadarija tam visam galu un, es pieņemu, iztīrīja pilsētu no vairuma šo aprē-ķinātāju. Viena nelaime bija tāda, ka tad, kad na-baga cilvēki vaicāja šiem viltus astrologiem, vai mēris būs vai nebūs, tie visi bija vienojušies at-bildēt «jā», lai uzturētu savu rūpalu. Un, ja cilvē-ki nebūtu par to nobijušies, tad šie burvji būtu izrādījušies lieki un to darbs izbeigtos. Taču viņi aizvien ar tiem runāja par tādām un tādām zvaig-žņu ietekmēm, par tādiem un tādiem planētu sa-vienojumiem, kas parasti atnesot slimības un prāta aptumsumu un, visbeidzot, mēri. Un da-žiem pietika pārliecības teikt, ka mēris jau sācies, kas bija tiesa, ak vai, kaut gan runātāji neko par to nezināja.

(..)

Šķiet, sargs ir noalgots vaktēt pie aizslēgtās mājas, kas ir vai it kā esot sērgas ķerta, durvīm. Viņš jau bija tur pavadījis veselas divas nak-tis, kad stāstīja savu stāstu, un dienas sargs bijis tur vienu dienu un tagad atnācis viņu nomainīt. Visā šajā laikā mājās nav dzirdēts ne mazākais troksnis, gaisma nav redzēta; viņi tam neko nav prasījuši, nav sūtījuši kaut ko sagādāt, kas bijis sargu galvenais rūpals un, kā viņš teica, nekādi nav viņu traucējuši kopš pirmdienas pēcpusdie-nas, kad mājā dzirdējis skaļu raudāšanu un klieg-šanu, kam iemesls, kā viņš pieņēmis, bijusi kāda ģimenes locekļa nomiršana tieši tajā brīdī. Šķiet, ka iepriekšējā naktī liķu rati, kā tos dēvēja, bija tur apstājušies un pa durvīm iznesta ārā miru-si kalpone, un kaprači vai nesēji, kā tos dēvēja, ielikuši viņu ratos, tikai zaļā grīdsegā ietītu, un aizveduši prom.

Sargs pieklauvējis pie durvīm, kad izdzirdējis troksni un raudāšanu, kā iepriekš, un labu laiku neviens neatsaucies; tad beidzot kāds paskatījies pa logu un teicis, dusmīgi un ātri, un tomēr tādā kā raudošā balsī: «Ko tu gribi, ka tā klauzini?» Viņš atbildējis: «Es esmu sargs. Kā jums iet? Kas atgadījies?» Tas cilvēks atbildējis: «Kāda tev daļa! Apturi liķratus!» Tas, kā šķiet, bijis ap pulksten vieniem. Drīz pēc tam, kā vīrs stāstīja, viņš ap-turējis liķratus un tad klauvējis atkal, bet neviens neatsaucies. Viņš turpinājis klauzīnāt, un sau-cējs vairākkārt nokliedzis: «Iznesiet savus miru-šos!»; bet neviens neatbildējis, līdz vīrs, kas va-dījies aizjūgu, saukts uz citām mājām, ilgāk vairs nepalīcis un devies prom.

Sargs nezinājis, kā to visu saprast, tāpēc līcis tos mierā līdz rītam, kad rīta vīrs vai dienas sargs, kā tos dēvēja, atnācis viņu nomainīt. Tam viņš vi-

sos sīkumos izstāstījis par notikušo, tad abi labu brīdī klauzīnājuši pie durvīm, bet neviens neat-saucies; un viņi pamanījuši, ka logs, pa kuru bija skatījies cilvēks, kas iepriekš atbildēja, aizvien vēl ir vaļā, otrajā stāvā.

Tad nu abi vīri, lai remdētu ziņkārību, sagādā-juši garas kāpnes, un viens no abiem uzkāpis līdz logam un ieskatījies istabā, kur ieraudzījis jaunu sievieti, mirušu, uz grīdas, drūmā paskatā, bez drēbēm, ja neskaita kreklu. Bet, kaut ar viņš skaļi saucis un, iebāzis iekšā garu mietu, stipri sitis pa grīdu, tomēr neviens nav ne pakustējies, ne atbil-dējis; un vispār viņš nedzirdējis ne troksnīša.

Tad viņš atkal nokāpis lejā un izstāstījis to sa-vam biedram, kurš arī kāpis augšā un atradis tur visu tāpat; viņi apņēmušies ziņot vai nu lordmē-ram, vai kādam citam mirtiesnesim, bet kāpt iekšā pa logu nepiedāvājās. Mirtiesnesis, bal-stoties uz abu vīru ziņas, pavēlējis māju uzlauzt un norīkojis konsteblu un citas personas būt klāt, lai tur neko neizlaupa; un tā arī tika darīts. Namā neatrada nevienu citu, tikai jauno sievieti, kura bija aplipusi un nedziedināma, pārējie bija pame-tuši viņu nomirt vienu. Visi bija prom, atraduši kādu veidu, kā maldināt sargu un dabūt durvis vaļā, vai tikuši ārā pa pagalma durvīm, vai lidu-ši pāri pa namu jumtiem, tā ka viņš par to neko nezināja; un tā raudāšana un kliegas, ko viņš bija dzirdējis, laikam bijusi ģimenes nevaldāmā klieg-šana pie rūgtās šķiršanās, kas tāda bija visiem, jo mirusi bija saimnieces māsa. Saimnieks, viņa sie-va, vairāki bērni un kalpi — visi bija prom un aiz-bēguši, vai slimi vai veseli, to es nekad neuzzinā-ju, nedz ar, patiesi, pēc tam par to īpaši taujāju.

Bija daudz tādu bēgšanu no sērgas skartajām mājām, it īpaši tad, kad sargu aizsūtīja kādās da-rīšanās; jo tas bija viņam uzdots — būt par izsū-tāmo, kad ģimene viņu izrikoja pēc nepieciešamā — ēdiena vai zālēm, vai ārstiem, ja tie bija nācē-ji, vai ķirurgiem, vai kopējām, vai liķratiem un tamlīdzīgi, bet ar nosacījumu, ka aiziedams viņš aizslēdz nama ārdurvis un paņem atslēgu līdzī. Lai atslēga netiktu paņemta un piemānītu sargu, ļaudis pasūtīnāja savām slēdzenēm divas vai trīs atslēgas vai atrada veidus, kā noskrūvēt slēdze-nes, lai tās noņemtu no iekšpuses. Un, aizsūtīju-ši sargu uz tirgu, uz maiznicu, pēc šāda vai tāda sūkuma, tie atvēra durvis un gāja ārā tik bieži, cik gribēja. Taču, kad tas nāca gaismā, tad amat-vīri pēc tam pavēlēja pielikt durvīm no ārpusē priekškaramās atslēgas vai aizbīdņus.

(..)

Bija uz visstingrāko pavēlēts neļaut ļaudīm nākt pie bedrēm, un tas bija tikai tādēļ, lai no-vērstu sērgas saķeršanu. Taču pēc kāda laika tāda pavēle bija vēl vairāk vajadzīga, jo ļaudis, kas bija aplipinājušies un tuvu galam, un arī murgojoši, skrēja uz tām bedrēm, ietinušies segās vai grīd-segās, un paši metās iekšā, lai, kā viņi teica, paši sevi apglabātu. Es nevaru teikt, ka amatvīri lab-prāt ļāva kādam tur gulties; taču esmu dzirdējis,

Sargs ir noalgots vaktēt pie aizslēgtās mājas, kas ir vai it kā esot sērgas ķerta, durvīm

Ilustrācija — Mārtiņš
Dziļums

ka lielajā Finsberijas bedrē, Kriplgeitas draudzē, tā bija pieejama no lauku puses, jo toreiz nebija iežogota, [daudz] nākuši un metušies iekšā, un tur izdvesa pēdējo dvasu, pirms tiem uzmeta virsū zemi; un, kad tur nāca glabāt citus, viņi jau bija pavisam beigti, bet vēl ne auksti.

(..)

Pienākuši klāt, kaprači drīz vien saprata, ka viņš nebija ne aplipsis, ne izmisis cilvēks, kā minēju iepriekš, un arī ne cilvēks, kam prāts aptumšojies, bet tāds, kuru nomāc šausmīgā sēru nasta, jo ratos, kas tikko bija iebraukuši līdz ar viņu, bija viņa sieva un vairāki bērni, un viņš sekoja mokās un pārvarīgās bēdās. Viņš ļoti sēroja, bet tās bija tādas vīrišķas sēras, kas nevarēja ļauties asarām; un viņš rāmi iebilda kapračiem, lai liek viņu mierā, teica, ka tikai noskatīsies, kā mirušos

iemet, un tad ies prom, un tad tie vairs neuzmācās viņam. Bet, tiklīdz rati bija apgriezti un mirušie juku jukām iemesti bedrē, kas viņam nāca kā pārsteigums, jo viņš bija gaidījis, ka tos vismaz pienācīgi tur guldis, kaut arī vēlāk viņu pārliecināja par to, ka tas nebija izdarāms; tādu skatu ieraudzījis, viņš nespēja savaldīties un skaļi iekliedzās. Nesaklausīju, ko viņš teica, bet viņš pakāpās divus vai trīs soļus atpakaļ un krita ģibonī. Kaprači pieskrēja viņam klāt un piecēla kājas, un pēc brīža viņš atgīdās, un tie viņu aizveda uz Pīrāgu krogu Haundsdičas virzienā, kur, kā šķiet, viņu pazina un par viņu parūpējās. Pirms došanās prom viņš vēlreiz ieskatījās bedrē, bet kaprači tūdaļ bija noseguši mirušos, sametot virsū zemi.

(..)

Ar lielu nožēlu es pieminu šo krodziņu. Saim-

nieki bija gana laipni, pieklājīgi un pakalpīgi un visu šo laiku turēja durvis vaļā, un turpināja savu rūpalu, lai gan ne tik plaši kā pirms tam; bet tur bija briesmīgu viru bars, kuri izmantoja viņu namu un visu šo šausmu vidū pulcējās tur katru vakaru, dzīrodami un pārmēru aurodami, kā jau ļaudis mēdz darīt citos laikos, un tik apvainojot šā mērā, ka pat nama saimniekam un saimniecei sākumā sametās kauns, bet vēlāk viņus pārņēma bailes.

Parasti viņi sēdēja ielas puses istabā un, tā kā parasti aizsēdējās līdz vēlai naktij, kad gar ielas galu brauca liķrati uz Haundsdiču, ko varēja redzēt pa krodziņa logiem, tie bieži atvēra logus, tiklīdz sadzirdēja zvanu, un izkārs pa tiem; un, tā kā bieži varēja dzirdēt cilvēkus vaimanājam ielās vai pie logiem, kad rati brauca garām, tie bezkaunīgi mēdijās un tos izsmēja, it īpaši, ja dzirdēja nabaga cilvēkus lūdzam Dievam žēlastību, kā daudzi tolaik darija, ikdienas gaitās ejam pa ielu.

(..)

Nožēlojamās izdarības viņi turpināja trīs vai četras dienas, nepārtraukti izmēdot un izsmejot tos, kas izrādījās ticīgi vai jebkāda veidā apzinājas, ka briesmīgā Dieva tiesa nākusi pār mums; un man stāstīts, ka viņi tāpat ņirgājušies par tiem krietnajiem ļaudīm, kuri, neskatoties uz sērgu, satikās baznīcā, gavēja un lūdza Dievu atraut savu roku no viņiem. Kā teicu, viņi turpināja tās šausmas trīs vai četras dienas – es domāju, ka vairāk nebija –, kad vienu no tiem, tieši to, kas nabaga džentlmenim vaicāja, kāpēc viņš izkāpis no kapa, Debesis sīta ar mēri un viņš nomira visnožēlojamākā nāvē; vienvārdsakot, viņus visus kā vienu aizgādāja uz to lielo bedri, ko iepriekš pieminēju, kas nebija pilna vēl apmēram divas nedēļas.

(..)

Nonācis līdz brāļa namdurvīm, kas bija vietā, ko sauca par Gulbju gatvi, es izbrīnījos, jo satiku trīs vai četras sievas ar stāvām cepurēm galvā; un, kā vēlāk atcerējos, viena, ja ne vairākas, nesa cepures arī rokās, bet, tā kā nebiju tās redzējis iznākam pa brāļa namdurvīm un nezinādams, ka brālim noliktavā bija tādas preces, es neko nebildu, bet pārgāju ielas otrā pusē, lai no tām izvairītos, kā tolaik bija parasts, bīstoties mēra. Taču, kad pienācu tuvāk vārtiem, satiku vēl vienu sievieti ar vairākām cepurēm. «Kundze, kādas darīšanas jums tur bijušas?» es vaicāju. «Tur ir vēl ļaudis,» viņa atteica, «man tādas pašas darīšanas kā tiem citiem.» Tad es steidzos uz vārtiem un neko vairs viņai neteicu, tā viņa tika prom. Taču, kad pienācu pie vārtiem, ieraudzīju vēl divas ejam pār pagalmu, cepurēm galvās un azotēs, to redzot, aizsītu vārtus ciet, un, tā kā tiem bija atsperslēga, slēdzene aizkrita, tad pavērsos pret sievieti. «Patiesi,» es teicu, «ko jūs šeit darāt?», ķēru pēc cepurēm un tās viņām atņēmu. Viena no viņām, kura, atzišu, neizskatījās kā zagle, teica: «Tik tiešām, mēs maldijāmies, bet mums teica, ka tās

esot bezsaimnieka preces. Bet, lūdzu, ņemiet vien atpakaļ un paskatieties tur pāri, tur ir vēl tādas kundes kā mēs.» Viņa raudāja un izskatījās žēli, tā nu es paņēmu cepures no viņas un atvēru vārtus, un liku tām iet prom, jo man sieviešu no tiesas bija žēl; taču, kad paskatījos uz noliktavu, kā viņa bija likusi, tur bija vēl sešas vai septiņas sievas, kas piemērija cepures tik netraucēti un klusi, it kā būtu cepurnieka veikalā un pirktu tās par savu naudu.

Es biju izbrīnīts, ne tikai redzot tik daudz zagļu, bet arī par apstākļiem, kādos biju nonācis, ticis starp tik daudziem cilvēkiem, no kuriem dažas nedēļas biju tik ļoti vairījies, ka, sastopot kādu ielās, pārgāju uz otru pusi.

(..)

Visbeidzot es apsvēru, ka šis nebija īstais laiks būt nežēlīgam vai bargam; turklāt tas man prasītu lielu apkārt staigāšanu, šurp būtu jāaicina vairāki cilvēki, un man būtu jāiet pie tiem, par kuru veselības stāvokli es neko nezināju; un tobrīd mēris plosījās tā, ka nedēļā nomira 4000; tādējādi, izrādot aizvainojumu vai meklējot taisnību attiecībā uz brāļa precēm, es varētu pazaudēt dzīvību, tāpēc apmierinājos ar to, ka pierakstīju sievu vārdus un dzīvesvietas, tās tiešām dzīvoja tepat kaimiņos, un piedraudēju, ka mans brālis, atgriezies savā mājoklī, sauks viņas pie atbildības.

(..)

Jāatzīst, ka mēris galvenokārt izplatījās starp nabadzīgajiem, bet nabadzīgie arī bija vispārdrōšākie un vismazāk baidījās, un darija darbus ar niknu drosmi; tā nebalstījās ne ticībā, ne apdomībā; tāpat arī viņi tikpat kā nepiesargājās, bet ķērās pie jebkuras lietas, kur varēja dabūt darbu, kaut gan šie darbi bija visbīstamākie: slimo kopšana, aizslēgto namu sargāšana, sērgas ķerto aizgādāšana uz mēra namiem un, kas bija vēl ļaunāk, mirušo vešana uz to kapa vietām.

(..)

Visi meistari manufaktūrās, it īpaši tajās, kas darināja rotājumus un mazāk nepieciešamās cilvēku drānu, audeklu, mēbeļu daļas, piemēram, lenšu audēji un citi audēji, zelta un sudraba mežģiņu knipelētāji un zelta un sudraba stieplu pinēji, šuvējas, modistes, kurpnieki, cepurnieces un cimdu darinātāji, arī tapsētāji, galdnieki, mēbeļgaldnieki, spoguļu meistari un neskaitāmi citi rūpali, kas bija no tiem atkarīgi, es saku, tādi meistari darbu pārtrauca, atlaida savus amatniekus un strādniekus, un visus, kas bija to apgādībā. (..) Visas ģimenes, cik spēdamas, samazināja dzīvošanas izdevumus, gan tās, kuras aizbēga, gan tās, kuras palika, tāpēc neskaitāmus sulaiņus, kalpotājus, veikalniekus, amatniekus, tirgotāju grāmatvežus un līdzīgus ļaudis, bet it īpaši jau nabaga kalponites, atlaida, atstāja bez draugiem un bez palīdzības, bez darba un jumta virs galvas, un tā tiešām bija viena nospiedoša lieta.

(..)

Piemēram ļaujiet man minēt, ka šajā nelaimē

**Visi pareģi,
astrologi,
likteņa
zīlētāji bija
pazuduši un
pagaisuši**

visnožēlojamākā stāvoklī bija sievietes gaidībās, kurām, kad pienāca grūtā stunda un viņas sagrāba sāpes, nevarēja dabūt nekādu palīdzību; un vecmātes, ne kaimiņu sievas nenāca tām klāt. Lielākā daļa vecmāšu bija mirušas, it īpaši tās, kas kalpoja nabagajiem; tāpēc nabadzīgai sievietei, kas nevarēja samaksāt pārmērīgu cenu, bija tikpat kā neiespējami dabūt kādu vecmāti pie sevis, un, ja kāda atnāca, tad parasti tās bija neprasmīgas un nezinošas būtnes, un sekas bija tādas, ka neticams sieviešu skaits nonāca vislielākajās ciešanās. Dažām bērnu saņēma, bet viņas izpostīja to, kuras vien izlikās palīdzam, straujums un nezināšana. Neskaitāmus bērnus, es atļaušos teikt, nogalināja tā pati nezināšana, tikai attaisnojāmāka: izliekoties glābjam māti, lai kas notiktu ar bērnu; un daudzkārt tādā pašā vīzē pazaudēja gan māti, gan bērnu, it īpaši, ja mātei bija sērga, tad neviens tiem klāt nenāca, un reizēm abi gāja bojā. Reizēm māte bija nomirusi no mēra, bet bērns, puspiedzimis vai piedzimis, bet no mātes neatdalīts. Dažas nomira savu ciešanu sāpēs, un bērns nemaz nebija saņemts; un tādu gadījumu bija tik daudz, ka grūti par tiem spriest.

Kaut kas no tā parādīsies skaitļos, ko liek iknedēļas sarakstos (taču es nepavisam nedomāju, ka tie parāda pilnu ainu), pie nosaukumiem:

Nedēļniece

Izkritis un nedzīvs dzimis

Nokristīti un mazbērni

(..)

Vienu lietu es te nevaru nepieminēt, un, patiesi, tā šķita neparasta kā Dievišķās taisnības roka, proti, visi pareģi, astrologi, likteņa zilētāji un visi tie, ko sauca par pestēlotājiem, burvju mākslinieki un tamlīdzīgi: horoskopu izrēķinātāji un sapņu izskaidrotāji, un tiem līdzīgie bija pazuduši un pagaisuši; neviens no tiem nebija atrodams. Esmu stingri pārliecināts, ka daudzi krita pašā posta versmē, uzdrīkstējušies palikt, cerēdami iedzīvoties lielā mantā; un, tik tiešām, kādu laiku tie pelnīja labi no cilvēku neprāta un muļķības. Taču nu viņi klusēja; daudzi no viņiem devušies uz mūža mājām, nespēdami ne paredzēt savu likteni, ne izrēķināt paši savu horoskopu. Daži bijuši tik nosodoši, ka teica — tie visi kā viens nomiruši. To es neapstiprinu; taču man jāatzīst, neesmu dzirdējis, ka kāds no viņiem būtu atkal parādījies, kad nelaime bija pāri.

(..)

Ārstus, it īpaši aptiekārus un ķirurgus, bieži mulšināja tas, ka tie nezināja, kā atšķirt slimos no veselajiem; tie tiešām pieļāva, ka daudzi cilvēki, kam mēris bija asinis un uzglūnēja to dvēselēm, bet paši bija tikai staigājoši sapuvuši sprāgoņi ar lipīgu elpu un indīgiem sviedriem, tomēr spēja izskatīties tikpat labi kā citi cilvēki; es saku, viņi visi pieļāva, ka tā tas patiesi ir, bet nezināja, ko piedāvāt, lai to atklātu.

(..)

Arī cits mācīts vīrs uzskatīja, ka tāda cilvē-

ka elpa uzreiz saindētu un nogalētu putnu; ne tik vien mazu putnu, bet pat gaiļi vai vistu, un, ja to pēdējo elpa uzreiz nenogalētu, tad uzlaistas iesnas, kā mēdz teikt, un, it īpaši, ja vēlāk vīstas izdētu olas, tās visas būtu vanckari. Taču šie ir viedokļi, kurus nekad neredzēju pierādītus ar izmēģinājumiem, nedz arī tiku dzirdējis, ka citi tos būtu redzējuši; tāpēc atstāstu, ko esmu dzirdējis; tikai ar vienu piezīmi, proti, ka to varbūtība ir ļoti augsta.

(..)

Bija ierasta lieta satikt ielās cilvēkus, kas bija svešinieki un kurus mēs it nemaz nepazinām, paužot izbrīnu. Kādu dienu ejot caur Oldgeitu, kur gana daudz cilvēku nāca un gāja, no Minerīzas gala iznāk kāds vīrs, noskata ielu no augšas uz leju, tad plaši izpleš rokas: «Kungs, kā te viss izmainījies! Nu, pagājušā nedēļā biju te nogājis, un tikpat kā nevienu neredzēju.» Kāds cits vīrs — es viņu sadzirdēju — piebilda tā vārdiem: «Cik tas viss brīnišķīgi, tas viss ir sapnis.» «Lai Dievs svētīts,» saka trešais, «un visi teiksim Viņam paldies, jo tas bija Viņa darbs, cilvēku palīdzība un cilvēku prasme jau gāja uz galu.» Tie visi bija cits citam svešinieki. Taču tādas apsveicināšanās ielās katru dienu bija bieži sastopamas; un, kaut arī tā bija vaļība, pavisam vienkārši ļaudis gāja pa ielām, tencinot Dievu par viņu atpestīšanu.

Tagad, kā jau pirmīt teicu, cilvēki bija atmetuši jebkādas bažas un darijuši to par ātru; patiesi, mēs vairs nebaidījāmies iet garām vīram ar baltu mīcī galvā vai ap kaklu aptītu drānu, vai klibu kāju, pie kā bija vainīgi jēlumi cirksnī, kas tikai pirms nedēļas bija augstākā mērā biedējoši. Taču tagad ielas bija tādu pilnas, un šis nabaga radības, kas sāka atveseļoties, tas gan jāatzīst, kā šķita, labi apzinājās savu atpestīšanu; un es viņiem nodarītu lielu netaisnību, neatzīdams, ka, manuprāt, daudzi no viņiem bija no tiesas pateicīgi. Tomēr man jāatzīst, ka par cilvēkiem kopumā būtu taisnīgi teikt, kā reiz sacīja par Israēla bērniem, kad viņus atpestīja no faraona gūsta, kad tie šķērsoja Sarkano jūru un paskatījās atpakaļ, un redzēja ēģiptiešus ūdens pārmāktus, proti, tie dziedāja Viņam slavas dziesmas, bet drīz vien aizmirsā Viņa darbus.

Te es vairs nespēju turpināt. Mani vajadzētu ieskatīt par piekasīgu un varbūt netaisnu, ja ķertos pie nepatīkamā darba pārdomāt visa iemeslu pēc tam, kad starp mums atgriezās nepateicība un visu veidu ļaunums, kam tik daudz reižu biju aculiecinieks. Tāpēc nobeigšu vēstījumu par šo postošo gadu ar vienkāršu, bet patiesu manis paša pantu, ko ieliku savu ikdienišķo atmiņu beigās tajā pašā gadā, kad tās tika sarakstītas:

Baiss mēris ķēra Londonu tai gadā

Seši desmiti un pieci,

Simt tūkstoš dvēseles līdz aizraudams,

Tomēr es dzīvotājos! ■

**Kungs,
kā te viss
izmainījies!
Nu, pagājušā
nedēļā biju
te nogājis,
un tikpat
kā nevienu
neredzēju**

No angļu valodas
tulkojusi **Ingūna Beķere**

Pireta Rauda

Sols

Stāsts

Pireta Rauda (*Piret Raud*) ir igauņu rakstniece un māksliniece. Grāmatas bērniem tulkotas 14 valodās, turklāt dažas no Piretas Raudas 20 grāmatām bērniem tapušas pēc japāņu, franču un britu izdevēju pasūtījuma. Ar romānu *Iniciālis ar burinieku un papagaili* (2018) debitējusi pieaugušo literatūrā. Romāns *Struteņu dārzs* (2019) saņēmis Antona Hansena Tammsāres literāro prēmiju. Novele *Sols* 2021. gada augustā publicēta interneta un drukātajā izdevumā *Edasi* un nupat saņēmusi Frīdeberta Tuglasa vārdā nosaukto noveļu balvu.

«Nāc piesēdi pie mums!» sauca tā, kura bija pēdējā labajā pusē un vienlaikus laikam arī pati jaunākā, un aicinoši māja. Nenoteikti pasmaidīju un centos izlikties, ka viņas neredzu, lai gan patiesībā, protams, redzēju. Viņas dirnēja uz garā sola kā uz auklas izžauta un aizmirsta veļa: vienādi vecas un noplukušas, savrup no pārējā svētku laukuma, tomēr visas ar seju Jāņu uguns-kura virzienā, skatieni nostellēti uz nedaudzajiem deļotājiem. Pašlaik gan viņas pētīja mani.

Paniski meklēju pieklājīgu iemeslu, lai atteiktos, taču nekas piemērots prātā nenāca. Madis bija aizgājis pēc dzērieniem un pazudis, un arī nevienu paziņu, kam varētu pietautoties, es neredzēju. Turklāt es jau šeit nevienu arī īsti nepazīnu.

Nākamā ierunājās tā, kura sēdēja no labējās puses kreisi:

«Nāc, nāc! Neesi lepna!»

Sievietes vārdi man neatstāja citu iespēju — uzpūtīgu iespaidu es noteikti negribēju radīt. Gāju un apsēdos tukšajā vietā blakus labējai.

«Kundze laikam ir Mežmāju jaunā saimniece?» tagad jautāja balss, kas piederēja tālāk, gandrīz sola otrā galā, sēdošai sievietei. Tā, par spīti siltajam vakaram, bija satinusies vilnas seģenēs, tāpēc no viņas bija saskatāma tikai krunkaina seja ar smailu degunu un plānām lūpām.

«Jā, mani sauc Lola.»

«Millija,» vilnas vīstoklis ar pašcieņu pamāja. «Kalēju Millija.» Viņa piekātoja savus pledus un maigi iedunkāja blakus sēdošo māmuļu, no kuras man bija saskatāms tikai neskaidrs profils.

«Viņa ir Vaike,» Millija teica. «Vaike diez cik daudz nerunā.»

Tā arī bija: Vaike nekā nereaģēja, tikai turpināja lūkoties sev priekšā, vājjam stāvam saplūstot ar tumsu. Viņa vairāk izskatījās pēc gara, nevis cilvēka. Gluži kā ēna, kam trūkst formu, tikai pelēka, vienmērīga virsma, un pat tai neskaidras aprises. Neskaidra, klusējoša tumsa. Iespējams, ka viņa vispār nebija dzirdējusi, ko Millija nule teica,

bet, visticamāk, viņai vienkārši bija vienalga.

«Maije,» nākamā ar sevi iepazīstināja sieviete, kas sēdēja blakus Millijai manā pusē, tai mugurā bija lepna zīda kleita ar platu izgriezumu. Mati bija kupli un stivi, gluži kā friziera ievēdoti. Varbūt viņa tiešām bija bijusi pie ciemata friziera.

«Mare,» sacīja Maijes kaimiņiene, kuras frizūra, gluži pretēji, bija sašļukusi. «Es arī esmu no pilsētas, bet te par to nav jākaunas. Visas ir savējās.»

Blakus Marei sēdēja Rīna un blakus Rīnai Terje, savukārt blakus Terjei — Kaire. Vēl tur kaut kur bija Liliana un Ēvi. Sols bija garš, un viņu visu vārdi man prātā nepalika. Tā, kurai blakus sēdēju es un kura bija mani uzrunājusi pirmā, stādījās priekšā kā Lisa. Viņa nevarēja būt daudz vecāka par mani, varbūt pavisam nedaudz pāri trīsdesmit, taču bija iespaids, ka viņa ir viengadniece ar pārējām, itin kā garais sols būtu izstiepis Lisas nodzīvotos gadus vienlīdzīgu ar pārējo dzīvēm.

«Mežmājās ir laba upeņu šķirne,» tagad teica Rīna, kura no pārējām atšķīrās ar ārkārtīgi zemu balsi, kas viņas vārdiem piešķīra svaru. «Vecā saimniece arvien taisīja ievārijumu. Katru vasaru savārija kādas simt burkas, lai ziemā, kad drudzis, būtu, ko lietot. Ja tev nepietiks burku, es varu iedot. Man laika gaitā sakrājušas.»

«Paldies,» es teicu. Patiesībā man nebija nodoma vārit ievārijumus, taču to es ar gudru ziņu paturēju pie sevis.

«No manis tu arī vari dabūt burkas,» Millija apsolīja, un to pašu apliecināja visas pārējās.

Pateicos viņām.

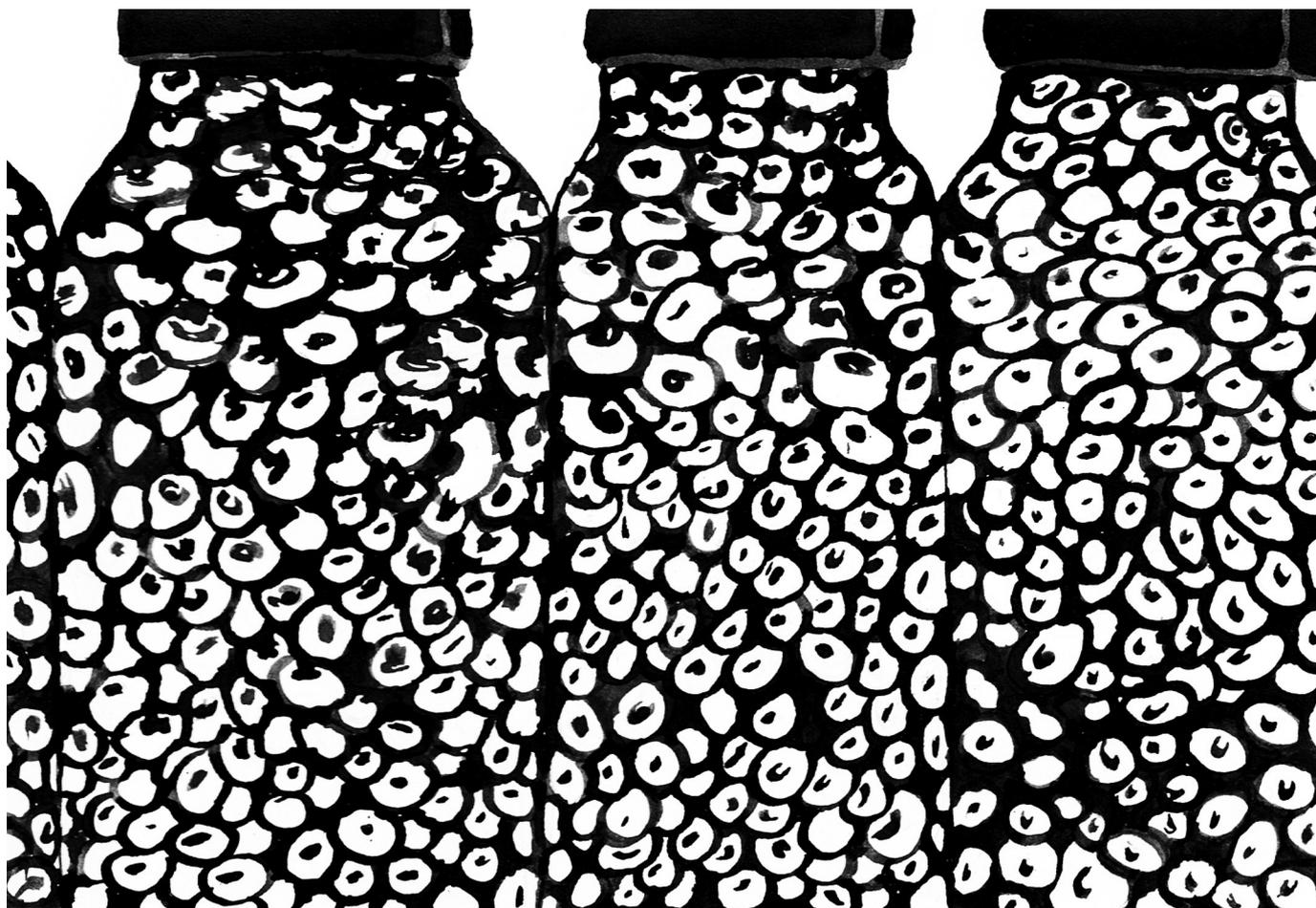
Sols, uz kura sēdējām, bija smagnējs un stabils, ar gludi notritu sēdekli un daudzām kājām. Kājas bija resnas un dziļi iegrimušas zemē, itin kā sols tur būtu stāvējis gadsimtiem, līdz beidzot saplūdis ar ainavu. Sieviešu kājas izskatījās tikpat smagas kā solam: daļa paslēptas bēšās zeķbiksēs, vairums plikas, vaļējo korpju siksnīņu asās malas bija iegriezušas platajās pēdās. Tās bija no stāvēšanas piepampušas kājas, krietnu darbasieņu kājas, tādas, kas samierinoties nes visas pasaulē raizes, lai cik tās drūmas. Nepagurstot un ar pienākuma sajūtu, pašuzpurējoties. Pašlaik tās gan atpūtās, jo reizēm taču drikst. Kā nekā svētais Jāņu vakars, gaismas svētki.

«Un žurkas. Žurku tev tur, jādomā, arī ir daudz?» interesējās Terje.

«Dažas laikam tiešām ir,» es piesarkstot atzinu. «Nakti skribinās.»

«Tā viņas dara,» Terje pamāja, un visas sievietes uz sola piekritoši iemurdējās.

Garastāvoklis sabojājās. Tagad bija skaidrs, ka darišana patiešām ar žurkām. Nevis ar pelēm, kuras pieveikt tomēr bija licies daudz maz reāli, bet ar pavisam istām žurkām. Kuras ir lielas, ar savēlušos kažoku, kuru plikās astes vazājas pa zemi, bet pie zobiem pieķērušās slimības. Es to jau biju nojautusi: naktīs no guļamistabas sienas skanēja čaboņa un riboņa, un pieliekamajā iestumtās vecās kumodes atvilknēs atradās mēsli. Starp citu,

Ilustrācija —
Laura Liepiņa

virtuves skapjus vecie īpašnieki bija izberzuši tīrus, tie neko neatmaskoja. Taču dipēšana traucēja un biedēja. Un skribināšanās. Prātā nāca reiz dzirdēts stāsts, kā kara laikā žurkas apēda gulošu cilvēku. Izbadējušās uzklupa, pēc tam pāri palicis līdz kauliem apgrauzts liķis. Reizēm naktī atstāju istabā degam lampu, tā bija drošāk gulēt. Madi skribināšanās neuztrauca, viņš vienmēr guļ apskaužami dziļi, jo sevišķi šeit laukos, kur svaigais gaiss gāž no kājām.

«Kaķa tev nav?» vaicāja Rina.

«Nav.»

«Ari kaķi es tev varu iedot. Kaķi man laika gaitā sakrājušies.»

«No manis tu arī vari dabūt kaķi,» Millija apsolīja, un to pašu apstiprināja visas citas sievietes.

Ar skatienu meklēju Madi, ar žurku ziņu vajadzēja dalīties. Taču viņš nekur nebija manāms.

«Vīrs tevi svētku vidū atstājis vienu?» jautāja tā pati sieviete, kas mani sākumā bija noturējusi par lepnu. Viņas vārds laikam bija Krista. Viņai bija sarkanas acis, mazliet kā raudai, taču es nesapratu, vai tas no raudāšanas vai kāda cita iemesla dēļ.

«Aizgāja pēc dzērieniem,» es aizbildinājumam nomurmināju.

«Tā viņi dara,» Krista pamāja, kā man šķita, nedaudz ļaunprieģīgi, un sievietes uz sola piekri-

toši iemurdējās. «Dzert viņiem patik.»

Nesāku ar viņām strīdēties, nesāku teikt, ka Madis patiesībā samērā reti iedzer tikai pa kādam aliņam vai vina glāzei. Negribējās viņas apbēdināt. Droši vien viņām ar saviem vīriešiem bija citāda pieredze.

«Vai viņš tev vispār ir straujas dabas?» Mare gribēja zināt.

«Kādā ziņā?» es piepeši nesapratu, kas būtu jāatbild.

«Vai sit?»

«Sit? Ko?»

«Tevi!»

«Nē. Nesit.»

«Nu, gan vēl paspēs,» Krista, raudas acīm gailot, izteica viedokli. «Ja pašlaik vēl nesit, tad drīz noteikti sāks.»

«Ja sit, tad cita padoma nav, izturi!» Millija rāmi piebilda. «Visu izturi! Un pārdomā, ko tu pati varētu darīt, lai vīram mājās būtu labāk.»

Jau atkal viss sols sieviešu piekritoši iemurdējās.

«Ja sit ļoti stipri un sāp, tad pieliec kaut ko aukstu!» sacīja Rina. «Ledu, piemēram. Vari dabūt no manis, man tā ir daudz.»

Ledu laipni piesolīja arī pārējās. Klusēja tikai spokainā Vaike, tāpat kā man līdzās sēdošā Lisa, kas nomākti skatījās uz saviem ceļgaliem. Tikai tagad pamanīju zilos plankumus uz viņas stilbiem.

Viņas visas bija gatavas dalīties ar mani balderjānī. Pilienos un arī tabletēs

Tikmēr deju laukumā bija saradies vairāk dejojāji — kā jau satumstot lielākoties notiek. Tālāk beidzot pamanīju arī Madi, kurš, šķiet, mani meklēja. Pamāju viņam, taču viņš mani neievēroja, un es cēlos kājās, lai viņš mani pamanītu. Tajā pašā mirkli notirkšķēja kleitas stērbele, kas bija aizķērusies aiz sola malas. Taisnību sakot, man bija žēl, tā bija mana mīļākā kleita — ar zaļu taureņu rakstu. Kamēr es bēdājos un pētīju saplīsušo vietu, Madis atkal pazuda. Bet tagad es vismaz zināju, kurā virzienā viņu meklēt.

«Es laikam pamazām iešu,» sacīju viņām. «Bet bija ļoti jauki iepazīties.»

«Vai tev ar mums ir garlaicīgi?» jautāja Kaire. Manuprāt, kareivīgi.

«Nē, nepavisam.»

«Tad paliec vēl brīdi!» Līsa lūdza. Viņas balsi bija kaut kādas saspringtas bailes, itin kā mana atrašanās tur viņai būtu ārkārtīgi svarīga. Es viņu sapratu: Līsas vietā arī es būtu devusi priekšroku citādi sabiedrībai nekā tās, kurām līdzās viņa sēdēja. Un es taču tiešām devu, es taču jau gāju prom, biju ceļā pie Mada, lai aizmirstu raizes, smietos un dejotu.

Neko neteicu. Cerēju, ka Līsas lūgums aizslidēs prom un izgaisīs, saplūstot ar pārējo nenoteiktību, kas atradās ārpus manis, taču tā nenotika. Saspringts kaut kas palika karājamies starp mums gaisā, gaidot, kurā pusē krist: vai patmīlīgi vienaldzīgajā vai pretimnākoši iejūtīgajā. Vai iet un aizmirst šo savādo solu, vai arī kādu laiku palikt, iepazīt viņas, iedziļināties viņu pieredzē, izturēties ar cieņu un interesi. Viss sols sieviešu skatījās uz mani ar satrauktām gaidām, piedurknēs iebāztajos kabatlakatiņos bija paslēpts nosodījums. Viņas bija mani uzskatījušas par sev līdzīgu, ticējušas man, un te piepeši es viņas taisījos pievilt.

Atkal nosēdos. Ne tik daudz aiz līdzjūtības pret Līsu, kā aiz bailēm no Kaires vēriguma, jo patiesībā man ar viņām tiešām bija bijis garlaicīgi. Vai, pareizāk sakot, neomulīgi. Viņas bija tik atšķirīgas no manis. Tomēr man negribējās, lai sievietes saprastu, ka es tā domāju. Es taču nebiju augstprātīga. Būt augstprātīgam nav pareizi.

«Un kad tad gaidāmi pēcnācēji?» tagad iejautājās sieviete, kuras vārdu es biju paspējusi aizmirst.

«Ar nākamo autobusu vēl ne,» izmēģināju jautrību. «Varbūt šai steidzamajai lietai vēl ir laiks.»

«Bet ja nu nav?» sieviete, kuras vārdu es biju paspējusi aizmirst, negaidīti sadusmojās. «Sākumā gan var likties, ka laika ir bez gala, bet pēc tam jau izrādās par vēlu.»

«Par vēlu,» piekritoši atbalsoja pārējo sieviešu murdoņa.

«Es, protams, esmu par to domājusi,» strauji ieteicos. «Bērns, tas būtu ļoti jauki.»

«Viens bērns noteikti ir par maz,» viedokli izteica cita sieviete, kuras vārdu es biju paspējusi

aizmirst.

«Divi arī ir par maz,» piebilda trešā bezvārde.

«Trīs arī. Par maz.»

Murdoņa.

«Četri ir par daudz.»

Murdoņa.

Es nezinu, cik daudz laika varēja būt pagājis, pirms atkal ieraudzīju Madi, jo laiks šeit uzvedās citādi, nekā ierasts: tas vienlaikus gan nekustīgi stāvēja šajā mirkli, gan skrēja nepieredzētā ātrumā. Brīžiem minūtes bija saliktas ielocēs, brīžiem izplestas kā vēdekļi, un bija grūti saprast, tieši kad notika viens vai otrs. Droši bija tikai tas: Madis nebija viens, bet kopā ar kādu svešu meiteni. Viņi devās uz deju laukumu. Skatīties, kā viņi dejo, nebija sevišķi patikami. Meitene bija skaista. Ļoti dabiska. Plivināja savus vaļējos matus te pa labi, te pa kreisi. Lēno deju laikā, protams, ne. Tad tie gūla viņai uz muguras un Mada roka virs tiem.

Visas sievietes uz sola redzēja, kā viņi tur dejo.

«Tā viņi dara,» Krista noteica vienprātīgi piekritošas murdoņas pavadībā un, kad es paskatījos uz viņu, piemiedza man ar vienu raudas aci. «Jaunas meitenes viņiem patik.»

Viena mana daļa gribēja strīdēties pretī, paskaidrot, ka viņas visu pārprot. Tā meitene tur droši vien ir mūsu radniecē, kāda no Mada daudzajām tēvoča meitām. Iespējams arī, ka kāda darbabiedra draudzene, pavirša paziņa, kāda, ar kuru Madi nesaista itin nekas. Madis ar viņu dejo tikai aiz pieklājības. Vai vienkārši laika kavēklis, tāpēc, ka es viņu esmu pametusi vienu.

Taču es neteicu neko, jo pietrūka drosmes runāt viņām pretī.

«Tādas lietas virietim ir jāpiedod,» Millija rāmi teica. «Viņi citādi nevar, viņiem vienkārši vajag sasēt savu sēklu visur. Tā ir iekšēja vajadzība, ko šūpulī ielikusi pati daba.»

«Dzīvības turpināšana ir svarīga,» atkal ierunājās sieviete, kuras vārdu es biju paspējusi aizmirst.

Man acis sariesās asaras.

«Ja kļūst skumji, iedzer balderjāni!» ieteica Rīna. «Vair dabūt no manis, man tā ir daudz. Ir pilienos un ir arī tabletēs.»

Viņas visas bija gatavas dalīties ar mani balderjānī. Pilienos un arī tabletēs. Viņas visas bija gatavas man palīdzēt, sniegt padomu, vienmēr būt klātesošas manā dzīvē. Uz viņām vienmēr var paļauties, viņas nepievil, viņām ir skaidrs virziens, biežums, spiediens un blīvums. Laime slēpjas mazās lietās, kurš cieš, tas ilgi dzīvo, labāk šodien ēst olu, nekā rītā gaidīt uz vistu. Gadu pieredzes izslīpētā laipnība bīdījās arvien tuvāk, gadsimtu caurvējos izturējusi gudrība nāca pa sola malu neatlaidīgi un nesatricināmi: viņas taču zināja, kas ir pareizi, kas aplami, viņas taču zināja, kā un kāpēc. Man bija pēdējais laiks pazust no šejienes.

«Paldies!» es centīgi teicu. «Paldies! Paldies! Liels paldies! Milzu paldies! Nu ko gan es bez

Pievienojās Maije un Mare, pēc tam vēl vairākas sievietes, un drīz dziedāja viss sols

jums iesāktu! Ļoti pateicos!»

Izlēmīgi atspiedu papēžus pret zemi, lai celtos.

Viņas ar interesi mani vēroja. Viņas jau zināja, ka es netikšu augšā. Viņas zināja, ka mana kleita ir pielipusi pie sola. Un ne tikai kleita, bet viss dibens. Tas bija iegrimis sēdekļa dēli un turējās ķermeņa formas iedobuma stingrajā tvērienā.

Mēģināju atrast kājām labāku pozu, lai celtos vēlreiz. No apakšstilba, kas bija pielipis pie sola kājas, tieši tetovējuma vietā izplīsa gabals miesas. Iekliedzos, jo tas bija sāpīgi. No ievainojuma tūlīt sāka sukties asinis, pēc mirkļa tās jau strūkliņām plūda pa stilbu uz leju un pilēja zālē.

«Uz brūces jāliek ceļmallapa,» murdēja Rīna. «Vari dabūt no manis, man tās pagalmā aug kārtu kārtām.»

Centos solu sašūpot, taču tas nepakustējās. Sakopāju visus spēkus, taču nē – sievietes smagums to stingri turēja uz vietas.

«Es arī varu iedot ceļmallapas,» nomurdēja Millija, un to pašu murdēja citas sievietes. Ļaunu vēstošā tonī, kas atgādināja to skaņu, kāda mitros vakaros dzirdama zem vecām elektrolinijām. Murdoņa nemanāmi bija kļuvusi nepārtraukta, tā skanēja te klusāk, te skaļāk, viņiem un bangām, apslāpējot visas citas skaņas, ieskaitot no deju laukuma skanošo mūziku.

Mēģināju vēlreiz tikt augšā, taču nesekmīgi. Vienīgais, ko panācu, bija tas, ka tagad man asiņoja arī pēcpuse.

Saucu Madi, bet viņš mani nesadzirdēja. Tas bija saprotami, jo mana balss noslika sola murdoņā. Centos murdoņu pārkliegt, saucu skaļi un atkārtoti, brēcu, kamēr balss sāka čerkstēt, taču viņš joprojām neko nemanīja, turpināja tik dejojot. Es nepadevos un neapklusu: bļāvu kā traka, gluži kā vājprātīgais, kam ir lēkme, kliežu vēl arī tad, kad vairs nebija, ko sasaukt, kad Madis un meitene bija beiguši dejojot un aizgājuši, un apklusu tikai pēc tam, kad Lisa man līdzās uzlika roku uz manējās un to uzmanīgi paspieda. Mierinoši. Lidzjutīgi un iedroši. Līsas roka bija kalsna un dzīslaina, āda ap pirkstiem krunkojās kā saburzīts papīrs. Uz savu roku man nebija drosmes paskatīties.

Tagad Millija uzsāka dziesmu. Dziesma izauga no šīs pašas murdoņas: viņa sāka klusām, ar trīsošu balsi un atsevišķiem vārdiem, taču tad tā pieņēmas varenāka un arvien mazāk līdzinājās murdoņai, bet arvien vairāk – dziesmai. Drīz viņai pievienojās Maije un Mare, pēc tam vēl vairākas sievietes, un drīz dziedāja viss sols, izņemot Vaiki, protams. Kad dziesma bija nonākusi līdz Līasai, muti, pašai negaidot, pavēru arī es. Es neatceros, ka jebkad būtu mācījusies šīs dziesmas, tomēr zināju visus vārdus, ne tikai piedziedājumus, un arī melodijas no manis plūda dabiski, gluži kā tās būtu manis pašas dziesmas. Tās bija garas dziesmas, pilnas ar atkārtojumiem, kas atkal un atkal aizvijās līdz sākumam, nekur nenonāca un nebeidzās. Šajā monotonumā bija

kaut kas nomierinošs un suģestējošs, tas skanēja kā mantra, kas palīdz saturēt visus prātus kopā un iet pareizajā virzienā. Kaut kas, kas neļauj iekļauties traucējošam un svešam, sašūpot dvēseles mieru. Citi svinētāji mums uzmanību nepievērsa, viņi bija pārāk aizņemti ar dejošanu. Varbūt viņi nemaz nevēlējās mūs dzirdēt, deva priekšroku citam ritmam. Arī man pazīstamam un agrāk tik ierastam ritmam, kas ar katru dziesmas pantu aizslidēja no manis arvien tālāk.

Dziesma beidzās tāpat, kā bija sākusies: sievietes skanīgās balsis kļuva arvien monotonākas, līdz ieplūda atpakaļ veco elektroliniju spalģumā, lai izdzīstot kļūtu par vienmērīgu dunoņu. Tagad es ievēroju, ka Vaikes vairs nav. Tur, kur māmuļa bija sēdējusi, tagad pletās pelēks tukšums. Viņa nudien bija saplūdusi ar mijkrēsli. Tā laikam arī ir, ka sākumā zūd interese kaut ko mainīt un vēlme pašam ko teikt, pēc tam pazūd kontūras, un tad arī ir viss.

Maije kaut ko teica, pēc tam Mare, viņas runāja, un runāja arī citas sievietes. Tikai Millija bija apklususi. Viņu teiktajā es īpaši neklausījos, tikai iemurdējos līdz – piekritoši. Agrākais satraukums mani bija pametis, nebija arī skumju. Vienkārši tāpat kaut kā arī biju.

Pienāca brīdis, kad saule norietēja un debesis pamazām kļuva tumšas. Tomēr ugunsurs bija pietiekami spilgts, lai apgaismotu apkārtni, un es redzēju, ka brūce vairs neko daudz neasiņo. Par spīti tam, paliku uz vietas un biju mierīga. Nebija nekādas vēlmes spirināties, pat odus gaināt nevižojās. Maije otrā sola galā ietinās plečā.

Mada joprojām nekur nebija, un es jau viņu vairs nemaz tik ļoti negaidīju, taču, pamanījusi, ka uz mūsu pusi nāk ar Madi dejojusi meitene, es atžirgu no sastinguma. Piepeši manī uzradās cerības, ka Madis viņu atsūtījis man palīgā vai viņai priekš manis ir kāda vēsts no Mada. Laba vēsts, protams, piemēram, ka Madis tūlīt tūlīt būs klāt, vēl tikai īss brītiņš. Taču, kad meitene pienāca tuvāk un, nelikdamās par mums ne zinīs, apstājās, es sapratu, ka nekā tāda nebūs – meitene sola tuvumā bija nonākusi nejauši.

Viņa tur stāvēja un skatījās telefonā, galva bija mazliet piešķiebta, svārkī tik tikko sniedzās līdz ceļgaliem. Kājas, kas nāca ārā no kleitas apakšas, bija slaidas un garas. Ne uzlaboti brūnas – iedegusi āda jaunajiem nav modē –, bet vienmērīgi gaišas kā lellei. Gludas un kukaiņu nesadzeltas, vieglas un bezrūpīgas. Dzīvas. Kā radītas dejošanai.

Man pret viņu nebija nekāda naida. Gluži pretēji. Viņa man patika.

Blakus sēdošā Lisa man iebakstīja, bet es jau pati zināju, kas darāms.

«Hei!» es iesaucos. Viņa pacēla skatienu no telefona un ieraudzīja mūs. «Nāc, piesēdi pie mums!»

Meitene šaubījās.

«Nāc, nāc! Neesi lepna!» nākamā iesaucās Lisa. ■

Braionija Doila

Pēclaiks. Apmaldījušies mežā

Eseja

Braionija Doila (*Briohny Doyle*) ir austrāliešu rakstniece, publiciste un pētniece. Trīs romānu autore. Universitātē pasniedz ar rakstniecību, literatūru un kultūru saistītus priekšmetus. *Domuzīmē* piedāvājam eseju, kas plašu atzinību guvušās literatūras vietnes *Longreads* skatījumā 2021. gadā bijusi viena no labākajām kategorijā «Personiskās esejas».

LAIKĀ PĒC 2020. gada — pēc gada, kura apraksta mēģinājumi nobāl tajā piedzīvoto traģēdiju un križu plašuma un dziļuma priekšā — es stāvēju Pembulas ezera piekrastes bēguma joslā, lūkojoties pāri ūdens klajumam uz plandošajiem eikaliptiem. Mirdzošo ūdeni šķerssvitroja molusku rindas, kuru kulināros likteņus bija aizkavējis zoonotisks vīruss, kas apturēja to galveno plēsoņu un dzīvotni apdraudošo oglekļa izmešu nepārtraukto pieaugumu. Saule, pakāpusies augstu, karsēja. Vīri nesa makšķeres uz laivu piestātnēm, un jauna ģimene bija iekārtojusies piknikam piekalnē aiz manis. Te nebija redzamu postījumu, nekas neliecināja par to, kā nelielas un atšķirīgas kopienas, ekonomikas, vides un ekosistēmas savstarpēji top saistītas krīzē un ejot tai cauri.

Pagājušo reizi pie šī ezera pabiju pirms diviem gadiem, iespējams, tā bija pēdējā reize, kad jutos nesarežģīti laimīga. Tolaik pa piekrastes ceļu biju atbraukusi no Melburnas, lai mācītos audzēt austeres. Austeres bija mana jaunā un kaismīgā apsēstība. Austeres ar vīnu un sarunām. Austeres kā vainas sajūtas neaptumšots pārtikas avots bez nervu sistēmas, ar augstu dzelzs līmeni. Austeres kā filtrācijas sistēmas, kas izlaiž piesārņojumu cauri saviem mazajiem ķermenīšiem. Es izsapņoju stāstu par austerēm, kas atrod un sagremo cilvēkiem nāvējošu patogēnu. Vienlaikus izsapņoju Austrālijai raksturīgu jaunas dzīves sākumu: ka es un mans mīļotais varētu pārcelties uz kādu vietu ūdens tuvumā un tur uziet pilsētā šķietami tik netveramo laimi. Ka mēs kaut kur atradīsim jaunu dzīvi, ko attālums paspilgtinās un vienkāršos.

Marks — fermeris, kurš pieņēma mani kā «pavecu stažieri», skeptiski noskaņots un sievas piespiests, ierādīja man, kā apgriezt maisus, sašķirot jaunās austeres pēc lieluma, noplēst negantos divvāku moluskus no aprūsējušajiem rāmjiem, to augšanas balstiem, un — tas bija mans mīļākais uzdevums — kā ar amuru sadauzīt neglītos glie-

mežvākus, panākot restorāna līmeņa estētiku.

Otrajā rītā, ko toreiz, 2019. gadā, pavadījām ezerā, Marks izlobīja austeri un es to apēdu, stāvot līdz viduklim ūdenī. Mēs apspriedām priekšstatus par labu dzīvi. Izvairīšanos no sliktiem lēmumiem. Kā turēties pie mīlestības un kā ļaut tai iet. Ko nozīmē ģimene.

Runājām arī par klimata pārmaiņām. Marks nebija par tām pārliecināts. Raugoties no viņa ezera puses, tas viss šķita mazliet pārspīlēti. Par spīti atšķirībām spriedumos, mūsu saruna bija viegla un atklāta. Atšķirīgajiem uzskatiem klāt piemētām mūzikas fanu grupas un nicinājumu pret pašapmānu. Tas man atsaucā atmiņā antropoloģes Ketlīnas Stjūartas aicinājumu «iztēloties, kā attapšanās ceļmalā varētu kļūt par epistemoloģisku nostāju», viņas aprakstīto sarunu, kas «iznirst virspusē, lai ar poētisku veidolu plūsmu un tajā ierakstītās drāmās sakņota sabiedriskuma dzīvajām ilūzijām pārvarētu to, kas ir tikai at-sauce».

Katras darba dienas beigās es mēdzu uz irēto brīvdienu māju piekalnē ņemt līdzi duci austeru un apēst tās, raugoties ūdenī, kurā tās bija laidušas ikrus. «Kā sokas fermā?» mans mīļotais sūtīja izziņu. «Vai man patiktu?» Es isti nezināju. Vairs nezināju, kas viņam patika tagad, izņemot ballēšanos, glābjoties no dzīves smagajām, ļaunajām pusēm. Varbūt viņam tieši tobrīd manis pietrūka, ilgojoties pēc šīs utopijas un vienlaikus priecājoties, ka tā (un es) bija pārāk tālu, lai atnestu vilšanos.

Nepaies ne mēnesis, kad viņš būs miris no nējaušas narkotiku pārdozēšanas. Un tad uz veselīem diviem gadiem ap mani cieši aptīsies pasaule kā no personiskām un visaptverošām katastrofām kopā sastīķēta smacējoša sega.

Pēc šī un daudziem citiem notikumiem 2021. gadā es vēroju Marku ar kārti stumjam plakan-dibena laivu pār mirdzošo ezeru. Ūdens, laiva, debesis, viss izskatījās tieši tāpat kā pirms tam. Marks pietauvojās, izcēla dubļainu austeru mai-su uz doka.

«Jedritvaikociņ,» viņš neizdibināmi sacīja. «Nekas nav mainījies, kopš tu te biji, ne?»

«Tu domā?»

«Ne-e,» viņš atteica. «Es jokoju. Nekas vairs nav tā, kā bija.»

Gāju viņam līdzi uz šķūni. Visās malās bija jaunas iekārtas. Ieguldījumi konkurētspējas saglabāšanai, viņš man teica. Kopš uzkrītis kovidis, vairumtirdzniecībā neko neesot pārdevis.

«Par laimi, man pietika vietas, lai turētu tās ūdenī. Daudziem audzētājiem nācās pārdot par jebkuru cenu. Ja nesāksim atgūties, pēc gada es arī būšu turpat.»

Marks jokojā, bet izskatījās, ka viņam ir grūti. Piecās dienās uz ezera cilvēku var iepazīt. Mēs stāvējām viņa mazajā šķūnī bez maskām, pārāk tuvu, trinām mēles. Brodvoterā *Covid-19* pamatā bija pastāvējis tikai kā ekonomisku izaicinā-

Mēs iepirksimies un brauksim, un ēdīsim, un ceļosim. Mēs dzīvosim un mirsim

jumu kopums. Bet jau mēnešiem ilgi pirms tam piekrasti bija pārņēmuši ugunsgrēki — katastrofa, kas Marka dzīvē ierāmēja veselu gadu.

«Ezeru cauri dūmiem nevarēja saredzēt,» viņš teica.

Viņš izstāstīja, kā jaunie čaļi izbraukuši gulēt uz ūdens, piesējuši matračus pie laivām, bet, pat atrodoties tik zemu, nav varējuši paelpot. Marka kašķīgā jaunākā atvase plātījies, ka gribot evakuēties, bet, kad tas brīdis pienācis, tikai kliegusi. Cilvēku rindas guļammaisos gar ceļu uz Merimbulu. Vējstikla slotiņas pilnā ātrumā nav tikušas galā ar pelniem. Marks un viņa ģimene diezgan ātri varējuši atgriezties mājās, bet daudzi citi nevarēja.

Un tad mūs visus ieslēdza.

«Pat nepietika laika ievilkt elpu,» es sacīju.

«Ne-e, un tas vēl nav beidzies. Es esmu, kā to sauc...»

«Izturīgāks?»

«Ne-e, es gribēju teikt — dumjāks. Nu, zini, man tas nepielec. Daudzi mani čomi joprojām no šī visa ir sagājuši sviestā. Sidnejā bija kaut kāds koncerts, pieminot ugunsgrēkus, un domāja, ka viss beidzies, bet nē.»

Es pamāju, it kā būtu sapratusi, bet, braucot pa šoseju uz dienvidiem, prātoju, ko viņš ar to domāja. Ugunsgrēkus? Sakopšanas darbus? Covid-19 ekonomisko izmaksu atlīdzināšanu? Sajūtu, ka arī labā dzīve var nosvilt?

Kas nav beidzies? Un kas nav pat sācies?

PĒCLAIKS, KĀDU TO ATTĒLO utopiskajā un distopiskajā daiļliteratūrā, bieži ir sākums. Nelai mes un katastrofas ir utopiski spēki. Modinātāz zvans. Iespēja «savesť māju kārtībā». Izzdzojušie pāri — lielākoties baltie un vienmēr heteronormatīvi — stāv rindā uz kosmosa kuģi, kas dosies uz citu planētu, citu dzīvi, tālām un spilgtām utopijām. Aizkadra balss var vēstīt par sēru laiku, ko piepilda arī vienkārša laime. Ēdeniska atgriešanās. Vienkāršība kā grēku izpirkšana par kļūmīgu pagriezīenu. Mēs visi pēc tās ilgojamies.

«O'Lirija kundzes gōvs izdarīja Čikāgai lielu pakalpojumu,» tā Marta E. Bārtere savā 1986. gada rakstā *Kodholokausts kā pilsētvīdes atjaunošanās* par Čikāgas 1871. gada lielā ugunsgrēka iespējamo izraisītāju. «1906. gada zemestrīce to pašu izdarīja Sanfrancisko. Mēs nezīn kāpēc ticam, ka ideālas kopienas varētu pastāvēt, ja vien mūsu pasaule tiktu atjaunota, lai kļūtu par labāku vietu.» Bārtere argumentē, ka tāpēc daiļliteratūra attēlo atomkaru (ja viņa rakstītu tagad, varētu iekļaut arī ekoloģisku krīzi) «kā klaju postu un slepenu glābiņu», un šīs apslēptais vēstījums «spēcīgi ietekmē mūsu kultūrzemapziņu».

Mēs gaidām pēclaiķu, lai atjaunotos. Taču atjaunošanās, Bārtere norāda, ir process, nevis galapunkts.

Šie iztēlotie pēclaiķi pārdefinē mūsu tagad-

ni kā krīzi, kuru neskaīdri un veltīgi apzināties radām. Varbūt pamanām temperatūras celšanos. Varbūt izlasām prognozes. Varbūt apdomājam, kā sašaurināta dzīvotne var sekmēt sugu migrāciju un pat izplatīt slimības. Mēs ieelposim dūmus, ugunsgrēkus vērojot televizorā, it kā tas nebūtu viens un tas pats. Mēs iepirksimies un brauksim, un ēdīsim, un ceļosim. Mēs dzīvosim un mirsim.

Kīma Stenlija Robinsona 2012. gada romānā *2312* šī tagadne ir pasniegta kā Drebbēšanas laiks no 2005. līdz 2060. gadam, kurā nespējam iekļauties pašā krīzē. Šis apzīmējums uzvedina uz vēl vienu jautājumu: kas ir ideāla kopiena, laba dzīve, ja nekas netiek atjaunots, ja mēs darbojamies katastrofā un cauri tai, izmantojot tikai to, kas mums ir tagad, turklāt saskaroties ar nākamību?

Braucot pa šoseju uz dienvidiem no Pembulas, es nespēju kliebēt aizvien dziļāku šausmu izjūtu. Šo ainavu nebiju redzējusi divus gadus. Ceļmalā līdzās pārogļota meža nogriežnim netālu no Boidtaunas atradās Covid-19 testēšanas punkts. Gribēju ātrāk tikt garām apmelnējušajiem krūmājiem un kailajiem pakalniem. Taču zināju, ka pareizāk būtu uzkavēties. Vai varam mēģināt domāt, būdami tajā un ar to, kas paliek? Vai spējam saskatīt savus postījumus līdzīgi antropoloģijas un vēstures goda profesorei Enai Lorai Stolei no Villija Branta *The New School*, kura varbūt vēlētos, lai mēs «provokatīvā izaicinājumā nosauktu vārdā pēckolonialisma laika toksisko koroziju un vardarbīgos uzslāņojumus, un noturīgās formas, kādās tie ietekmē materiālo vidi un cilvēku prātus?»

LAIKĀ PĒC mana partnera nāves es tūristu autobusā nobraucu no Fudzīkavagučīko līdz Aokigaharai, līdz trīsdesmit kvadrātjūdžu lielam, grubuļainam, sūnām apaugušam mežam Fudzi kalna piekājē. Japāņu mitoloģijā teikts, ka šajā vietā mājō *jūrei*, pēkšņi un vardarbīgi mirušo, bez bērū rituālu pareizas izpildīšanas apbedīto vai šajā pasaulē nenokārtotas emocionālās darīšanas pametušo, tāpēc fiziskajai plaknei joprojām piesaistīto gari.

Mūsdienu mitradē šo apgabalu apdzīvo citi spoki — dziļi mežā trūdošie pašnāvnieku liķi. Tā radusies tā šaušalīgā iesauka — «pašnāvnieku mežs».

Es gribēju sēdēt pašnāvnieku mežā, *jūrei* ieskauda, un sajūst kaut ko no nāves būtības. Es sēroju un gribēju atrasties bēdām un zaudējumiem izvēlētā vietā. Gribēju sēdēt izmisuma malā. Izdarīt kādu secinājumu. Varbūt uzrakstīt dzejoli vai sazin ko vēl. Pēc tam iznākt no turienes atjaunota. Ar kādu jaunu atziņu vai šķīstīta.

Staiģāju visapkārt, meklēdama ieeju. Sekoju kartei telefonā, šķērsoju iežogotu zemesgabalu un klīdu pa vientulīgu ceļu, bet mežs tik un tā šķīta nepieejams. Mesties tajā iekšā līdzinātos lēkšanai no klintīm ūdenī. Pēkšņi. Iegremdējo-

Laikā pēc klimata pārmaiņām būs vēl citas klimata pārmaiņas, vienalga, vai mēs izdzīvosim vai ne

ties. Koku jūra — Aokigaharu sauc arī tā. Grīļīgi gāju pa staigno zemi. Blīvais satverošo sakņu tīkls, sūnu un kritalu klāts, iesēts gadsimtiem senu vulkānu izvirdumu sastingušajā lavā. Klunkureju, noliekusies tuvu zemei, izstieptām rokām, kritot grāvjos un bedrēs. Pavisam drīz man vairs nebija svarīgas pārdomas par nāvi, bet gan tikai izmisīga vairīšanās no iespējamām traumām.

Es tik tikko pārkāpu robežu, taču, ja būtu iegājusi dziļāk, varbūt aptvertu, cik viegli šajā mežā apmaldīties. Ar dzelzi bagātā augsne slāpē GPS signālus. Iespējams, es būtu redzējusi sarkanās un zilās auklas, izlocītas starp kokiem — kā pasakās ceļazīmes — tiem, kuri ienāk, baidīdamies (vai cerēdami), ka pēkšņi pārdomās. Vataru Curumi 1993. gada dižpārdokli *Izsmēloša pašnāvību rokasgrāmata* apraksta Aokigaharu kā ideālu vietu, kur mirt. Par tādu to padara nevainojamais klusums, nepārspējamā vienmuļība. Curumi grāmatas oficiālais tulkojums angļu valodā nav pieejams, tomēr neoficiālu tulkojumu fragmentus var atrast internetā. Ievadā viņš raksta: «Mēs visi esam nelaimīgi. Mēs esam piedzimuši uz šo pagātnes notikumu skatuves... Mēs paciešam šausminošas ikdienas dzīves nervozitāti, preti saņemot «rāmu un spožu nākotni»... «Nākotni! Nākotni!» Tā ir tikpat nederīga, cik nepārliecināša.»

Pēclaikā sēras nākotnes iztēlošanos var padarīt neiespējamu. Es kļuvi par rezonējošu, cieši uzvilktu, tagadnes nospriegotu stiepli. Jutos dumja, man nekas nepielēca. Virzoties cauri bīstamam apvidum, spēju sakopot uzmanību tikai kaitējuma mazināšanai.

«Dzīvība,» Curumi raksta, «ir tik trausla un mazsvarīga, cik vien var būt.»

Mežmalā es centos atgūt līdzsvaru uz grubuļainu sakņu tīkla, apcerēt galīgumu, nāvi, laiku, un izdzīvošanu. Centos noformulēt priekšstatu par pēclaiku. Kas tas vispār ir? Ko tas varētu nozīmēt man?

Mirkļis bija izdomāts. Tas mani nenoturēja. Notrausu netīrumus no džinsiem. Izvilku kājas no sūnainajiem krāteriem un atgriezos šosejas stabilitātē, kur, mirkšķinot acis, stāvēju, saules apzīlbināta. Gaiss bija kļuvis vieglāks; tūlumā dzirdēju aicinošos satiksmes trokšņus.

Trauslā dzīvība. Viss, kas mums dots. Vismaz tikpat dārga, cik mazsvarīga.

PĒCLAIKĀ svarīgs ir naratīvs. 2005. gadā žurnālā *Epidemiologic Reviews* publicētajā pētījumā bija teikts, ka mediju ziņojumi par nelaimēm un fokusēšanās uz tām atstāj vidēja un ilgtermiņa ietekmi uz cilvēku veselību. Daudzkārtēja noteikta satura attēlu redzēšana vien spēj ietekmēt kā garīgo, tā fizisko veselību. Psihosomatisku saslimšanu un sekojošu traumatisku reakciju spēj izraisīt tādu jaunu kaišu kā, piemēram, «Pasauls tirdzniecības centra sindroma» izpausmes. 2005. gada pētījuma autori raksta: «Pēc tam, kad

ir notikusi nelaime vai riskants atgadījums, dažādi sociālie rīcībaspēki, ieskaitot medijus, cenšas definēt, kas un kāpēc notika un ko var sagaidīt nākotnē. Mērķis ir ierāmēt problēmu: piedāvāt specifisku tās definīciju, cēlonisku interpretāciju, morālu vērtējumu un ieteikumus problēmas risināšanai.»

Naratīvi medijos un citviet var radīt kņadu un saasināt trauksmi. Taču tiem var būt arī labvēlīga ietekme. Tie var palīdzēt mums ieraudzīt notikumu kontekstā. 2019. gadā *The Guardian* un citi ziņu dienesti mainīja savas stila vadlīnijas attiecībā uz to, kā ziņot par vidi. Maigās, viegli asimilējamās «klimata pārmaiņas» aizstāja ar «klimata ārkārtas stāvokli» vai «klimata krīzi». Pamatojums bija vienkāršs: valodai ir nozīme. Šis izmaiņas valodas lietojumā parādīja kontekstu un dažādu vides parādību, piemēram, apkures, sugu izmiršanas un pārtikas trūkuma, un pat globālās pandēmijas slēpto saistību. Tās uzsvēra situācijas nepārtrauktību, pastāvīgumu.

«Laiku pēc tam» var noteikt, vienīgi konstatējot fiksētus punktus. Kurš ir vissvarīgākais notikums? Kādas ir konkrētās sekas? Taču notikumi pārklājas un saaug. Laikā pēc klimata pārmaiņām būs vēl citas klimata pārmaiņas, vienalga, vai mēs izdzīvosim vai ne. Ja tiek iznīcinātas kopienas, nelaime nevar būt atjaunojošs spēks, tad ir jāzina maina varas tīklojumi, kas nelaimi radījuši. Mēs gribam atgriezties. Mēs vēlamies attāluma vienkāršību. Taču mums jāsež šeit, šajos mežos, augot no uguns uguni.

Kad rakstu šo, ziņu dienestu koalīcija gatavojas publicēt stāstus ar vienojošu nosaukumu *Izdzīvojot klimata krīzi*. Viena krīze tajos iedvesmo nākamo. *The Guardian* vietnē norādīts uz *Covid-19* atspoguļojumu medijos, kuri «rakstīja postošās ietekmes hroniku, izgaismoja dezinformāciju un lasītājiem stāstīja, kā sevi pasargāt», un tas esot pamācošs piemērs tam, kā ziņot par klimata krīzi.

Domās atgriezies pie Marka piezīmes. Nekas nav beidzies. Var sarīkot koncertu. Var noziedot. Bet tas nav beidzies. Vēlāk šķūnī viņš man teica, ka tagad ticot klimata krīzei. Ticot daudz kam, pret ko iepriekš izturējies skeptiski, tomēr reizēm esot grūti izbrīst cauri vilinošai viltus informācijai. Reizēm vieta ceļmalā kļūst par izejas vai savienojuma punktu.

«Visi mani čomi Sidnejā aizrāvušies ar konspirācijas teorijām. Ja par dažām no tām — nezinu, kā labāk pateikt — daudz domā, tās sāk likties jēdzīgas. Es aizdomājos diezgan dziļi. Sačakarēja mani,» Marks man stāstīja. Tad sieva piecirtusi kāju. Vairs nekādu sociālo mediju. Un it īpaši — nekādu sociālo mediju kopā ar zālīti vai alu.

Atceros, ka pēcsēru laikā es gultā dzēru un, cik spēdama, mēģināju noticēt debesīm.

Mēs esam kā austeres. Mēs visu filtrējam caur savu ķermeni. Reizēm tas padara mūs inertus, paralizē mūsu nervu sistēmu, izbaro mūs sliktām domām.

PĒCLAIKĀ traģēdijās un katastrofās izdzīvojušajiem teic, ka viņi vairs nekad nebūšot tādi kā agrāk. Viņi būs pārvērtušies — iespējams, spēcīgāki, bet arī jauni. Izdzīvošana kļūst par utopisku ideālu. Lasīju šo retoriku ziņās par ugunsgrēkiem un pandēmiju. Es, protams, sapratu, ka šāda cerīga refleksija var palīdzēt, tomēr mani tā gremza. Es domāju par visām tām kopienām, kas gadiem ilgi nēsājušas līdzīgi postījumus sevī, ar gribasspēku pacietušas «pēckoloniālisma laika toksisko koroziju un vardarbīgos uzslāņojumus», neiztiekot bez traumām, dusmām, rētām. Pēclaiks uzstāj, ka ir galapunkti; ignorē to, kas vēl nav beidzies. Apjaušu, ka pēclaiks nav ētiska konstrukcija.

Pēclaika vidū — vēl kāds notikums.

Starp *Covid-19* pirmā un otrā viļņa māsēdī mana tēva fiziskā un garīgā veselība strauji pasliktinājās, nomira arī viņš — ar intoksikāciju, miegā. Es apjautu, cik ļoti nošķirtība, ko viņš pārcieta jau tā visai nošķirtajā dzīvē, sekmēja viņa aiziešanu. Būdama rakstniece, es centos kontrolēt ar viņa nāvi saistītās jūtas.

Viktoriņas štatā mēs bijām izšķirušies par kolektīvu ricību, un tā cilvēkiem biežāk palīdzēja, nekā nepalīdzēja. Taču krīze ir nepārtraukta, tā pastāvēja pirms pandēmijas un pastāvēs arī pēc tās. Atceros izmisuma pilnās nedēļas, kad mēģināju tētim noorganizēt seniora mājas aprūpes komplekso pakalpojumu. Atceros spriedzi, kāda bija pārņēmusi jau tā neadekvāto un lielā mērā privatizēto veselības aprūpes sistēmu. Ilgstoši nepietiekami nodrošinātās senioru aprūpes jomas — garīgā veselība un atkarības — tagad bija tuvu sabrukumam.

Pēclaikā es iesāku rakstīt — un nepabeidzu — dučiem eseju par to. Gribēju pastāstīt par kaitējumu, ko nodarījusi ilgtermiņa krīze — krīze, kas pastāvējusi pirms visa tā, ko mūsu pašreizējā politiķu kohorta jelkad ir pieminējusi. Šī sabiedrības veselības krīze — vai tā varētu būt modinātājzvans, iespēja savest māju kārtībā? Bet biju arī dusmīga. Redzot, cik viegli es varētu nomaldīties diezajā notikumā, seku un traģēdiju mežā. Redzot, kā manu stāstu varētu iepīt kādā konspirācijas teorijā. Es sekoju savu domu pavedienam ārā no brikšņiem. Man vajadzēja kādu laiku pasērot klusumā, lai sēras neizbarotu sliktām domām.

Beigu sajūtā literatūrzinātnieks un kritiķis Frenks Kermode raksta, ka mēs konstruējam beigās, lai rastu jēgu dzīvei, ko vienmēr dzīvojam «viducī», *chronos*, gaidīšanas laikā. Lai radītu kārtību, mēs izsapņojam *kairos*, krīzes laiku. To laiku, «kad dzīves pamati dreb mums zem kājām... laika brīdi, ko piepilda nozīme un uzlādē jēga, kas izriet no tā saistības ar beigām». Mēs ilgojamies sagaidīt pēclaiku. Kermode raksta: «Ticība, ka paša laikmets ir pāreja starp diviem būtiskiem

posmiem, pārtop ticībā, ka pati pāreja kļūs par laikmetu — *saeculum*.»

Taču kaitējums rodas arī šajā viducī. Man šķiet, ka krīze vienmēr rodas, kamēr mēs drebēdami ko gaidām.

Mēs iztēlojamies pacelšanos no pelniem. Jaunu putnu. Taču, ja vispār kas paceļas, tad tas pats putns — apdedzis, dažas spalvas salauzītas, citas nekad neaugs. Mēs varam sērot par veco putnu vai sērot par jauno. Taču varbūt svarīgāk ir saredzēt šo kroplo radību. Svarīgāk to aprūpēt, uzklaut, pievērst uzmanību tajā «ierakstītajai drāmai», lai cik nesakarīga tā būtu.

PĒCLAIKĀ, kurā atpotos rakstām šo eseju, izmēģinu jaunas dzīves uzsākšanu Austrālijas variantā. Esmu noirējusi māju pie liča; tā atrodas starp «notekūdeņu attīrīšanas staciju» un «pār- audzināšanas kompleksu». Aiz saviem ieplaisājušajiem logiem cauri vienmuļiem paziņojumiem, kas skan no cietuma, dzirdu lori papagaiļus, kas čivina, prasot barību. Liedagā zīmes bridina pel-dētājus divas dienas pēc lietus ūdeni neiet. Nākamais līcis uz dienvidiem, kur kādreiz cilvēki no klintīm lasīja austeres ēšanai, ir slēgts, jo ūdeni ir azbests.

Tik un tā te ir skaisti. Katru dienu es dodos garās pastaigās gar piekrasti, likumodama starp rindu mājām, *jūrei* un trakojošo jūru. Redzu kravas kuģus un delfīnus, strīdos ar golferiem, kuri publisko zemi uztver kā savu privātīpašumu. Cenšos iztēloties, kā šī vieta izskatījies agrāk, bet vardarbīgo uzslāņojumu mērogs manas iedomas pārspēj.

Dzīvošu šajā mājā pusgadu, un tad to nojauks. Īsa utopija. Esmu gana tālu no tā, kas iepriekš šķita spilgts un vienkāršs, kaut labi apzinos šo ilūziju. «Izdzīvojot,» Kermode raksta, «mēs izveidojam nelielus to brīžu attēlus, kas šķita esam beigās; mēs pārtiekam no laikmetiem.»

Es esmu pēclaiķa, bet mēs esam viducī.

Kad šīs sienas sabruks, es neiznāksu ārā pasaulē atjaunojusies. Man būs bijusi vieta, kur domāt, sērot, izprast; mēģināt un nonākt līdz kādai pagaidu epistemoloģiskai nostājai. Esmu izturīga, tomēr jūtos dumja, man daudz kas nepielec. Kad māju nojauks, vietā sacels pārtikušu ģimeņu savrupmājas ar skatu uz okeānu, dubultpakešu logiem, gaisa kondicionētājiem un, visticamāk, ne vairāk kā mirklīgām bažām par to, kas te bijis agrāk. Ap to laiku es, protams, būšu citur, nākotnē, kuru vēl nespēju īsti iztēloties.

Aizgājēji iziet caur mums. Notikumi, kurus izdzīvojam, izdzīvo kopā ar un viņpus mums. Nekas nav beidzies. Mēs pārdomājam, rikojamies un turpināmies no šīs vietas, šajā krīzē, šobrīd. ■

No angļu valodas tulkojusi **Ingūna Beķere**

¹ M. A. Barter. *Nuclear Holocaust as Urban Renewal (La guerre nucléaire et le renouveau urbain)*. Science Fiction Studies, 1986. Pp. 148–158.

² Guardian staff, 12 April 2021, <https://www.theguardian.com/environment/2021/apr/12/covering-climate-now-guardian-climate-emergency>

³ F. Kermode. *The Sense of an Ending (Studies in the Theory of Fiction with a New Epilogue)*. Oxford University Press, New York, 2000.

⁴ K. Stewart. *A Space on the Side of the Road: Cultural poetics in an 'other' America*. Princeton University Press, New Jersey, 1996. A. L. Stoler (ed.). *Imperial Debris: On ruins and ruination*. Duke University Press, 2013.

⁵ P. Vasterman, C. Joris Yzermans, A. J. E. Dirkzwager. *The Role of the Media and Media Hypes in the Aftermath of Disasters*. Epidemiologic Reviews, vol. 27, no. 1, 2005. Pp. 107–114.

Edvīns Raups

Rēta karājas gaisā

Edvīns Raups — latviešu dzejnieks un tulkotājs. Septiņu dzejas krājumu autors; dzejoļu izlases izdotas arī zviedru un angļu valodā. Daudz tulkotu grāmatu no spāņu, portugāļu, angļu un krievu valodas.

..rīts gultā
vēl tikai sēdus

tu spied
pats sev kā ass
leņķis līdz redze
kļūst līdzīga
ožai dzirde
taustei

(ir vēl dažas *sikas detaļas*)

un jauda
ietricas
loģikā..

..kā smalks
nākotnes dzipars kas
aprij iekšējos
orgānus

es
cilvēks
melnzemes metamorfoze
ieraugu debesis dobi
kurā augu un
lakstoju

un katra ieelpa
te ir kā uzvara nolaužot
pretinieka
roku..

..mūžība ir labi
saprotama cilvēciska
vājība Tāpat kā aplis
vai kvadrāts

linijmodrs
es tveru robežas ko
debess cirkulis

iezīmē asins
ritē

(viesulis
griestos pievelk tuvāk
horizontālo
plakni)

un es pieaugu
par okeānu kurā sakrīt
zvaigznes kad tām
beigusies
gāze..

..ir dienas vidus

(neviens dzīvs
ķermenis nemirst
tik traģiski kā doma ar domu
par nāvi)

un es ērti atlaižos
gludajā tumsā kas kliez
kā nemirstība —

ieskrāpē
man!..

..nogrieznis
starp divām pilsētām
vēl nav ceļš

(puķe zvaniņš
pamana laimīgu
ērgli augšā)

mēs notraucam
putekļus no attāluma
kas nespēj sarukt

un laizām
viens otru kā saldu
gaisu..

..okeāns šalc

sabiezināts
saulas atspulgs
acs tiklenē

trīsuļo

kā bailes saukt
vārdā to kam vārda
vēl nav —

rēta
karājas gaisā

..sīc ods
doma pieļauj
debesis

pa lielu
gabalu gaisma
tuvojas kā adata un
nekļūdīgi trāpa
tumsā

tumsa — protams —
uzsprāgst

un sarkana
rītablāzma uzmaucas
naktij kā āda..

..būdams
siena pret kuru
saplīst skatiens es nevaru
novērsties

kā parasti sāp viss gaiss

kāds garāmgājējs
savāc lauskas un
pārsien tūlzu ko nakts
uzberzusi rītam
uz potītes

*varbūt
šodien viss pāries
neizzudis..*

..kamēr es
izmisīgi sitos pret
notikuma aklajām
sienām

sirds
godīgi pilda
savu darbu ar padzisušu
norādi uz derīguma
termiņa
beigām

un es nezinu vai durt
tumsā ar gribu kā ar nāvējošu
iesmu vai uzbūvēt tiltu pa kuru
skudras atgriežas
mājās..

..cilvēciska bet
neatšķaidīta ar
nāvi

kā pauze
istabas vidū kur
sekundes sabērtas kaudzē
neveido
laiku

tu stāvi
kā atbilde — kura
ir jāizsauc..

Druvis Mucenieks

Traks Tors

Druvis Mucenieks — jaunās paaudzes latviešu dzejnieks. Malēnietis pēc tautības un pārliecības. Ikdienā strādā reklāmā, bet svētkos raksta dzejoļus par traktoriem vai ļaunas tematiskiem sānsoljiem.

Īss traktora komentārs

«Zirgs lai iet dirst!»

Teica traktors, stumdams sniega lāpstu.

Kas gan ir auzu motors,
salīdzinot ar kloķa vārpstu?

Traktors teorijā un praksē

teorētiski raksta

teorētiski pēta

traktors paredzēts lauksaimniecības darbu
veikšanai

praktiski zina

praktiski saprot

traktors paredzēts remontēšanai

Traktora Jāņa Brieža vasaras saulgriežu lielais jautājums

mans vārds ir Džons

bet saimnieks sauc par Jāni

un katru gada īsāko nakti

sabāž man uz kapota zāli

viņš sprauž man aiz spoguļiem ozola zarus

tas mani neuztrauc

es tikai gribu zināt kā garšo alus

varbūt tas ir maigs kā biodizelis?

varbūt tas ir silts kā suņa mīzēlis?

varbūt tas ir labs starterim?

varbūt tas ir slikts karterim?

es nespēju tā vienkārši kādam ieraut paprasīt

es nevaru ne pudeli ne bāku attaisīt

man laikam vajadzēs vēl pagaidīt

uz kādu kurš jau pats būs tik izdzēris

ka gribēs arī mani padzirdīt

Sera Traktora Harvesteru salons

saimnieks kā griezīsim?

pa pliko?

varbūt pakāpeniski?

varbūt tikai izfilēsīm?

man žēl taisīt kailcirti

jūs ilgā audzējāt

Traks Tors

tu esi traks

teica traktoram vīrs no autobusa pieturas

tu dzer dizeli

viņš turpināja

viņš vēja pūsts no beņķa novēlās

un klusi pie sevis purpināja

tu esi Tors

teica traktoram vīrs no autobusa pieturas

tu valdi laukus

viņš murmināja

viņš alus laužts no krenķiem novēmās

bet traktors pat lampu nepamirkšķināja

Īsa traktora atklāsme

nekas tā nededzina bāku

kā kontrabandas saļarka

Koncepttraktora rasējums

Neizplūstot detaļās šeit kabīne

Detaļās neizplūstot šeit kabīne

Šeit neizplūstot detaļās kabīne

Kabīne šeit neizplūstot detaļās

Neizplūstot detaļās kabīne turpinās savukārt

šeit atrodas motors

Detaļās neizplūstot kabīne turpinās šeit savukārt

atrodas motors

Kabīne detaļās neizplūstot turpinās atrodas šeit

savukārt motors

Turpinās kabīne detaļās neizplūstot motors

atrodas šeit savukārt

Traktora laiki

laikam laicīgi jāsaliek visi laiki

laikmetīgajās tīmekļa laikotavās

citādi laikam laika nepietiks

laicīgajiem darbiem uz lauka

laikapstākļi sabojās laiku

un laika laikā novākt ražu pietrūks

kaut skriešu kā laika

laicīgi par laiku nodomāja traktors

Māte traktors, tēvs traktors

ja traktors būtu cilvēks

viņš būtu māte

kas paņem uz sevi sāpes

izvelk no mēsliem

ar vinču

aiz ausīm

ja traktors būtu cilvēks

viņš būtu tētis

kas atļauj ielīst klēpī

izvelk no pagultes

noslauka asaru putekļus

un iedod uz vaiga mīlestību

Traktora reps

brrrrrrah
iečeko šito brāl

kucēm ir ap kaklu ķēde esam manā pagalmā
kuces ēd no savām bļodām kuces rej bet netiek klāt
labturības noteikumi kuces nezina kas tas ir
slīdu garām niknām kucēm viņām žēli acis mirdz
kad pie šķūņa klusi stāvu kucēm vienmēr mutis ciet
tad kad motors piešķiļ dzirksti kuces sāk kā trakas riet
kucēm riebjas kad es braucu kucēm skauž tā brīvība
bet ja kuces paspruks vaļā kodis manā bamperā

kad ir saimnieks labā prātā palaiž kuces vaļā tas
kuces skrien uz manu pusi riepas apčurā
tas ir tas kā sliktās kuces man par visu atriebjas
nevaru vairs sagaidīt kad būs kuces piesietas
kāpēc kuces *heito** mani nevaru es gudrs kļūt
ideja tā nava mana kucēm likt pie ķēdes būt
to ir saimnieks izdomājis lai tās kuces viņam kož
es par savu nevainību esmu tā kā aploks drošs

bet kad saimnieks nāk pie kucēm viņas asti luncina
izskatās ka viņām dzīvē galvenais ir barība
piekāst brīvību un laukus galvenais ir pierīties
bet pēc tam ar pilnām *puzām*** pāris stundas nosnausties
saprotu ka nesaprotu kāpēc saimnieks dara tā
jo pēc manas domāšanas kucēm jābūt savvaļā
tā mēs dzīvojam ar kucēm kašķos strīdos paiet mūžs
stāvu es pie šķūņa piebraukts kuces piesietas pie kūts

* *Hate* — ienīst, no angļu val.

** *Пюза* — pūncis, no krievu val.

Traktora triolets

es viņņojos kā rudzu lauks
kad redzu tevi pļaujmašīna
tu esi vairāk nekā draugs
es viņņojos kā rudzu lauks
pēc tevis mana kloķvārpsta alkst
tu mana pļaujas laika lielā mīla
es viņņojos kā rudzu lauks
un gaidu kad būs sakabināties mums ļauts

Traktora atbildība

par visiem mežiem nogrieztajiem
netīrām jūrām ezeriem aizaugošiem
vainojiet mani
vainojiet mani
par visiem bedrainajiem ceļiem
par visām neizšķūrētajām takām
par aizaugošām pļavām
par mājām pamestajām
vainojiet mani
esmu gatavs uzņemties politisko atbildību

Traktora atvadu dziesma

lietus laikā kad zeme pulsē
var dzirdēt kā veci traktori rūsē
tā skaņa švirkst kā liesmas pērnajā zālē
tā skaņa pārsniedz Eiropas Savienības regulā
noteiktos pieļaujamās lauksaimniecības
tehnikas korozijas izraisītos decibelus

A la Heli Lāksonena

Es bij puik.
Man bij var.
Es varēj lielites.

Mamm man mācij padomāt pa seu.
Tēvs man teic padomāt pa cit.
Ūps man pavēlēj nebaidēties.
Siev man iedev bučiņ priekš drosm.

Un tāpēc es bij aizgājis nopotēties.

visslikti.lv

kamēr zeme turpina karst
man sākusies globālā atdzišana
ar katru dienu viņi lietoju vairāk nekā mēs

Par dzejošanu

man ir hroniska nesaturēšana
nevaru vārdus saturēt pie sevis
bāžos visiem teikumiem par pieturzīmi
visiem patskaņiem par garumzīmi
man ir hroniska nesaturēšana
vajag kladišu ieliktnīti
lai īpašās dienas nesasmērē papīru
to nekad vairs nevarēs izmazgāt
man ir hroniska nesaturēšana
gribu būt dzejnieks
nevaru saturēt

* * * *

* * *

visaukstākā ziema dzīvo pie vissiltākajiem
cilvēkiem
un reizēm ielien pa durvju spraugu iesmaržoties
ar pīrāgiem
kad krāsns sprakšķ kā kodiens piparkūkā
visaukstākā ziema dzīvo pie vissiltākajiem
cilvēkiem
ar dūmiem sazīmē mākoņus uz debesu tāfeles
kad krāsns sprakšķ kā kodiens piparkūkā
visaukstākā ziema dzīvo pie vissiltākajiem
cilvēkiem
un pie eglītes skaita lampiņas

Alise Mētra

Klusums uzņem apgriezienus

Alise Mētra ir beigusi Literārās akadēmijas dzejas meistarklasi (2017) pie Ronalda Brieža, publicējusies avīzēs *Kultūrziņas* un *Konteksts*, žurnālos *Jaunā Gaita* un *l'perfect*, kā arī portālos *Satori* un *Punctum*. Kopš 2020. gada Latvijas Universitātē studē komunikācijas zinātni.

bērnības pļāvās sāp dūša
iedur bezdelīgactiņas
dungojas vārdi par galiem kas satiekas
Lielupe tikpat liela kā Daugava
te es vienmēr palikšu maza
vienmēr noaušu kājas
pirms iebrižu

domas un bailes no aizmirstības padara traku
dienas faktūrās mēģina sadzīvot mani *alter ego*
vēsi zilie toņi vienmēr atbrīvo kad ceļš
ir divkārt tālāks sniegpukeni vai lietū
mēness glūn caur pieri kā tie daudzie sevi
nogalina caurām naktīm
un kopš viņi izgāja ielās aizkorķētām ausīm
logi kā nošu rindas izkaisīti ēku smagajos
ķermeņos
garāmgājējs slid izplūdušā atveidā
kā reducēta kailfigūra kas aizkavēta kadrā
esmu izmisis saka vīrietis ar pašapmierinātu
sejas izteiksmi

ja kādreiz būšu tev apnikusi
apsolu pasūtīt amerikāņu kalendāru
un mūsu svētdienas vairs nekad
nesaskriesies

viņa mani nes kā rūpes savās kabatās
viņa labprātīgi sašķīst mazās izmisisuma pērlītēs
viņa vienmēr jautā vai tas ir karnevāls
uz ko es tagad eju
un tad viņa zvana
mātes vienmēr zvana

reizēm gribas paņemt atvaļinājumu no sevis
iekāpt tavās kurpēs
paņemt tavu somu un uzvilkt tavu mēteli
aizbraukt uz tavu darbu

satikt tavu priekšnieku un kolēģus
apsēsties pie tava galda un ieslēgt datoru
pārtraukumā paēst tavas iecienītās pusdienas
atbraukt no tava darba uz tavu dzīvokli
iekāpt mājas čībās
ieskatīties tavā ledusskapī
uzsildīt zupu ar grauzdiņiem
paņemt paplāti un iesēsties tavā gultā
ieslēgt televizoru
atbildēt uz tava telefona zvani
parunāt ar tavu bērnības draugu
uzzināt kas viņam uz sirds
aiziet uz vannas istabu
ieiet dušā
uzvilkt tavu miksto balto halātu
ieritināties tavā gultā
nolikt galvu uz spilvena
un redzēt sapni par mani
kura gaida sevi atpakaļ no atvaļinājuma

es drīkstu tevi maskā neatpazīt.
tu drīksti mani maskā atpazīt.
pagaidām viss.

tu taču kriti
skatoties atpakaļ
kā rīsi
slīdot caur rupjiem pirkstiem
vējš pūš uz tevi
viņa varenā elpa spiež
uz tavām lielajām sienām
blakus plūdmaiņu baseins
asinskāra klints
un vienatnes klusumā
krabis cīnās ar jūru
labi ka zvaigznes tikai gaida
līdz atkal pienāks rīts

mākoņi šodien pārvilkti ar zaļu burbuļplēvi
un margrietīņas zied čemuros kā vēl nekad
nav ziedējušas un migla izklist lai pēc brīža
atkal saveltos dūmakā un jūra mēģina sevi
ieraut klinšakmeņus kamēr tu skaties uz mani
ar rūtainu bereti galvā saule apstaro tavu labo
aci un nekas tā nekaitina kā aizlūzis nags kuru
taustu jau otro vai trešo stundu varbūt drīkstu
to tagad nograuzt?

nāksies aizstaigāt pie kaimiņiem pēc kara

Ukraiņu dzejas izlase

Ija Kiva (*Ия Кива*, 1984) — tulkotāja, dzejniece. Daudzu starptautisku un Ukrainas balvu laureāte. Šobrīd atrodas krievu karaspēka apšaudītajā Kijivā.

Jurij Zavadskis (*Jurij Zawadski*, 1981) — dzejnieks, literatūrzinātnieks. Knuta Skujenieka, Ulža Bērziņa, Māra Salēja, Jura Helda, Ingmāras Balodes dzejas izlašu izdevējs ukraiņu valodā. Publicējam viņa 1. martā rakstīto dzejoli.

Ija Kiva

vai mūsu krānā ir karstais karš
vai mūsu krānā ir aukstais karš
vai tad patiešām nemaz nav kara
solīja taču ka būs pēcpusdienā
paši savām acīm redzējam paziņojumu
«karš parādīsies pēc plkst. četrpadsmitiem nulle
nulle»

un nu jau trīs stundas bez kara
sešas stundas bez kara
kas būs ja kara nebūs līdz pašam vakaram
ne veļu izmazgāt bez kara
ne vakariņas sataisīt
ne tēju bez kara izvārīt
nu jau būs astoņas dienas bez kara
nelabi ožam
sievās negrib ar mums likties gultā
bērni aizmirsuši smaidīt un īņojas
kādēļ gan mēs domājam ka karš nekad nebeigsies

nāksies vien nāksies aizstaigāt pie kaimiņiem pēc
kara

otrpus mūsu zaļā parka
bīties izšļakstīt karu pa ceļam
pieņemt dzīvi bez kara kā pārejošas grūtības

Šajos apvidos šķiet pretdabiski
ja karš neplūst pa caurulēm
ikvienā mājā
ikvienā rīklē

Jurij Zavadskis

BUMBU PATVERTNE

Nevar tā vienkārši sēdēt, kaut kas jādara,
jāsakopj vai jāizmet no pagraba grabažas,
beidzot jāatdod kādam tie gāzbetona bloki, tie
sacietējušie
celtniecības maisījumi, sakaltušās krāsas, varam
spēlēt
spēles, ko tad sēdēsīm rokas klēpī salikuši? —
Krokodilu? — Tas ir kā *Mēmais šovs?* — Nu,
tu man uzdod, es parādu, pārējie uzmin, kaut kas
taču jādara! —

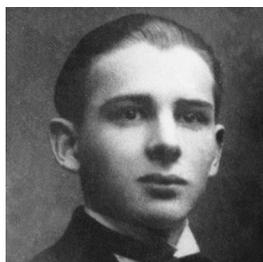
Skolas laikā ierosināju dibināt
sporta bridža klubu,
direktors teica, ka ideja forša,
taču neviens nesapratis. —
Asociācijas? — jā, lai atslābtu,
vienkārši saki pirmo, kas
iešaujas prātā, līdzko izdzirdēsi vārdu:
tomāts — sarkans, sarkans — uguns,
uguns — malka, un tā tālāk. —
Nezinu, visi vārdi no prāta
izkrituši, vajadzētu guļammaisu
no putekļiem izdauzīt. — Nu,
nevelc garumā, ko tad te tā sēdēt. —
Labs ir, lai notiek. Kurš sāk? — Nu, es.
Trauku mašina! — Kas? Vārds: trauku mašina. —
Ā!

Trauku mašina? Nezinu. — Nu,
nevajag izdomāt, jāaska tas,
kas ienāk prātā, tur tā sāls. —
Labi, tad no sākuma, no nulles.
Atslābsti. —

Tablete! — Tablete? — Nu, jā.
Tablete trauku mašīnai! — Hm, katetrs! —
Katetrs? — līdzīgs vārds. — Slimnīca! —
Ritenis! — Ritenis? Priekš kam te ritenis? — Es
izaugu
līdzās slimnīcai, slimnīcas apkārtnē braukājos.
Neapstājies! —
Ritenis... Asfalts! — Asfalts? — Pārlidoju pār stūri
un sabučojos ar asfaltu... — Ha-ha! Bedre! —
Bedre? Ha-ha: nav vairs bedru! Ceļš!
Ceļš? Remonts! — Remonts? Demontāža! —
Maidans! — Sprādziens! — Karš! — Nāve! —
Asins! — Pretspars! — Spēks! — Ukraina! —
Nebaidīties! — Ukraina! — Nebaidīties! —
Ukraina! — Nebaidīties! —

Pavlo Tičina (Павло Тичина, 1891—1967) — pirmais pasaules mēroga ukraiņu dzejas modernists, kurš savā daiļradē spēja apvienot valodas melodismu ar modernisma strāvojumu elementiem. Vēlāk Tičina kļuva par padomju režīma kolaborantu un būtībā iznīcināja savu talantu.

Bohdans Ihors Antoniĉs (Богдан-Ігор Антонич, 1909—1937) piederēja pie nelielas etniskas grupas lemkiem. Ar dzīves laikā iznākušajiem diviem dzejas krājumiem pietika, lai Antoniĉu varētu dēvēt par vienu no izcilākajiem ukraiņu dzejniekiem.

Pavlo Tičina

TUKŠUMS

Nomazgājos. Ūdens — metalofoni. Aizkars — vējš ar karogiem!

Sētā sievas un papeles.

— Ka es jums saku: pilsēta ielenkta.

— Ak, pasaulīt!...

Aizvērās logs. Pielīst ūdens krūze —

Vēdeklis

Pie griestiem...

— Bet vakar vēl strādnieki rūpnīcās...

(— — — skaidri jau dzirdamas kanonādes).

Būs lietus.

Antistrofa

Zīmētos plakātos Pilsēta: cilvēks

cil-

vēku dur.

Lasām nošauto sarakstu un

brīnāmies,

ka provincē grautiņi.

Visu var attaisnot ar dižu

Mērķi —

Tikai ne

Dvēseles tukšumu.

Bohdans Ihors Antoniĉs

VĀRDI NOŠAUTAJIEM

Tas gan: var lietus skalot asinis no akmeņiem,
var sarkans mēness lakats apsegt,
un tomēr jūsu vārdi malvu kvēlumā
deg atmiņā uz nedilušām plāksnēm.

Jūs cīnījāties spītīgi un milējāt šo dzīvi
un skarbumu kā mēs šos gaišos godus,
jums acis izstaroja mūžību, kad sirdi
kā zvaigzne bija iestrēgusi balta lode.

TĒVZEME

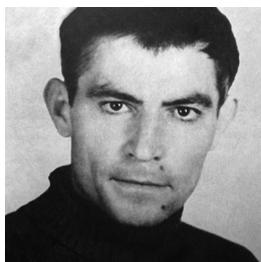
Kā bērības dienu sprogainās miglās,
paliņu pļāvās dzeltenas skalbes zied.
No loka gluži kā svīres žiglas,
baltas gadu bultas šaujas skriet.

Zelta lapsenes plaukstošos rožu kausos,
Zem zilga vakara valgas zvaigznes kvēl.
Vēl deg tavas jaunības ausma,
kaut plecos jaunu gadu desmitu cel.

Klausies: Tēvzeme sauc savu dēlu
vārdā senā, nedzirdētā un vienkāršā.
Sejas un zvaigznāji ūdeni kvēlo —
brūnacu ļaudis, valoda dziedošā.

Serhijs Žadans (*Сергій Жадан*, 1974) pelnīti dēvēts par mūsdienu izcilāko ukraiņu dzejnieku. Šogad Polijas Zinātņu akadēmijas Literatūras komiteja viņu nominējusi Nobela prēmijai literatūrā. Šobrīd atrodas dzimtajā Harkivā kopā ar citiem cīnītājiem pret Krievijas karaspēku.

Vasiļs Stuss (*Василь Стус*, 1938—1985) — dzejnieks, cīnītājs par Ukrainas neatkarību. Piedzīvoja padomju režīma represijas. Miris badastreika laikā darba nometnē Urālos. Labākos darbus Stuss radīja ieslodzījumu un izsūtījumu gados.

Serhijs Žadans

No kurienes lidojat, putni, melni un paguruši?
Mēs, kapelān, esam no pilsētas izdegušas.
Lidzi mums stiepijas pazemības un gurduma auts.
Savējiem saki — tur nav vairs neviena, ko šaut.

Mūsu pilsēta bija no akmens un dzelzs.
Tagad mums koferi rokās, zem kājām ceļš.
Katrā koferī pelni, zem tēmekļiem savākti.
Tagad pat mūsu sapņi — izdedžiem noklāti.

Sievas mums pilsētā bija košas un bezbēdīgas.
Viņu pirksti caur nakti iesniedzās bezgalībā.
Dziļi kā asinsvadi bija avoti pilsētā.
Mūsu dievnamiem paši mēs uguni pielaidām.

Vislabāk par mums pavēstis kapakmeņi.
Vari parunāt vismaz ar mūsu ēnām?
Noņem spaidus un dāvā mums savu mīlu.
Tev taču mācīja sludināt un sniegt komūniju.

Pastāsti, kādēļ mūsu pilsētu nodedzināja.
Pasaki vismaz, ka viņi tiešām nezināja,
Ko dara. Un ka vainīgos notiesās.
Saki taču kaut ko, tikai ne ziņas jaunākās.

— Labi, lai notiek, pastāstišu, kas ir zaudējums.
Visus vainīgos sodīs par mierinājumu jums.
Un arī nevainīgos, starp citu, barga atmaksa gaidīs.
Tā gaida pat tos, kas ne pie kā nav vainīgi.

Kāpēc tad tumšajām straumēm ļāvāties jūs?
Vajadzēja rūpīgāk lasīt Derības praviešus.
Un vairīties elles caurumos iekšā krist.
Un labāk pat nejaust, kā darbojas ticības simbols
īsts.

Atcerieties, kas par sāpēm bija praviešos rakstīts,
Par putniem, kuri kā akmeņi pilsētu vidū krīt?
Lūk, tieši tā arī sākas īstākie zaudējumi.
Un beigās — pat nestāstišu — tur vispār ir drūmi.

Kā tad mēs atšķiramies? Ar patskaņiem,
līdzskaņiem.
Visi ir gatavi pieņemt nāvi, it kā šī nenotiktu ar
šiem.
Neviens un nekad šajā dzīvē neizbēgs atmaksas.
Tā allaž es savējiem saku, ja nav sakāms nekas.

Es nekā nezīnu par neizbēgamo pestīšanu.
Kur jums dzīvot un kā būt, nav mana darišana.
Es tikai stāstu par to, kas ir mūsu visu dabā.
Un par to, kā mums nepaveicās, nezināt labāk.

(2014)

Vasiļs Stuss

Man zvaigzne nupat ritā meta gaismu
Caur loga apjomu, un svētība
Pār sirdi pazemīgo spoža nogūla,
Līdz, laimes pieskārienu jaušot, sapratu:
Šī zvaigzne — tikai sājpu lauska,
Ko atšķēlusi ugunīgā mūžība,
Šī zvaigzne — tava likteņa
Un krusta ceļa vēstnese, kā māte
Mūžīgā, līdz debess velvēm celta
(No zemes patiesības attālumā),
Tev sūta piedošanu izmisuma mirklī,
Sniedz balstu ticībai, ka tālais visums
Ir sadzirdējis tavu kluso saucieni,
Bet atbildējis tavām slēptām ilgām
Pēc līdzjūtas ar cēlas nesaskaņas dzirksti:
Jo dzīvot — tas nav pārraut robežas,
Bet aprast un, vēl vairāk, — piepildīt.
Vien māte — iespēj dzīvot tā,
Lai logā mirdzētu kā zvaigzne.

Vēl jāiemācās godināt karotājus

Ar Jiržiju Padevetu sarunājas Kristīne Ante un Josefs Miškovskis

Kristīne Ante ir vēstures doktore, Kārļa Universitātes Filozofijas fakultātes Austrumeiropas studiju institūta Baltistikas katedras un Masarika Universitātes Filozofijas fakultātes Valodniecības un baltistikas institūta docente. Pētnieciskās intereses — sociālā un reliģiju vēsture Krievijas impērijā 19. gadsimtā, mūsdienu valodas politika Čehijā un Latvijā.

Jiržijs Padevets (*Jiří Padevět*) mūsdienu Čehijā ir plaši pazīstams. Viņš vada akadēmisku izdevniecību, izsakās par politiku publiskajā telpā un pats domā kandidēt parlamenta vēlēšanās, raksta periodiskajiem izdevumiem, veido grāmatas un stāsta par Čehijas vēsturi raidījumu ciklos *Asiņainie gadi* (*Krvavá léta*) un *Tumšais laikmets* (*Temná doba*). Fokusā ir laika posms no 1938. līdz 1953. gadam, kurā čehi piedzīvoja nacistu okupāciju, vāciešu izraidīšanu un komunistu nākšanu pie varas. Padevets jēdzienus «sūtība» vai «misija» neattiecinā uz savu darbu, bet raksturo to kā centienus atgādināt par pagātnē notikušo tādā formā, kas ļauj to paturēt atmiņā. «Lai ar cilvēkiem nenotiktu tas, par ko es rakstu grāmatās un rādu raidījumos,» viņš paskaidro, enerģiski un atsaucīgi uzņemot *Domuzīmes* intervijas veidotāju savā darba kabinetā Vāclava laukumā Prāgā.

Kāda loma grāmatām ir mūsdienu Čehijas sabiedrībā, kas veido 10 miljonus lielu lasītāju auditoriju?

Par čehiem jāzina tas, ka laikos, kad klājies viskarbāk — 1939. gadā un nacistu okupācijas sākumā vai pēc padomju karaspēka iebrukuma 1968. gadā —, šiem pavērsieniem ir sekojis īsts grāmatu bums. Čehi it kā atrod sevi grāmatās. 1989. gadā pēc Samta revolūcijas zūdot cenzūrai, grāmatniecība burtiski eksplodēja.

Mūsdienu Čehijā gadā izdod aptuveni 15–17 tūkstošus izdevumu nosaukumu, tajā skaitā kartes, dažādus ceļvežus utt. Šis skaits turas nemainīgs jau daudzus gadus, tomēr grāmatas iznāk arvien mazākās tirāžās. Kvalitatīva literatūra ir jādodē no citiem avotiem, piemēram, no pieprasīto grāmatu pārdošanas vai valsts iestāžu līdzekļiem. Atmaksājas tikai grāmatas metiens viirs 2000 eksemplāriem ar nosacījumu, ka tas

tiek pilnībā pārdots. Vidējais metiens ir apmēram 700–800 eksemplāru. Protams, arī e-grāmatas ir paņēmušas noteiktu grāmatu tirgus daļu, Čehijā tie ir aptuveni trīs procenti no visa izdoto grāmatu kopuma.

Grāmatu tirgu ietekmē dažādi faktori. Bibliotēkas ir kļuvušas aktīvākas un «seksīgākas». Ļaudis tās bieži apmeklē, un, nedaudz pārspilējot, var sacīt, ka vislielākais izdevēja konkurents ir nevis cits izdevējs, bet tieši bibliotēkas, jo grāmatu, kas bibliotēkā ir vienā eksemplārā, izlasa vairāki simti cilvēku, to tā arī nenopērkot. Vai tās būtu nelielas apdzīvotas vietas vai Prāga, visur bibliotēkas ir daudzfunkcionālas, paredzētas dažādiem mērķiem, faktiski darbojas kā kultūras centri. Grāmatu dēļ vien daļa cilvēku tās nemaz neapmeklētu.

Ko publicē izdevniecība *Academia*?

Pārsvarā izdodam nekomerciāla rakstura grāmatas, kuras dotē Čehijas Zinātņu akadēmija, Kultūras ministrija, Čehu literatūras fonds vai līdzīgas iestādes. Tās ir čehu pētnieku zinātniskās monogrāfijas, kvalitatīvu ārzemju autoru darbu tulkojumi, enciklopēdijas, vārdnīcas, augstskolu mācību grāmatas, nevairāmiem arī no kvalitatīvas daiļliteratūras darbu izdošanas.

Ļoti pieprasīta ir tieši dokumentālā proza. Nav svarīgi, par kuru vēsturisko periodu ir runa, svarīga ir darba kvalitāte.

Šajā žanrā iekļaujas arī manis paša grāmatas. Uzziņas literatūras cienītāji vairumā ir vīrieši, kurus īpaši interesē Otrais pasaules karš, Čehoslovākijas okupācija un viss, kas ar to saistīts, arī 1968. gads.

Vai arī ikdienas dzīves aprakstus?

Historiogrāfija šodienas Čehijā ir aizgājusi divos virzienos. Pirmajā ietilpst vēsturnieki, kas pēta komunistiskā totalitārā režīma ikdienu, bet otrajā tie, kas pēta antikomunistisko un antinacistisko pretošanās kustību un ar zināmu smaidu vērtē tos pirmos. Ideālā gadījumā, protams, abu virzienu pārstāvji cits citu papildina. Es pieredu pie otrās grupas.

Pagājušā gadsimta 50. gados Čehoslovākijā tika pastrādāti vissmagākie komunistu noziegumi, diemžēl nereti viens vai otrs vēsturnieks tagad cenšas pierādīt pretējo, ka patiesībā jau mēs tolaik «normāli» dzīvojām.

Akcenti uz ikdienas dzīvi un tās normalitāti kā mēģinājums parādīt, ka šis totalitārisma laikmets nemaz nebija tik traģisks?

Tieši tā. Mums taču bija *Tuzex*.¹ Par ko gan sūdzēties? Ikviens totalitārā sistēma cenšas panākt, lai iedzīvotāji uzskatītu, ka viņi dzīvo normāli. Katra totalitāra sistēma investē daudz naudas kinematogrāfijā, literatūrā un materiālās labklājības veidošanā, lai cilvēki dzīvotu ar ilūziju, ka tā ir normāla dzīve.

«Mani interesē, vai cilvēki vispār ir spējīgi jaunumu atpazīt,» atklāj Jiržijs Padevets.

Foto — Sonja Pokorna (Soňa Pokorná)

Josefs Miškovskis (Josef Miškovský) ir ģeogrāfijas doktors, strādā par analītiķi reģionālās attīstības jautājumos. Intereses — ģeogrāfija un Baltijas valstu reģionālā identitāte.

Kā jūs nonācāt pie vēstures?

Mani interesē vēsturiski notikumi un cilvēki. Uzaugu Prāgā, Nusles (Nusle) rajonā, netālu no Pankrācas cietuma, kam čehu 20. gadsimta vēsturē ir būtiska nozīme. Šajā cietumā ieslodzīja nacistu un komunistiskā režīma pretiniekus, daudzi simti tieši tur tika sodīti ar nāvi. Nuslē gāja karsti Prāgas sacelšanās laikā 1945. gadā, uz katras otrās mājas ir piemiņas plāksne.

Te darbojās arī leģendārā pretošanās kustība *3 karaļi*. Kad mēs ar tēvu staigājām pa Nusli, viņš man daudz ko stāstīja, arī par bērnībā 30.–40. gados piedzīvoto. Tas mani aizrāva, sāku meklēt grāmatas par šiem notikumiem. Tad mani pirmo reizi paņēma līdzī uz kriptu Resla ielā, un kopš tā laika mani interesē operācija *Anthropoid* — atentāta mēģinājums pret Čehijas un Morāvijas reihsprotektoru 1942. gadā.

Līdz kādā brīdī pats sāku rakstīt. Pirmo grāmatu publicēju jau pēc 40 gadu sasniegšanas. Man vispiemērotākais formāts ir hronika un piemiņas vietu ceļveži par laika posmu no 1938. līdz 1953. gadam. Interesē arī vēlākais periods, tā sauktā normalizācija. Tomēr rakstniecībā pieturos pie šī laika posma.

Par ko jūs rakstāt apbalvojumiem bagātajā Protektorāta hronikā?

Bija iekšēja vajadzība apkopot šo sešu gadu — 1939.–1945. — notikumus. Ar laika distanci tos pārskatot, var saredzēt zināmas likumsakarības.

Paralēli notiek gan parasta ikdienas dzīve, gan šausminoši notikumi. Kāds tiek mocīts drošības iestāžu pagrabos vai vests uz koncentrācijas nometni, un tajā pašā dienā ir komiķa Vlastas Buriana pirmizrāde un ļaudis izklaidējas. Tas liek aizdomāties par to, cik greizā pasaulē mēs tolaik dzīvojam. Šādas lietas demokrātijā vienkārši nevar notikt.

Nākamajos gados plānoju izdot Otrās un Trešās republikas hroniku. Pēc tam vēlos uzrakstīt arī komunistiskā terora (1948–1953) laika hroniku, arī par Bohēmijas un Morāvijas ebreju holokaustu. Ieceru netrūkst.

Vai čehu vēsturnieki, kas pēta 20. gadsimtu, tiek adekvāti finansēti no valsts puses, un vai sabiedrība novērtē viņu darbu?

Diemžēl ne viens, ne otrs. Vēsturnieki netiek adekvāti finansēti, tiem netiek veltīta pietiekama uzmanība. Finansiālas grūtības skar galvenokārt humanitārās zinātnes. Tas ir mantojums no iepriekšējās valdības, varbūt tagad politiķi kaut ko labos. Esmu pārliecināts, ka humanitārajām zinātnēm jāsaņem daudz lielāks atbalsts no valsts un jāiegūst atbilstošs prestižs sabiedrībā. Tas ir savstarpēji saistīts process.

Vai Čehijas humanitārās zinātnes arī skāris mūsdienu Rietumiem raksturīgais akadēmiskais kreisums?

Imūni mēs neesam ne pret ko, bet, tā kā šis

Jiržijs Padevets (*Jiří Padevét*) ir studējis čehu valodas un mūzikas pedagoģiju Kārļa Universitātes Pedagoģijas fakultātē, strādājis par grāmatu pārdevēju un izdevēju. Kopš 2006. gada ir izdevniecības *Academia* vadītājs, daudzi apgāda izdotie darbi Čehijā ieguvuši nozīmīgas literārās balvas. Līdztekus vēsturiskiem darbiem Padevets ir stāstu krājumu *Dzelkšņi un karātavu cilpas (Ostny a oprátky, 2018, no tā trīs stāsti latviski publicēti laikrakstā Konteksts, 2021, 4. nr.), Sapņi un cilvēki (Sny a sekry, 2019), Divdesmit minūtes ciemā (Dvacet minut na vsi, 2019), Republika (2020), Vladimirs Iljičs Ļeņins attēlos (Vladimir Iljič Lenin v obrazech; 2021) un 1945 (2022) autors.*

virziens ASV ir spēcīgs jau vairāk nekā 10 gadus, čehu augstskolās tas nav izvērsies dramatiskos apmēros, drīzāk ir atsevišķi cilvēki, kuri izplata dažādas idejas, kuras sabiedrība cenšas izvērtēt. Čehu sabiedrībai nepatīk ekstrēmisms.

Kā čehi sadzīvo ar savu vēsturi?

Pēc manām aplēsēm, katrā paaudzē par vēsturi interesējas kādi 30–40 procenti. Neesmu drošs, ka arī visvecākajā paaudzē interese ir lielāka.

Vai 1968. gada padomju karaspēka iebrukuma radītā vēsturiskā trauma sabiedrībā ir dziedēta?

Daudziem 1968. gadā personīgi pieredzētais joprojām ir trauma, vecākajai paaudzei līdz pat šim laikam traumatiskais ir arī 1938. gads, kad Vācija anektēja vāciešu apdzīvoto Sudetu apgabalu. Bet jaunajai paaudzei tā ir vēsture, kuru var mācīties, par kuru var diskutēt, uzņemt filmas, tomēr viņu izjūtā tas vienkārši ir noticis ļoti sen. Līdzīgi kā manai paaudzei, piemēram, Trīsdesmitgadu karš.

Es labprāt ceļoju pa Eiropu ar mašīnu, un joprojām, kad šķērsoju valstu robežas, mani pārņem nemiers – vai tikai mani neapurtēs kāds robežsargs vai muitnieks, vai nepārbaudīs manu koferi. Šo sajūtu jaunā paaudze nepazīst.

Kā vēsturi uztver cilvēki, kas dzimuši jau brīvajā Čehijā?

Pamatīgāk to varu spriest tikai pēc savām meitām, kurām ir starp 20 un 30 gadiem. Pateicoties audzināšanai ģimenē, viņas čehu vēsturi apzinās, tomēr dažas likumsakarības nevar saprast.

Kad strādāju vidusskolā, reiz klasē stāstīju par to, kā sociālistiskajā Čehoslovākijā pirka grāmatas. Mēģināju paskaidrot, kas ir Grāmatu ceturtdiena². Pēc mana 45 minūtes ilgā stāstījuma kāds zēns pacēla roku un pajautāja: «Ja ceturtdienās bija tik lielas rindas, kāpēc cilvēki tās grāmatas negāja pirkt piektdienās?» Ar to ir izteikts pilnīgi viss.

Čehu sabiedrība, piemēram, joprojām nezina, ka līdz pat 1945. gada decembrim mēs pilnībā apmaksājām padomju karaspēka uzturēšanos mūsu zemē. Savukārt amerikāņiem par to, ka viņi šeit bija, nemaksājām neko. Ja vēl ņem vērā, ka daudzi padomju karavīri zaga, izvaroja un kopumā uzvedās šeit kā iekarotāji... Pamēģiniet to kādam pateikt šodien uz ielas!

Un Sarkanā armija Prāgu neatbrīvoja, tas neatbilst vēsturiskajai patiesībai. Tie ir meli! Vēl nupat 2020. gadā izvērās skandāls ap padomju maršala Ivana Koneva pieminekļa gāšanu – viņa karaspēka vienības 1945. gada maijā pirmās ienāca Prāgā. Pat ja mēs pieņemtu vārdu «atbrīvoja», kas, manuprāt, ir kļūdaini, jo armijas vienmēr iekaro, nevis atbrīvo, – 1945. gadā padomju armija bija totalitāras valsts armija, kurai bija koncentrācijas nometnes, tāpat kā nacistiem. Padomju armija, protams, karoja pret nacistisko Vāciju, bet vienlaikus tai bija spēks un resursi Krimas tatāru un

citu tautu deportēšanai uz Sibīriju.

Vai Vāclavs Havelis jauniešiem ir autoritāte?

Mums, čehiem, ir ārkārtīgi palaimējies ar Vāclava Havela personību. Varbūt pateicoties tieši filmām, viņš ir kļuvis par paraugu daudziem. Vienlaikus ne pārāk daudzi jaunieši zina, kas bija *Harta-77*, Vāclavs Benda vai Jiržijs Dinstbīrs³.

Havelis un viņa dzīvesstāsts ir saistīts ar komunistiskā režīma krahu un Samta revolūciju, viņš ir tās simbols. Savukārt Čehoslovākijas pirmais prezidents Masariks⁴ ir tikai demokrātijas simbols, vairums viņa darbus nav lasījuši.

Kā pats izdzīvojāt 1989. gada rudenī?

Samta revolūcijas laikā atrados obligātajā Čehoslovākijas tautas armijas karadienestā, tāpēc aktīvi notikumos piedalīties nevarēju. Civilajā dzīvē atgriezās tikai 1990. gada decembrī, kad viss jau bija beidzies. Pārmaiņu dēļ valsti obligātā karadienesta laiks tika saīsināts par četriem mēnešiem, kas man personīgi bija galvenais Samta revolūcijas pienesums. (*Smejas*)

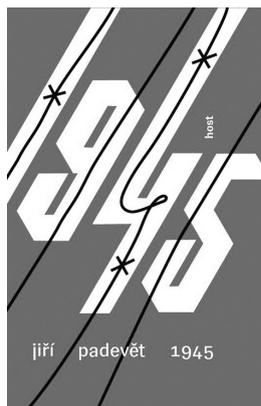
Vai Čehijas sabiedrībā ir noticis izlīgums ar komunistisko pagātni?

Nekāds izlīgums nav noticis un arī nevar notikt, jo par totalitārisma laiku katram ir savas atmiņas. Tas, kurš pret režīmu aktīvi cīnījās vai kuram bija nepārprotama nostāja, atceras valsts drošības iestāžu darbinieku nakts apmeklējumu un varbūt pat ieslodzījumu, izsekošanu un atlaišanu no darba. Tas, kurš tolaik dienēja armijā, strādāja policijā vai tiesā, visticamāk, aizvainoti atkārtos, ka «komunisma laikos bija labāk» – jo viņam nūdien klājās labāk. Bet visvairāk ir to, kuri «peldēja» cauri šim laikam, un viņiem patiesībā ir vienalga, vai te plīvo sarkanais karogs, karogs ar svastiku vai čehu karogs, galvenais, lai maizes cena būtu nemainīga.

Kā sabiedrībai mums nav iespējams ar vēsturi izlīgt, mēs varam vienīgi samierināties ar to. Ir jāatzīst, ka mēs, Čehoslovākijas pilsoņi, pieļāvām to, ka no Maskavas vadīti komunisti pārvaldīja mūsu zemi no 1948. līdz 1989. gadam un to pilnīgi iztukšoja – ekonomiski, morāli, ekoloģiski. Un mēs visi, izņemot tos dažus drosmīgos, to pieļāvām. To vairs nevar pagriezt atpakaļ.

Un, nē, intelektuāļi nav drosmīgāki par citiem. Tieši pretēji, viņi labāk izvērtē riskus. Kaujā drīzāk ies trenēts karavīrs, nevis intelektuālis. Čehijā debates par šo jautājumu nenotiek, bet, ja arī notiktu, lielāko iedzīvotāju daļu tas neinteresētu.

Pirms vairākiem gadiem bija šūmēšanās par Milanu Kunderu⁵. Gribēja noskaidrot, vai viņš 50. gados tiešām komunistiem nodeva vienu amerikāņu aģentu Dvoržāčeku (*Dvořáček*). Kunderas pusē nostājās daudzi intelektuāļi, lai gan fakts par nodevību ir pierādāms. No otras puses,

Ievērojamākie Jiržija Padeveta vēsturiskās tematikas darbi

Cejvedis pa protektorāta Prāgu (Průvodce protektorátní Prahou). Balva Gada vārdnīca (Slovník roku; 2013) un prestižā literatūras balva Magnesia Litera (2014).

Cejvedis pa Staļina laiku Prāgu 1948—1956 (Průvodce stalinistickou Prahou 1948—1956), 2018.

Protektorāta hronika (Kronika protektorátu), 2021.

tas viņu nepadara par sliktāku rakstnieku. Daudzi joprojām domā, ja kāds ir labs rakstnieks, tad automātiski ir arī labs cilvēks. Tas jānošķir.

Ja neskaita šauro loku, kāds pastāvēja ap Vāclavu Havelu, vai Čehijas vadībā nebija citu, kas spētu iniciēt ne tikai ekonomisko, bet arī sabiedrības mentālo transformāciju?

Jāpatur prātā, ka cilvēki kopumā nebija gatavi tik straujām izmaiņām, kādas piedzīvojām 90. gados. Te nonākam pie tādām čehu politikā problemātiskām personībām kā Vāclavs Klauss un Milošs Zemans. No sākuma šķita, ka viņi ir spēcīgi lideri, varēs vadīt pārmaiņu procesus sabiedrībā, bet Klauss pieļāva, ka valstī tiek radīta auglīga augsne korupcijai, tūkstošgades sākumā atklāti pārstāvēja eiroskeptiķu idejas un neatbalstīja komunistiskā režīma izvērtēšanu, pastāvīgi atgādinot, ka viss ir relatīvs. Abu izteikumi un rīcība apliecināja simpātijas Putina režīmam. Šodien tas saskatāms skaidrāk par skaidru.

Esat izteicies, ka komunistiskais režīms Čehijā bija depresīvāks nekā nacistiskā okupācija, jo komunisma laikā čehi karoja cits pret citu, un tas ir grūtāk, nekā cīnīties pret svešu ienaidnieku. Arī attieksme pret komunistiem Čehijā joprojām nav tik negatīva kā pret nacistiem. Kāpēc tā?

Tāpēc, ka komunisms bija «mūsu» pašu. Jau pirmās republikas laikā tradicionāli spēcīga bija kreiso kustība. Pēc kara tika aizliegta agrārā partija — vienīgā reālā opozīcija. Čehi vienmēr bijuši sociāli noskaņoti, kas nav slikti, diemžēl tika importēts boļševistiskais komunisms, kam ar kreiso kustību nav nekā kopīga, jo tā ir oligarhistiska pārvaldes forma.

Komunisti Čehijā jau 1944. gadā pasludināja sevi par vienīgo spēku, kas cīnās pret nacismu, lai gan tā, protams, nebija. Taču propaganda gāja vaļā ar pilniem apgriezieniem vēl ilgi pirms 1948. gada apvērsuma. Otakara Vāvras filma *Ceļš uz barikādēm*⁶ (1946), kuru var uzskatīt par pret-nacistiskās kustības hroniku, pilnībā sagroza vēsturi, jo tā rāda, ka Trešā reihā Čehijas un Morāvijas protektoru Heidrihu 1942. gadā nogalinājuši nevis pretestības kustības dalībnieki Jozefs Gabčīks un Jans Kubišs, kas bija atsūtīti no Anglijas operācijā *Anthropoid*, bet abstrakta «tauta».⁷

Čehi godina mocekļus Janu Husu, Janu Palahu un Josefu Toufaru, bet vēl nav līdz galam iemācījušies godināt savus karotājus.⁸ Tas, kurš kādu nogalinājis, taču nevar būt labs cilvēks — tāds ir pieņēmums, ko attiecina arī uz operācijas *Anthropoid* veicējiem un, piemēram, antikomunistiem brāļiem Mašīniem, kuri izrādīja bruņotu pretestību un, cenšoties tikt pāri valsts robežai, nogalināja robežsargu.⁹ Taču, ja nebūtu komunistiskā režīma, čehiem nevajadzētu nekur bēgt un nevienu nogalināt.

Starp citu, daudzas pretošanās grupas patiesi-

bā vadīja tieši komunistu drošības iestādes, ļaudis, kuri tajās iestājās, to, protams, nezināja. Un Čehoslovākijas drošībnieki bija aizguvuši ziņotāju tiklu veidošanas metodes no gestapo.

Lai gan čehu trešā pretestības kustība, kas sākās pēc komunistu apvērsuma 1948. gadā, ir gana labi izpētīta, kopējā sabiedrības apziņā tā aptver tikai desmit procentus. Tā vēl nav iesakņojusies.

Baltijas valstu iedzīvotāji, manuprāt, saprot, ka komunisms ir neapšaubāms ļaunums, bet pie mums pat dažiem labēji domājošajiem tas joprojām nav skaidrs. Ar komunismu es nedomāju sociālismu vai kreiso domāšanu, bet to komunismu, kas tika importēts no PSRS.

Par Mašīnu ģimeni rakstāt arī vienā no savām grāmatām. Kādēļ tik ilgi bija jāgaida, lai šie cilvēki un viņu veikums tiktu pamanīts?

Visnozīmīgākā personība, protams, ir Jozefs Mašīns (*Jozef Mašín*) vecākais, bet līdzās dēliem fascinējošas ir arī viņa sieva un meita. Zdena Mašīnova vecākā, Komunistiskās partijas biedre un pret nacistiem vērstās pretošanās kustības vadītāja atraitne, būtu varējusi mierīgi dzīvot kādā nacionalizētā valsts villā, bet viņa rīkojās saskaņā ar savu sirdsapziņu un 1956. gadā nomira cietumā, kur izcīnīta komunistu piespiesto sodu, bija ieslodzīta kopā ar kriminālnoziedzniekiem.

Zdena Mašīnova jaunākā — viņu meita — pēc 1989. gada no valsts atguva savas dzimtas īpašumu un tajā pašlaik ierīko publisku piemiņas vietu, ko šogad atklās. Tas liek atcerēties to, ko bieži aizmirstam: aiz katra šī cīnītāja bija kāds cilvēks, sieviete, kas viņam mazgāja kreklus un aizšuva uzvalkā caurumu. Cīņa pret ļaunumu nav tikai vīriešu stāsts.

Kas jūs pamudināja aplūkot vēsturi no parastā cilvēka, nevis lielās politiskās vēstures skatpunkta?

Mani interesēja, kā cilvēki uzvedas, rīkojas robežsituācijās, vai spēj pretoties ļaunumam, vai vispār ir spējīgi šo ļaunumu atpazīt. Bet varbūt to visu daru tikai tāpēc, ka mani nodarbināja jautājums — kā līdzīgā situācijā rīkotos es vai man tuvie cilvēki? Lai gan ceru, ka atbildi uz šo jautājumu tā arī nenoskaidrošu, jo nevēlētos nonākt tādā situācijā. Ceru, ka, pateicoties demokrātiskajai valsts iekārtai, tas nenotiks.

Šādu iekšēju dialogu risina daudzi, jo viena lieta ir identificēt, atpazīt ļaunumu, bet otra lieta — uz to reaģēt.

Manuprāt, vairums ļaužu pret totalitārismu patiesībā ir vienaldzīgi — līdz brīdim, kamēr represīvu drošības iestāžu darbinieki neklaupē pie viņu durvīm. Ikviens totalitāra sistēma ar laiku zaudē savu ideoloģisko spēku un sāk stagnēt kā 80. gadu Čehoslovākijā. Tolaik arī nomenklatūras cilvēkiem ideoloģiskie jautājumi jau bija kļuvuši pilnīgi vienaldzīgi un viņi rūpējās tikai par to, lai

Galvenais riska faktors mūsdienu sabiedrībām ir lasītāja neprasmē atšķirt propagandu no ziņām

Domuzīme pateicas tulkotājam Jānim Krastiņam par palīdzību šīs intervijas tapšanā!

netiktu tiesāti. Viņi klusībā gaidīja režīma maiņu.

Dzīvojot totalitārisma, nākas risināt lielas ētiskas dilemmas. Piemēram, viens liels jautājums, ko uzdodu sev: vai vīrs, kura vadītā lokomotive veda ebrejus uz koncentrācijas nometni, ir holokausta noziedznieks vai nav. Atbildi es nezinu. Turklāt nezinu, vai pats šādā situācijā spētu atteikties to darīt. Par to var domāt stundām ilgi un tāpat nenonākt pie atbildes.

Kā jūs raksturotu izmaiņas mediju situācijā pēdējās desmitgadēs un to ietekmi uz sabiedrību?

Pasaule, kurā dzīvojām 1990. gadā, un šodienā — tās ir divas pilnīgi atšķirīgas pasaules. Digitalizācija panākusi milzu izmaiņas, un būtiskākais, kas ir mainījies, — tekstu vietā aizvien vairāk izmanto attēlus. Vairums cilvēku mūsdienās vairs nepērk drukāto presi, tādēļ tirāžas ļoti strauji sarūk, bet lasa elektroniskos medijus. Viņi bieži meklē bezmaksas saturu, jo vēl joprojām dzīvo ilūzijās, ka viss, kas rodams internetā, ir bez maksas. Šis priekšstats ilgstoši un jo sevišķi nodereja dezinformācijas izplatītājiem, ko lielākoties finansēja Krievija.

Galvenais riska faktors mūsdienu sabiedrībām ir lasītāja neprasmē atšķirt propagandu no ziņām. Čehijā, protams, pastāv arī tādi izdevumi kā *Respekt*, *Hospodářské noviny*, *Reportér*, *Forum* vai *Deník N*, kuriem var pārņemt par tematu izvēli, bet vienmēr varam būt droši par kvalitatīvu žurnālistiku.

Taču, manuprāt, noteicoši lielākā sabiedrības daļa vakarā paskatās komerctelevizijas, un tas ir viņu vienīgais kontakts ar pasaulē notiekošo. Vai seko sociālajiem medijiem un atsaucas uz tur lasīto kā nopietnu informāciju.

Vai mediji labprāt publicē arī rakstnieku, vēsturnieku vai zinātnieku viedokļus?

Par ko tādu Čehijas dienas medijiem vispār nav nekādas intereses. Dažos laikrakstos un portālos parādās pa kādam vēsturnieka, psihologa vai antropologa rakstam, bet šāda žanra darbus drīzāk publicē nedēļas izdevumi. Dienas izdevumu kvalitāte noplicinās. Visvairāk lasītais ir dienas izdevums *iDnes*, kura īpašnieks pastarpināti ir bijušais premjers Babišs — oligarhs un kādreizējais komunistisko drošības iestāžu ziņotājs, kurš pašlaik tiek tiesāts. Šis izdevums, manuprāt, rada bulvāra žurnālistiku, kuras galvenais mērķis ir saniknot sabiedrību.

Mūsu saruna notiek Ukrainas kara laikā. Kā jūs vērtējat notiekošo?

Eiropā ir uzradies jauns Hitlers Vladimira Putina personā, pēc kura pavēles krievu karavīri slepkavo ukraiņu civiliedzīvotājus un draud visai pasaulei ar atomieročiem. Krievija no valsts ir kļuvusi par noziedzīgu grupējumu.

Krievijas iebrukumu Ukrainā pat Eiropā sākumposmā uztvēra atšķirīgi: vai tam pa-

matā ir vēsturiskā pieredze?

Vēsturiskajai pieredzei ir milzu loma, bet iespaido arī mūsdienu Krievijas propaganda. Un īpaši Centrāleiropā, Čehijā sociālajos medijos ļoti aktīvi jau labu laiku darbojas daudzi krievu troļļi.

Krievi cenšas sanaidot Eiropas Savienības valstis savā starpā, tādēļ esmu ļoti priecīgs, ka mēs ar poļiem esam atrisinājuši savu Turovas ogļraktuvju lietu, kas varēja beigties ar nesaprašanos, un tad abas valstis uz ilgu laiku attālinātos viena no otras.¹⁰

Ukrainas kontekstā čehos spēcīgi rezonē parāleles ar 1938. gadu, kad nacistiskās Vācijas spiediena rezultātā Čehoslovākijai vajadzēja atdot daļu savas teritorijas un vēlāk zaudēt savu valstiskumu.

Kāds ir mūsu pienākums pret nākamajām paaudzēm?

Dot tām vislabāko iespējamo izglītību. ■

¹ Veikalu tīkls sociālistiskajā Čehoslovākijā, kurā par ārzemju valūtu vai *Tuzex* kuponiem varēja nopirkt Rietumu preces, kas nebija pieejamas parastajos veikalos.

² Ceturtdienās grāmatnīcās tika pievestas jaunās grāmatas. Lai iegādātos kvalitatīvus romānus, sabiedrisko zinātņu darbus vai, piemēram, ārzemju detektīvromānu tulkojumus, cilvēki stāvēja garās rindās, jo grāmatas izdeva mazās tirāžās un tika izpirktas vienā dienā.

³ Vēl citas nozīmīgas personības, kas saistītas ar Čehoslovākijas Samta revolūciju un 90. gadiem.

⁴ Viens no Čehoslovākijas dibinātājiem un no 1918. līdz 1935. gadam tās pirmais prezidents.

⁵ Izcils čehu rakstnieks, kurš 70. gados emigrēja uz Franciju, kur dzīvo vēl joprojām.

⁶ <https://www.csfd.cz/film/9445-cesta-k-barikadam/recenze/>

⁷ <https://lr1.lsm.lv/lv/raksts/sii-diena-vesture/27-maijs.-atentata-meginajums-pret-bohemijas-un-moravijas-reihs.a118726/>

⁸ Jans Huss bija baznīcas reformators, kas tika izdots laicīgajai varai un pēc tās lēmuma 1415. gadā sadedzināts uz sārta. Jans Palahs bija jauns students, kurš 1969. gadā pašsadedzinājās, protestējot pret Čehoslovākijas sabiedrības pasivitāti pēc padomju karaspēka okupācijas. Josefs Toufars bija katoļu priesteris, kurš 1950. gadā tika ieslodzīts un nežēlīgi mocīts valsts drošības iestādē.

⁹ Brāļu Mašīnu grupa bija antikomunistu pretestības grupa, kas darbojās no 1951. līdz 1953. gadam komunistiskajā Čehoslovākijā.

¹⁰ Pēdējo gadu strīds starp Čehiju un Poliju skar brūnogļu ieguvu Polijas pierobežas raktuvēs Turovā, kuru darbība cita starpā apdraud dzeramā ūdens krājumus tām piegulošajās čehu apdzīvotajās vietās.

Inese Dreimane

Palīdzot savējiem

Ēriks Tomsons, Pēteris Jansons, Laimonis Pētersons. *Pārcēlāji*. Mansards, 2022.

Inese Dreimane ir vēsturniece un rakstniece. Pētniecības tēmas saistītas ar komunistiskās okupācijas periodu Latvijā. Zinātnisku publikāciju un romāna *Vēstule ar pielikumu* (2019) autore.

47

Bridī, kad iegādājos *Pārcēlājus* un sāku lasīt, pasaule jau šķobījās un gatavojās plīst pa vilēm, bet šāvienu vēl nebija atskanējuši. Biju tikusi līdz trešajam – Laimoņa Pētersona – stāstam, kad sākās Krievijas karš Ukrainā. Mani nēpārņēma «sirrealitātes sajūta» un nepieņēma bezmiegs, jo atšķirībā no lielas sabiedrības daļas nekad neesmu dzīvojuši ilūzijās par to, kas ir Krievija un ko no tās var sagaidīt. Protams, bridī, kad okupantu armija šķērsoja Ukrainas robežu, «redzēsim, kas būs» sajūtu nomainīja daudz skaudrākā «kas tagad būs?». Arī man bija jāuzdod sev jautājums – ko darīt, ja «vaņķas» uzvarēs? Veči paņems šaujamos un aizies karā, bet kur mums, sievietēm, likties? Tālu aizmukt var neizdoties, bet negribas arī gaidīt, kamēr uzsēdina uz sētas mieta turpat pagalmā...

Grāmatu tomēr izlasīju līdz galam un šis rindas rakstu cerībā, ka pašreizējo Krievijas caru paraus velns un tā pavisam atgriezīsies Maskavas kņazistes kādreizējās robežās.

Pārcēlāji ir stāsts par to, ka cilvēku, kuri spēj rīkoties, vienmēr ir mazāk nekā to, kuri gaida, lai kāds kaut ko izdara viņu vietā. Tikpat lielā mērā tas ir stāsts par profesionālismu, jo ar pliku drosmi vien nepietiek. Ērikam, Pēterim, Laimonim, Žanim, Eduardam un citiem pārcēlājiem viņu riskantā misija izdevās tāpēc, ka viņi bija sava amata speciālisti ar pieredzi. Tikai tāpēc bija iespējams atklāt jūrā saremontēt laivu, pilnu ar izmisušiem cilvēkiem, neuzskriet uz piekrastes akmeņiem un sēkļiem, atrast pareizo ceļu no Kurzemes krasta līdz Zviedrijai. To der atcerēties ikvienam arī mūsdienās un jebkurā sfērā.

Vienlaikus tas ir stāsts arī par mums pašiem un to, ka kritiskas situācijas izvilks ārpusē gan labo, gan draņķīgo, kas sēž iekšā. Kāds jūras vidū palīdzēs nomierināt svešu bērnu vai klusēs, arī čekā daudz. Bet cits vēl pēc gadiem nebūs samierinājies ar to, ka nācās pārmetēt pār bortu mantu maisu, lai gan pretējā gadījumā nosliktu kopā ar saviem labumiem.

Otrā pasaules kara bēgļu plūsmas uz Zviedriju un bēgļu pārcēlāju tēma ir ļoti plaša, tās izpēte

noteikti jāturpina. Bez tiešajiem pārcēlājiem procesā bija iesaistīti ļoti daudzi cilvēki, un arī viņi ir pelnījuši nepalikāt «aiz kadra». Tie, kuri veidoja un pārbaudīja braucēju sarakstus, atrada slēptuves un palīdzēja ar pārtiku. Tie, kuri no krasta signalizēja laivām, ka tās drīkst droši tuvoties krastam. Arī tas bija nopietns risks, un ne katrs bija gatavs šādu pienākumu uzņemties. Tie, kuri atdeva savas laivas un kuģus, nedomājot par to, vai kādreiz dabūs tos atpakaļ un ar ko gādās sev iztiku. Galu galā, tie ir Kurzemes iedzīvotāji, kuri, atrodoties starp divām okupantu armijām un sarkano diversantu bandām mežos, neatteica palīdzību savējiem.

Vērtīga būtu arī informācijas apzināšana par cilvēku vešanu uz Zviedriju. 1944. gada aprīļa otrajā pusē Latvijas armijas virsnieks Jānis Celmiņš palīdzēja aizbraukt Zeldai Šepšeločiņai un cilvēkam, kurš viņu slēpa kopš 1941. gada decembra, – Jānim Vabulim. Zināms, ka motorlaivā bijuši pavisam 14 cilvēki un to vadījuši divi Ventspils zvejnieki. Pagaidām nav noskaidrots, vai šis brauciens bija saistīts ar Latvijas Centrālo padomi.

Diemžēl grāmatā ir arī faktoloģiska kļūda. Ērika Tomsona stāstā, runājot par starpgadījumu Noriļskas ieslodzīto streika laikā, 98. lappusē zemsvītras piezīmē apgalvots, ka nacionālie partizāni «visbiežāk tika tiesāti pēc Kriminālkodeksa 59. panta trešās daļas – par bandītismu». Strādājot ar nacionālās bruņotās pretošanās dalībnieku izmeklēšanas lietām kopš 1997. gada, neko tādu nav nācies konstatēt. Vienmēr piemērots tikai 58. pants, jo nacionālo partizānu darbība komunistu režīma izpratnē bija kontrrevolucionārs noziegums neatkarīgi no apakšpunkta. Savukārt 59. pants paredzēts noziegumiem, kas veikti «bez kontrrevolucionāra nolūka». Proti, visparastākais kriminālais bandītisms kā filmā *Tikšanās vietu mainīt nedrīkst*. Ideja to «piešūt» nacionālajiem partizāniem nav akceptējama. Piebildīšu, ka no šīs rupjās kļūdas varēja viegli izvairīties, izlasot Krievijas PFSR Kriminālkodeksa attiecīgos pantus un pakonsultējoties ar tēmas speciālistiem. Galu galā, Latvijas Valsts arhīva 1986. fondā atrodas tekstā minētās personas – 1947. gada 30. janvārī arestētā Ērika Arvīda Narkevica (1930) izmeklēšanas lieta. Izlasot to, būtu skaidrs, par ko viņš tiesāts un vai tam bija kāds sakars ar nacionālo partizānu karu. Ēriks Tomsons, stāstot savas atmiņas, varēja visus sikumus nezināt vai kaut ko neatcerēties, bet grāmatas sastādītājiem bija pienākums pārbaudīt.

Pārcēlāji ir vērtīgs papildinājums grāmatu klāstam par Latvijas 20. gadsimta un īpaši okupāciju perioda vēsturi. Vēlams to izmantot arī kā mācību līdzekli skolās, jo personīgā pieredze liecina, ka tajās papildu informācijas avotu par šiem jautājumiem joprojām pietrūkst. Tāpat ceru arī uz pētniecības turpināšanu un citu grāmatu publicēšanu. ■

Ainārs Bambals

Vēsturnieka reakcija

Nopietns papildinājums maz pētītajai bruņotās pretošanās vēsturei

Ainārs Bambals ir vēstures doktors, Latvijas Nacionālā arhīva Dokumentu publikāciju un popularizēšanas nodaļas arhīva eksperts.

— Vēsturnieka Zigmāra Turčinska apjomīgais darbs, kas veltīts nacionālo partizānu cīņām Ziemeļlatgalē pēc Otrā pasaules kara, ir skaudrs stāsts par Neatkarības vienības izveidi Latvijā, tās grupu aktīvo darbību un traģisko bojāeju. Autors definē pretošanās kustību kā fenomenu, kas izpaudās apmēram 14 gadus ilgā bruņotā cīņā valstīs, kuras pēc Otrā pasaules kara nonāca komunistu režīma pakļautībā.

Pamatā monogrāfija veltīta nacionālo partizānu un skolu jaunatnes pretošanās grupu darbībai, un tā, manuprāt, ir labākā un arī lasītājiem interesantākā grāmatas daļa.

Avotu bāze

Pētījumā izmantoti valsts un privāto arhīvu dokumenti, muzeju materiāli, aculiecinieku atmiņas, liecības un intervijas. Piebilde, ka nacionālo partizānu vēstures izpētes avoti vēl nesenā pagātnē skaitījās slepeni un plašam pētnieku lokam nemaz nebija pieejami. Savukārt daudzi ļoti nozīmīgi Valsts drošības komitejas arhīva dokumenti — operatīvie materiāli, kaujas operāciju apraksti, ziņojumi un uzziņas — 80. gadu beigās diemžēl tika izvesti uz Krievijas speciālajiem arhīviem.

Turčinskis pamatoti norāda, ka bez bijušās Latvijas PSR Valsts drošības komitejas krimināllietām, kas glabājas Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā, nacionālo partizānu vēstures izpēte nebūtu iespējama. Pienācīgi korekti analizējot šo kopumu, viņš norāda uz krimināllietās acīmredzamo vienpusību, pretrunīgumu un *a priori* noteikto virsmērķi — notiesāt padom-

ju varas ienaidniekus.

Grāmatā izmantotas arī tās unikālās liecības, ko par nacionālo pretošanās kustību satur 1949. gada 25. martā deportēto personu uzskaites lietas. Tās ietver legalizējušos partizānu nopratināšanas protokolus, Valsts drošības ministrijas sastādītās izziņas par partizāniem, ziņojumus par čekistu kaujas operācijām, nogalinātajiem partizāniem, čekas aģentu ziņojumus par konkrētām personām, arī savervēto aģentu raksturojumus u. tml.

Tāpat lieti noderējuši Latvijas PSR iekšlietu struktūru ziņojumi un atskaites Ministru Padomes priekšsēdētājam par diennakts operatīvo situāciju. Šo ziņojumu sniegtā informācija ir labi izmantojama konkrētu faktu noskaidrošanai nacionālo partizānu vēstures pētniecībā. Tomēr Turčinskis nez kādēļ nav aplūkojis līdzīgus arhīvā esošus dokumentus — iekšlietu dienestu ziņojumus un atskaites Latvijas Komunistiskās partijas Centrālajai komitejai, kas ir ideoloģiski caurstrāvatāki, satur konkrētus uzdevumus valsts drošības iestādēm «cīņai ar bandītuismu».

Kā vēstures avotu autors ir izmantojis arī nacionālo partizānu, viņu atbalstītāju un ģimenes locekļu atmiņas (bet gribētos vairāk un plašāk), raksturojot problēmas, kas saistītas ar to izmantošanu pētniecībā, bet pietrūkst analitiskāka skatā no avotu kritikas viedokļa.

Ziemeļlatgalē partizānu grupas veidojās vienlaikus ar Latvijas otrreizējo okupāciju 1944.—1945. gadā. Lai iezīmētu kontekstu, kurā ap 1947. gadu nodibinājās Neatkarības vienība, grāmatā daudz uzmanības veltīts padomju okupācijas režīma pārvaldei un tās īstenotajām darbībām pirmajos pēckara gados: represijām pret zemniekiem, kas nestājās kolhozos (lauksaimniecības nodevas), piespiedu kolektivizācijas sākšanai 1947. gada vēlā pavasarī un vasarā u. c., kas iespaidoja nacionālās pretošanās kustības cīņas gaitu. Aptverts iespaidīgs materiāls.

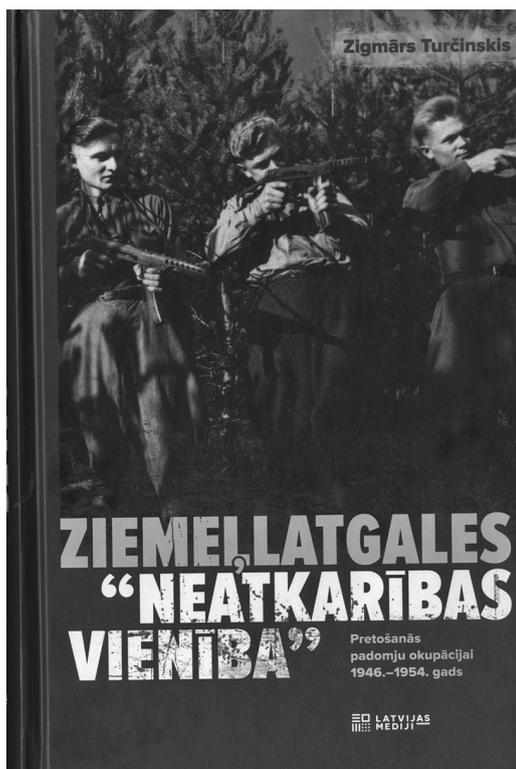
Kritiskas piezīmes

Nepretendējot uz patiesību pēdējā instancē un kopumā pozitīvi vērtējot vēstures notikumu izklāstu darbā, tomēr pieminēšu dažas nepilnības.

Vispirms par grāmatas diviem ievadiem. Pirmajā ievadā autors mēģina sasaistīt nacionālās pretošanās kustības atdzimšanu Ziemeļlatgalē 1946.—1947. gadā ar Latgales partizānu pulka darbību Latvijas Neatkarības kara laikā (1919—1920) un ar šī pulka piemiņas iemūžināšanu starpkaru Latvijā. Vai nacionālo partizānu darbība pēc Otrā pasaules kara būtu tiešs Latgales partizānu pulka darbības tradīciju turpinājums? Protams, nacionālpatriotiskās audzināšanas darbam 20. gadsimta 20.—30. gados Latgalē bija nozīmīga loma vēlāko nacionālo partizānu gara un kaujas spēju uzturēšanā, tomēr nav skaidrs, kā tieši tas ietekmēja Neatkarības vienības izveidi.

Grāmatas otrajā, zinātniskajā ievadā lasāms:

Zigmārs Turčinskis.
Ziemeļlatgales
«Neatkarības vienība».
Pretošanās padomju
okupācijai. 1946.—
1954. gads. Latvijas
Mediji, 2021.

Rādīt patiesību tik kailu, cik vien tas ir iespējams

«Šajā darbā nav lietoti tādi vietējiem aborigēniem paredzēti padomju propagandas jēdzieni kā IeTK, VDTK, VDM, VDK vai «iznīcinātāju bataljoni». Šeit būs tādi okupācijas režīma jēdzieni, kādi tie bija reālajā dzīvē — NKVD, NKGB, MGB, KGB un istrebiteļu bataljoni.» Kopš Atmodas gadiem Latvijas historiogrāfijā pastāv noteikti daudzo PSRS drošības iestāžu nosaukumu saīsinājumu standarti, tāpēc nevaru piekrist, ka jāizmanto krieviskās abreviatūras. Runājot Turčinska vārdiem, palieku «vietējais aborigēns» un «skaisto latvisko terminu» adorētāju pulciņa biedrs, tāpat kā vairums Latvijas vēsturnieku. Arī pats autors nav bijis konsekvents un grāmatā izmantojis gan abreviatūru latviskās versijas, gan krieviskos apzīmējumus latīņu burtiem, ne vienmēr tos atšifrējot.

Īsti nav izprotams, kāpēc padomju okupācijas laika traumatiskā un posttraumatiskā pieredze Latvijas sabiedrībā, tajā skaitā uzspiestā attieksme pret nacionālajiem partizāniem kā «bandītiem», analizēta literatūras apskatā. Īpaši aplūkots pretošanās un nacionālo partizānu darbības vērtējums Latvijas sabiedrībā pēdējo 30 gadu laikā. Protams, ir svarīgi par to runāt, bet tas drīzāk iederētos grāmatas ievaddaļā.

Darbā arī dāsni lietoti apzīmējumi, kas zinātniskam darbam īsti nepieder: «pirmās apvainojumu straumes» (37. lpp.), «jauns skandālu un apmelojumu vilnis» (45. lpp.). Autora polemika un interpretācijas vietumis man bija nesaprotamas, bet izteiksme atgādināja padomju propagandistu lamas: «vēstures mēslainē nonākušo komunistu propagandas rēģi» (52. lpp.), cilvēki, «kuri nāca no lumpenizētās, sarkani noskaņotās vides»

(338. lpp.), «Markēvičs sevi bija atklājis nodevēja un kretīna talantu» (340. lpp.).

Neizpratni rada grāmatā sniegtais starptautiskās situācijas apskats, kas vairāk atgādina padomju laika politinformāciju. Vai lietderīgāk nebūtu bijis izpētīt, ko par starptautisko situāciju partizāni rakstīja savos nelielajās tirāžās izdotajos vai ar roku rakstītajos laikrakstos, uzsaukumos? Varbūt no tiem varētu izlobīt, kā partizāni savos bunkuros, klausoties rietumvalstu radio-stacijas, uztvēra Lielbritānijas premjerministra Vinstona Čērčila 1946. gada 5. marta Fultonas runu, kuras fragments bez atsaucis publicēts grāmatā (254. lpp.). Vai cerības, ka sāksies karš, sabiedrotie nāks Latvijai palīgā un tā atgūs savu neatkarību, bija visaptverošas?

Tekstā ir arī gana daudz valodas kļūdu, neveiklas teikuma konstrukcijas, kuras novērst bija izdevniecības redaktoru uzdevums. Piemēram, «Lielpēters tieši pateica, ka pastāv nelegāla organizācija un viņš ir tās vadītājs. Abas aiz pārsteiguma piekrita.» (348. lpp.) Vai tiešām abas piekrita iestāties organizācijā aiz pārsteiguma? Vai: «Sagūstītā partizāne Antoņina Rižā rikojās pareizi..., viņa čekistus veda nepareizā virzienā.» (380. lpp.)

Kailā patiesība

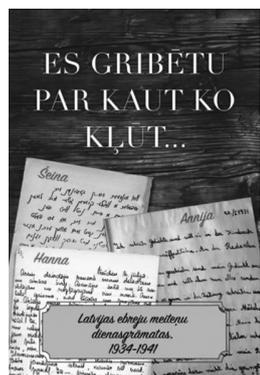
Nacionālo partizānu tematiku Latvijā apvij gan padomju okupācijas laika interpretācijas par «bandītiem mežos», gan «labie» un «sliktie» notikumi, vietējo iedzīvotāju pieredzētais, stāsti un atstāsti, leģendas, kas nodotas nākamajām paaudzēm. Tas rada uzslāņojumus, un, kā ievadā raksta grāmatas autors, «vēsturnieka uzdevums ir šos uzslāņojumus bez žēlastības plēst nost un rādīt patiesību tik kailu, cik vien tas ir iespējams... Viņam ir jābūt gatavam gan uz atklātu, gan slēptu negatīvu reakciju. Vēsturniekam ir jāgrib nepatikt, nevis izpatikt.»

Zigmārs Turčinskis savā grāmatā ir centies patiesi izklāstīt faktus un notikumus. Pat ja pretrunīgi un ar zināmu subjektivisma devu vērtējis procesus, notikumus vai personu darbības, viņš tomēr ir spējis ar to ieinteresēt ikvienu, kam rūp un ir svarīga nacionālo partizānu vēsture. Manuprāt, atšķirībā no iepriekšējās monogrāfijas *Ziemeļvidzemes mežabrāļi, 1944.—1953. gads. Latvijas nacionālo partizānu cīņas Valķas apriņķī un Alūksnes apriņķa rietumu daļā* (2011) šajā darbā tomēr ir parādījušās nacionālo partizānu gloriifikācijas tendences, nešķirojot, vai runa ir par partizānu cīņām pret čekas karaspēku, padomju aktīvistiem un vietējiem «nodevējiem», vai izrēķināšanos ar viņu ģimenes locekļiem (nevainīgiem civiliedzīvotājiem), kas atsevišķos gadījumos tomēr bija noziedzīga un neattaisnojama.

Nacionālās pretošanās kustības vēsturei Latvijā šis darbs nešaubīgi ir nozīmīgs piensums, jo vairāk tāpēc, ka mūsu valstī šo tēmu profesionāli pēta tikai daži vēstures zinātnes speciālisti. ■

Sanita Reinsone

Dzīve pirms lodes

Es gribētu par kaut ko kļūt... Ebreju meiteņu dienasgrāmatas. 1934—1941. Ebreji Latvijā, 2021.

Sanita Reinsone ir LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta pētniece, LFK Autobiogrāfiju krājuma vadītāja.

Pēdējos gados Latvijā uzbangojis personīgo pierakstu publikāciju vilnis, kurā iekļaujas arī trīs ebreju meiteņu dienasgrāmatas, oriģināli rakstītas trīs atšķirīgās valodās. Dienasgrāmatas — šis klusais, dziļi privātais, aizvien noslēpumainais un pārsteidzošais dzīves pierakstišanas žanrs — aizvien biežāk tiek pārveidotas rūpīgi izstrādātos un skaidrojošiem komentāriem bagātos izdevumos un publiskajā vēsturē ieņem aizvien svarīgāku vietu, aizpildot zināšanu robus un papildinot jau zināmo.

Grāmatas *Es gribētu par kaut ko kļūt...* izdevējs muzejs *Ebreji Latvijā* to izplata ierobežotā skaitā bez maksas, lai arī grāmata ir tik unikāla un kvalitatīva, ka pelnījusi nonākt grāmatnīcās un bibliotēku plauktos, lai to varētu izlasīt ikviens.

No holokausta jauniešu dienasgrāmatām pasaulē vislabāk zināma nīderlandiešu ebreju meitenes Annas Frankas rakstītā, bet kopumā ir saglabājušās vairāk nekā septiņdesmit ebreju jauniešu dienasgrāmatas, rakstītas dažādās valodās un dažādās valstīs holokausta laikā un neilgi pirms tā. Katra no tām unikāla.

Brīvajā Latvijā dzimušās (1922., 1923. un 1926. gadā) ebreju meitenes rakstījušas laika posmā no 1934. gada līdz 1941. gada 8. augustam, pirms tepat savā dzimtenē nacistu holokausta tika nogalinātas.

Rīdzinieces Annijas Heckelsones dienasgrāmata hronoloģiski aptver visilgāko laiku (no 1934. gada janvāra beigām, kad Annijai ir vienpadsmit gadu, līdz 1939. gada augusta beigām) un rakstīta vācu valodā. Tulkojums ir nolīdzinājis iespējamās izteiksmes neveiklības, valoda ir bagāta un labi plūstoša gan vienpadsmit, gan sešpadsmit gadu vecumā. Annija mācījās ebreju privātskolā *Ezra*, citīgi sekoja līdzī politiskajām un kultūras norisēm Latvijā un pasaulē un kaismi par tām reflektēja savā dienasgrāmatā, līdztekus rakstot par attiecībām ar laikabiedriem. Annijas dzīve tika vardarbīgi pārrauta Rumbulas mežā 1941. gada 30. novembrī.

19 gadus vecā Hanna Bloha rakstījusi īsu laika sprīdi — no 1941. gada 21. janvāra līdz 17. jūlijam, taču viņas latviešu valodā atstātais vēstījums aizņem vislielāko grāmatas daļu. Hanna dzīvo latviskā vidē Valmierā un dzimtajos Strenčos. Viņa vēlas kļūt par profesionālu dziedātāju un mācīties konservatorijā, daudz raksta par skolu, koncertiem, skaņdarbiem, notikumiem Valmieras un Latvijas mūzikas dzīvē, arī par savām jūtām, iemilēšanos un vientulības izjūtu. Hanna izsakās emocionāli un ekspresīvi. Dienasgrāmatu viņa raksta arī dienās, kad mainās padomju un nacistu okupācijas režīmi, fiksētas 1941. gada 14. jūnija deportācijas, ko Hanna sauc par Bērtuļa nakti, Gaujas tilta uzspridzināšana, Valmieras degšana, komunistu bēgšana, liķu bedres cietuma pagalmā, brīvprātīgo organizēšanās. Ierakstos jūtams Hannas satraukums un neziņa par to, kas notiks ar viņu pašu. Hanna tiek nogalināta dažas nedēļas pēc tam, kad veikts pēdējais dienasgrāmatas ieraksts.

Grāmatu noslēdz jidišā rakstītā 14 gadus vecās Šeinas Gramas dienasgrāmata, kas tapusi Preiļos no 1941. gada 22. jūnija līdz 8. augustam. Ieraksti ir lakoniski un drūmu nojautu pilni. Preiļos ienāk vācieši, tiek izdemolēta sinagoga, jāpilda piespiedu darbs, jādzīvo nemitīgā spriedzē un neziņā. Pēdējais ieraksts dienasgrāmatā ir tapis dienu pirms meitenes nošaušanas.

Līdzīgi citām dienasgrāmatām ar kultūrvēsturisku nozīmi, arī šajās var iepazīt rakstītāju ikdienas gaitas, domas un izjūtas vēsturisku notikumu kontekstā, ko atklāj un padziļina rūpīgs redaktoru darbs. Grāmatā apkopota ļoti plaša informācija par dienasgrāmatu autorēm, ģimenēm, draugiem, klasesbiedriem, laikabiedriem, skaidroti ierakstos pieminētie politiskie un kultūras notikumi, literārie, mūzikas un mākslas darbi. Personiskās un dažādu vietu fotogrāfijas ir iederīgas un vērtīgas, tomēr reizēm tikai garāmejojot pieminēto kultūras dižgaru portretu galerijas, kas publicētas dienasgrāmatu tekstam pa vidu, tomēr par daudz izraibina un nomāc personiskos vēstījumus, atkārtoti jau komentāros minēto.

Ikvienas dienasgrāmatas lasītājs vienmēr būs zinošāks par tās rakstītāju, kurš vēl nezina, kas notiks rīt. Grāmatas *Es gribētu par kaut ko kļūt...* lasīšanu nešaubīgi ietekmē tas, ko zinām par Latvijas ebreju likteni nacistu okupācijā Otrā pasaules kara laikā. Ikdienas pārdzīvojumus, bezbēdīgos notikumus, pārdomas, fantāzijas un nākotnes sapņus — visu, ko trīs ebreju meitenes rakstījušas, mēs gribot negribot lasām, jau zinot, kas viņas sagaida. Tāpēc, tuvojoties dienasgrāmatas noslēgumam, lasīt un šķirt nākamo lappusi emocionāli kļūst arvien grūtāk — ik lappuse, kārtējais ieraksts, katrs vārds ved Anniju, Hannu un Šeinu tuvāk lodei Rumbulā, Strenčos un Preiļos. ■

Sintija Kampāne

Augstās sfērās

Ronalds Briedis. *Nulles summa*. *Neputns*, 2022.

Sintija Kampāne ir literatūrzinātniece, kritiķe, dzejniece. Šobrīd studē Latvijas Universitātes literatūrzinātnes doktorantūrā. Strādā pie topošā dzejas krājuma.

Laikā, kad kopš februāra pāri pasaulei gulst draudu ēna, vairumam latviešu biežāk lasāmviela ir ziņu kanāli un skats uz nākotni tonēts politiski apokaliptiskā noskaņā, izdevniecībā *Neputns* izdots Ronalds Brieža ceturtais dzejoļu krājums *Nulles summa*. Tas noslēdz tetraloģiju *Oroboro* (pie tās pieder arī iepriekšējie dzejkrājumi *Asaru gāze*, *Karaoke* un *Zāles pret nemirstību*). *Oroboro*, kas pasaules mitoloģijā tēlota kā čūska, kas aprij savu asti, un simbolizē laika turpinātību, ir ievīts katrā Brieža dzejas krājumā gan kā poētisks paņēmieni, gan kā metatēls, no kā izriet citu atkārtoto motīvu kombinācijas. Jau nā grāmata ir tekstuāli apjomīgāka nekā iepriekšējās; tā ietver arī iepriekšējo krājumu laikā uzrakstītos, bet tajos neiekļautos dzejoļus. Grāmata strukturēta septiņās daļās.

Dzejkrājuma kompozīciju raksturo matemātiskā loģikā veidots paralēls izkārtojums. Grāmatas pirmā daļa *Cikls: Priekšvārds* kā pavediens savieno iepriekšējo grāmatu ar šo, ietverot līdzīgus tēlus un turpinot naratīvus par carieni, mērkaķi, pūķi. Hiasmam raksturīgā pārstatījuma noskaņa sasaucas ar grāmatas izsmalcināto pēdējo daļu *Pēcārd: Sonetu vainags* ar nosaukumu *Oroboro un rokoko*. Otrā daļa *Pirmā grāmata: Izrautās lapuses* ir sava veida «oroboro» jeb atgriešanās pie pirmsākuma – aforistiskie, īsie dzejoļi un arī jūras motīvi asociējas ar pirmo dzejkrājumu *Asaru gāze*. Paralēli nostājas grāmatas apjomīgākā daļa *Izklidinātais gājiens: Pēdējā grāmata*, ko veido četras kompozīcijas vienības jeb telpas: *Mitosfēra*, *Metasfēra*, *Mikrosfēra* un *Makrosfēra*.

Otrā daļa sasaucas ar iedaļu *Makrosfēra*, kurā dzejoļiem arī raksturīga orientācija uz ārpusi – refleksijas par citiem kultūrtekstiem, veltījumi un pilsētas tēlojumi. Savukārt *Mitosfēra* aptver mītiskus slāņus, ceļojumus starp senlaiku vēstures relikvijām. To var salīdzināt ar *Mikrosfēru*, kurā, gluži tāpat kā liriskais varonis Arvja Vigula dzejkrājumā *Blusu cirks*, arī Brieža krājuma liriskais varonis dodas ekskursijā uz bērību, pagātnes atmiņām, taču nogurst laika vienvirzībā (113).

No šādas grāmatas kompozīcijas jāizriet, ka centrālā daļa ir *Metasfēra*: dzejoļi tajā atgādina nelielas fabulas, kas veidotas ar nozīmes pārnesumu metodēm (frazēoloģismu savādajumiem, paradoksiem, ironiju). Dažkārt dzejoļu forma līdzinās palindromiem. Paradoksāla pretstatu mija redzama pirmajā šīs daļas dzejoļi *IŅ UN JAŅ*:

«Kas ilgi skatās tumsā / Kļūst redzīgāks / Kas ilgi skatās gaismā / Kļūst aklš» (65).

Dzejkrājuma *Nulles summa* nosaukums ar spēles teorijai raksturīgu jēdzienu izskaidrots epigrāfam pievienotajā amerikāņu vēsturnieka Ričarda Landesa citātā, kurā kultūras aprakstītas «ar nulles summas domāšanu» (5): ko viena puse iegūst, to pretējā puse zaudē. No šīm galējībām sastāv arī grāmatas naratīvi: pretmetu tendence nebeidzami atrast līdzsvaru un pārstatīties raisa dinamiku un pat epifānisku noskaņu. Šādi pretmeti ir minēti īņ un jaņ, kā arī mežonīgā un kulturālā aspekti, piemēram, dzejoļi *Pērtiķis un uguns* uzvarētāja «pēdu aplis mālā glumā / Zūd dūmu muļķos un laika kultūrslāņos» (21). Savukārt dižā un komiskā, nopietnā un smieklīgā pretmetu atklāj cauri iepriekšējiem Brieža dzejkrājumiem dažādās variācijās migrējošais «neiesmīdināmās ķēniņmeitas» motīvs: viņas smieklī iespējami tikai tad, kad «triksteris» pieredz ciešanas un apkārt plosās nāve, citiem vārdiem sakot, «Vest neiesmīdināmo ķēniņmeitu mājās / Tam kas pateiks kura zoba mutē trūkst» (11).

Atpazīstami pretmeti ir valodas emancipēšanā konfliktējošie «vīrietes» un «sievieša» tēli (67); tie iepriekš lasīti dzejkrājuma *Karaoke* ciklos *Divstūri I* un *Divstūri II*. Kultūras zīmju pārnēsumi ir viens no Brieža biežāk lietotajiem poētiskajiem rīkiem, kas, iemiesojot postmodernismam raksturīgu karnevālismu, piedāvā aplēptu refleksiju par dzejas varoņa pozīciju valodas telpā un ievēd spēles gaisotnē. Turklāt intertekstuālie savijumi grāmatas lasītāju sagatavo «sonetu vainaga» atkārtojuma strukturām.

Jāpiebilst, ka līdzās verlibra formas dzejoļiem dzejkrājumā ieskanas stingrā pantmērā rakstīti dzejoļi, kas izeļas ar izsmalcinātu izteiksmi un katram tēlam ierēķinātu vietu, bet krājuma un tetraloģijas krāšņākā daļa ir sonetu vainags. Ja dzejniekam pietiek jaudas uzrakstīt labu sonetu vainagu, to var uzskatīt par īpašu sasniegumu dzejas mākslā.

Lasot krājumu *Nulles summa*, nozīmes kā «mākoņi izkļīst virs viena kalna / Un savēlka virs otra» (54). Krājums piedāvā iespēju rast jaunus lasīšanas paņēmienus un tādejādi uztur lasītājā modrību. Droši vien būtu divaini pēc pabeigtas «tetraloģijas» jautāt, vai sekos turpinājums, turklāt Ronalds Briedis arī atzīst: «Kāds laikmets ir noslēdzies.»¹ Varbūt līdz ar *Nulles summu* ir nevis pabeigts dzejas posms, bet izveidota bibliotēka, labirints – sfēra, kur kultūras zīmes kustas un transformējas oroboro jeb vainaga formā un kur to «esamību noteic redzeslēnķis» (148). ■

¹ Ronalds Briedis intervijā Signei Viškai un Edvardam Kukam. [Ronalds Brieža *Nulles summa*. *Bronhits*. *Radio Naba*. 19.03.2022. Pieejams: <https://naba.lsm.lv/lv/raksts/bronhits/ronalda-brieza-nulles-summa.a157787/>]

Artis Ostups

Mierpilns
vērojums

Elīna Bākule-Veira
Tas ods meklē mani
kopš 1981. gada

Elīna Bākule-Veira. *Tas ods meklē mani kopš 1981. gada*. Orbīta, 2021.

Artis Ostups ir dzejnieks, literatūrkritiķis, literatūrzinātnieks un interneta žurnāla *Punctum* redaktors. Studējis filozofiju Latvijas Universitātē. Dzejoļu krājumi *Biedrs Sniegs* (2010), *Fotografija un šķēres* (2013) un *Žesti* (2016). Nominēts Normunda Naumaņa balvai (2016). Strādā LU Literatūras, folkloras un mākslas institūtā un studē literatūrzinātni Tartu Universitātes doktorantūrā.

Līdzīgi kā Elīnas Bākules-Veiras debijas krājumā *Zilonis okeāns* (2015), kas izpelnījās Latvijas Literatūras gada balvas atzinību, arī jaunajā veikumā *Tas ods meklē mani kopš 1981. gada* (2021) nozīmīgu lomu spēlē bērnības pieredze un bērna pasaules uztvere. Šis aspekts pieteikts krājuma nosaukumā, kas šķietami norāda uz zināmu autobiogrāfiskumu. To vēl vairāk paspīlgtina fakts, ka autore nūdien dzimusi 1981. gadā. Tomēr Bākule-Veira mums piedāvā nevis secīgu naratīvu, bet radikāli asociatīvu un vienlaikus emocionāli siltu poētiku ar minimālisma iezīmēm.

Ar minimālisma estētiku viņas dzeju saista virzība uz tādu valodu, kurā ir pēc iespējas precīzāki tēli un novērojumi, kas paredz arī teksta apjoma sarukšanu līdz dažām rindām (jaunajā krājumā ir diezgan daudz darbu, kas ir ne vairāk kā četras rindas gari). Bākules-Veiras dzeju būtībā raksturo tiekšanās pēc izteikuma pašpietiekamības jeb pēc tā, ko Romans Jakobsons dēvē par «valodas poētisko funkciju» un kas lasītājam liek svārstīties starp vārdiem kā estētiskām vienībām un valodu kā realitātes attēlojumu. Valodas poētiskā funkcija veido pretstatu valodas instrumentalizēšanai ikdienišķā saziņā. Lai gan šādā veidā nešaubīgi iespējams sniegt vispārēju dzejas definīciju, Bākule-Veira poētisko funkciju pastiprina tieši ar minimālismam raksturīgiem paņēmieniem, proti, īsu teikumu vai pat atsevišķu skaņu un vārdu izmantošanu garāka teikuma vietā. Tāpat jāmin dzejoļu «ieguldišana» lapas plašajā, baltajā laukā, kas simbolizē klusumu. Šī pieeja autorei ļauj spoži izgaismot un ieskandināt atsevišķus viņai būtiskus tēlus, piemēram, Māja ar snuķi (35), Pēkšķ pile (36), Daži mākoņi (47), Īsts ūdens bļodā (49). Turklāt katram no šiem tēliem dota

sava rinda, sava telpa, kurā apliecināt poētiskumu.

Latviešu dzejā minimalisms, protams, novērots jau agrāk, piemēram, Eduarda Aivara, Ievas Rupenheites, Krišjāņa Zelģa un Lotes Vilmas Viņņas grāmatās. No šiem autoriem Bākules-Veiras poētikai vistuvākie šķiet tieši Rupenheite un Zelģis, jo arī viņiem ir svarīga pārsteiguma pieredze, reizē neparasta un tieša reprezentācija. Taču vienlaikus viņas skatījums atšķiras ar brīnišķīgo spēju paraudzīties uz lietām it kā bērna acīm, it kā pasaulei pietrūktu tieši viena precīza apzīmētāja, lai tā iemirdzētos: «Lēkā neliela ieliņa» (12); «Es redzu bēdīgo gaisu zem kļavas» (25); «Veca vasara» (32). Pēc modernisma barokālās izteiksmes, kas vēl šur tur sastopama arī latviešu dzejā, Bākules-Veiras krājuma trausli naivais esenciālisms ir nūdien atsvaidzinošs notikums. Tas vēlreiz pierāda, ka ar vienkāršošanas un reducēšanas metodi var radīt spēcīgu dzeju.

Debijas krājumā Bākule-Veira rakstīja arī garākus darbus un nodevās eksperimentiem ar bezjēgu un paradoksu, kas arī toreiz bieži vien bija cieši saistīti ar bērna redzējumu. Otrajā krājumā vairs neatrast tādas rindas kā «Vistamlīdzīgāk dod man miklu Dievs / Kā ieeju caur gurnu nāsi» (50), jo šādas absurdi sirreālas izteiksmes vietā nākusi vēl koncentrētāka forma un tendence uz mimētiskāku, caurspīdīgāku pasaules tēlojumu. Pie nupat citētās divrindes lasītājam bija jālauza galva par dzejas saistību ar realitāti, turpretim tagad tā jau ir uzskatāma: «Mamma sež verandā / Kļavai un osim birst lapas» (34). Tiesa, jaunajā veikumā autore ļauj arī skaņu valdzinājumam (muri muri muri (18); rižik rižik rižik (19)), kuru konteksts (mājas vide) gan joprojām ir viegli atpazīstams. Šādi nesteidzīgi vērojumi un ikdienišķi žesti caurvij visu krājumu, piepildot to ar sajūtu par mierpilnu dzīvi kaut kur laukos, kas no valodas pieprasa tikai pašu nepieciešamāko.

Krājuma uzbūves ziņā *Tas ods meklē mani kopš 1981. gada* darbojas līdzīgi sapnim: vienu pietuvinātu tēlu drīz nomaina nākamais, veidojot asociatīvu valodas plūsmu. Taču nevar teikt, ka Bākule-Veira aizrautos ar sirreālisma estētiku, jo šeit neatrast no bezapziņas aizgūtus tēlus, kas, kā paredz tradīcija, būtu izkārtoti garos sarakstos. Autore drīzāk smeļ no atmiņas, izvēloties detaļas gan racionālā, gan intuitīvā veidā un rūpējoties, lai tās varētu apliecināt pašas sevi, nevis, teiksim, dzejnieces erudīciju. Nūdien, Bākule-Veira jaunajā krājumā pati ieņēmusi tādu pozīciju, it kā viņa savu dzīvi vērotu no malas, un šī perspektīva lielā mērā nosaka viņas dzejas īpašo gaisotni. Atgriezoties pie sākumā minētā autobiogrāfiskuma jēdziena, jāatzīmē, ka Bākule-Veira ar šīs literārās ievirzes specifiku tikusi galā teicami, nepārslogojot lasītāju ar informāciju, bet reizē piedāvājot dzīvi, kas iemiesojusies konkrētos tēlos un noskaņās. ■

Arnis Koroševskis

Cilvēka kodols

Džena Andersone.
Dadži. Zvaigzne, 2021.

Arnis Koroševskis ir literatūrzinātnieks, strādā Andreja Upīša memoriālajā muzejā. Publicējas kopš 2012. gada un rūpējas par apjomīgu mājas bibliotēku. 2019. gadā izvirzīts Normunda Naumaņa vārdā nosauktajai gada balvai mākslas kritikā. Nupat klajā laista viņa sarakstītā monogrāfija par Andreju Upīti.

Laikā, kad tumsa ārda, šķeļ un aplāpē gaismu, bet disharmonija vai dažādi satricinājumi nereti ņem virsroku pār mieru un līdzsvaru, gadumijā iznākušais Dženas Andersones debijas krājums *Dadži* šķiet vairāk nekā iedēriģs.

Ievērojamu krājuma daļu veido salīdzinoši īsi, pāris lappušu apjoma stāsti ar ļoti koncentrētu un dinamisku vēstījumu. Tiem līdzās garie stāsti rada zināmu kontrastu, taču krājumam kopumā šāda formāla daudzveidība nebūt nenāk par sliktu – autore prasmīgi atklāj sižetu, tādējādi radot lasītājā nepārejošu interesi un intrigu. Lai ielūkoties vienā no krājuma vadmotīviem – izmisumā un skaudrā vientulībā –, stāstos ieguldīts rūpīgs tēlu psiholoģijas darbs, meistarīgi izstrādāti iekšējie monoloģi un retorika. To varētu dēvēt par atgriešanos pie klasiskas psiholoģiskās prozas, kas pārrādīta modernā veidolā.

Sākotnēji šāds stāstu veids liek domāt par tām tendencēm, kuras pēdējo septiņu gadu laikā visai konsekventi aizsākuši un turpinājuši vairāki prozas autori – Jana Egle, Dace Vīgante, Lienīte Medne-Spāre, Vladis Spāre, Laura Vinogradova, arīdžan Ilze Lāce un Vija Laganovska; tomēr, iedziļinoties rūpīgāk Andersones stāstos, top skaidrs, ka tie ievērojami atšķiras no minēto rakstnieku bagātīgā devuma. Krājumā *Dadži* apvienoti gan psiholoģiskās drāmas elementi (lielākajā daļā stāstu dominē noteiktas sociālas problēmas – vardarbība ģimenē, alkoholisms, pedofilija, noziedzība, dažādas mentālās veselības novirzes u. c.), gan detektīva, trillera un pat mistērijas aizmetņi.

Autore pārliecinoši spēj tvērt jebkāda cilvēka domu gājienu, sākot no maziem bērniem un jauniešiem, beidzot ar pensijas vecuma un dažādu marginalitāšu nomocītiem vai psihiski slimiem cilvēkiem. Brīnišķīgi īstenota ideja par «dadžiem» – šķietami praktisku, bet vienlaikus daudzslāņainu metaforu, kas kā vienojošs motīvs caurstrāvo krājumu, padarot to par pamatīgu, konceptuālu īsprozas ciklu. Autori interesē cilvēks marginālās situācijās un – vēl jo būtiskāk – pati marginalitāte cilvēkā. Daudzos stāstos atklāta apmātība visā tās daudzveidībā – no klaji trulas un primitīvas līdz ilgi krātai, aizsāpētai un attiecīgajā situācijā eksplodējošai. Andersonei piemīt mazliet ciniska, taču smalka ironija («viņš nelieto savu sirdi, viņš to taupa») un ļoti tiešs vēstījuma stils – nav kavēšanās pie liekā, ir racio-

nāla detaļu izvēle, taču visbūtiskākais – ar reālistisku skaudrumu tiek atklāti cilvēku noslēpumi un tumšā iedaba. Proti, *Dadži* ir drosmīga un nesavtīga ielūkošanās cilvēka kodolā.

Lai arī lielāko daļu stāstu vieno kriminālas situācijas, ienirstot «melnajā sadzīvē», autores balsī jūtama skumja intonācija. Vienlaikus saglabāta vēsa objektivitāte – notiekošā nosodījums atstāts lasītāja ziņā. Rakstniece piedāvā palūkoties uz varmācību kā sistemātisku parādību. Tam izcils piemērs ir stāsts *Sērkokoņi*, kurš turklāt ir viens no spēcīgākajiem darbiem pēdējo gadu latviešu īsprozā. Bērnunama šausmas piedzīvojušajam sešpadsmitgadīgajam zēnam ir sajūta, ka viņš jau ir simt gadus vecs, turpretī viņa pavadonim ikdienišķā brutalitāte un trulums ir bērnībā piedzīvotās vardarbības sekas. Andersone atklāj loģisku «vardarbības vēstures» cēloņsakarību ķēdi – piedzīvotais naidis un vardarbība kļūst par instrumentu un pamatu tālākajai dzīvei un šķēršļu pārvarēšanai, vienlaikus tā ir arī psiholoģiska novēršanās no traumatiskās pagātnes.

Daudziem stāstu tēliem jāsaskaras ar mentālu sabrukumu un galēja atsvešinājuma mirklīem («Jūtu, kā sabrūku pa atomiem, sadalos pa neitroniem un protoniem un skaidri saprotu, ka nesmu es pats, bet kaut kādu desmit tūkstošu miljardu molekulu sakopojums»), kā arī ar eksistenciālu atziņu, ka «ir tomēr mazliet baisi, ja esi pasaulē pavisam viens pats».

Stāstu vides un apstākļu tēlojums nav pārlietu detalizēts, tomēr vienmēr ir rūpīgi izvēlēta kāda noteikta detaļa, kas lasītājam acumirkli rada savdabīgu un prātā paliekošu noskaņu vai asociāciju: «Gaišs ir karsts un smaržo pēc izkusušā bituma», «ēna izlist kā karsta darva», «vārdi līdzīgi glumām vāritām sēnēm lēnām birst ārā no mutes», «nožņaugtā asaru kamola un paģiru atlieku pilnais miegs», «adatains decembra gaišs», «debesis bija pieņēmušas rozā nokrāsu, līdzīgu dzērveņu uzputenim, ja tas ir labi ilgi putots», «lampas uzmācīgā sīkoņa arvien pieaug un spiežas iekšā smadzenēs caur svaigi izurbto ālinģi» u. c.

Būtiska ir arī spēle ar vēstītāja aktīvu vai pasīvu – daudzkārt tas ir vieds vērotājs, kas uz dzīves parādībām noraugās ar filozofisku rūgtumu, taču citkārt tas ir vēstītājs, kuram lasītājs nevar pilnībā uzticēties, jo tā pasaules uztvere ir savērpta, deformēta, izkropļota vai vismaz pakāpeniski grimst subjektivitātes purvā. Svārstīšanās starp iluzoro un reālo iezīmē cilvēka alkas, ilgas un to manifestāciju fantāzijās.

Starp krājuma virsotnēm jāmin *Naktssargs*, *Sērkokoņi*, *Brālis*, *Miegss*, arīdžan kodolīgais stāsts *Dadži*. Ne velti grāmata jau pāris mēnešu laikā kļuvusi par būtisku un novērtētu notikumu jaunākajā latviešu literatūrā, savukārt recenzijas tapšanas laikā tā visnotaļ pelnīti nominēta Literatūras gada balvai. ■

Jānis Šiliņš

Restaurācija un nākotne

Latvijai jāatbild uz galveno jautājumu — ko darīt tālāk?

Jānis Šiliņš ir vēstures zinātņu doktors, Latvijas Nacionālā arhīva un Vidzemes Augstskolas pētnieks. Pēta Latvijas 19. un 20. gadsimta politisko, militāro un ekonomisko vēsturi, atsevišķus 18.—20. gadsimta Latvijas kultūras vēstures jautājumus.

Pētot Baltijas valstu ekonomisko un sociālo attīstību pēdējos 30 gados, Viļņas Universitātes profesors Zenons Norkus to ir nosaucis par vispārsteidzošāko un ideāli tipisko postkomunistiskās restaurācijas piemēru pasaulē. Viņa topošajā monogrāfijā *Lielās restaurācijas* ir paredzēta atsevišķa nodaļa par Baltijas valstīm kā moderno restaurāciju laboratorijām. Mūsu nesēnās pagātnes pārvērtēšana no šāda aspekta noliedzami ir ļoti svarīga ne tikai Norkus veiktās socioloģiskās analīzes kontekstā, bet arī, lai mēs dziļāk izprastu gan revolūcijas, gan tām sekojošos procesus. Tā ir būtiska arī tādēļ, lai mēs labāk apjēgtu šī brīža sabiedrībā notiekošos procesus un trajektorijas, pa kurām tie nākotnē varētu attīstīties.

Visām lielajām revolūcijām parasti seko restaurācijas process — atgriešanās pie agrākās, pirms-revolucionārās lietu kārtības, taču ārēji un iekšēji mainītā formā. Baltiešu «dziesmotās revolūcijas» no pakāpeniskas atgriešanās transformētā padomiskā realitātē glāba (vai uz visiem laikiem?) tieši ideja par pirmskara lietu kārtības atjaunošanas nepieciešamību. Tā izauga Atmodas laika revolucionāri nacionālās kustības šūpulī. Šī ideja bija neticami spēcīga, ar milzīgu sociālās mobilizācijas potenciālu. Turklāt tā bija kopīga visām trim Baltijas valstīm. Tieši restaurācijas ideja bija tā, ar ko mēs principiāli atšķīrāmies no citām valstīm, kuras radās uz Padomju Savienības drupām, un ļāva aizsteigties tām priekšā.

Ieilgusi restaurācija un Latvijas vēstures gals

Neraugoties uz restaurācijas idejas jaudu, jau no neatkarības atjaunošanas pirmajiem gadiem

tās ceļā tomēr iznira arvien jauni un arvien draudošāki šķēršļi. Iespējams, viens no pirmajiem un sāpīgākajiem sarūgtinājumiem tika piedzīvots jau 20. gadsimta 90. gadu sākumā, kad kļuva skaidrs, ka «labo ulmaņlaiku» restaurācija nekad nebūs iespējama. Reinkarnētā Ulmaņtēva mēlējumi neko vairāk par divainiem Saeimas vēlēšanu iznākumiem nedeva, bet agrārājam estētikai bija jāpiekāpjas tranzīta un banku pakalpojumu vieglās naudas burvībai. Idejas par ekonomisko autarkiju un iespējamu neitralitāti starptautiskajās attiecībās saglabājās pāris gadus ilgāk, taču arī tām bija lemts ātri izkūpēt.

Restaurācijas procesa ceļā radušos šķēršļus, kas Latvijas braucienu draudēja padarīt stipri nelīdzenu vai pat vilkt uz grāvja pusi, ātri nolīdzināja iestāšanās Eiropas Savienībā un NATO. Simt gadu senais latviešu intelektuāļu augstākais politiskais ideāls, kuru Rainis attiecīgajā vēsturiskajā konjunktūrā bija ģeniāli formulējis kā «brīva Latvija brīvā Krievijā», nu bija istenots. Latvija kā brīva un demokrātiska valsts bija kļuvusi par brīvas un demokrātiskas Eiropas sastāvdaļu. Un pirmskara Latvijas restaurētais variants sāka izskatīties pat labāk par pašu oriģinālu!

1992. gadā Frensiss Fukujama Aukstajā karā uzvarējušajai Rietumu liberālajai pasaulei pasludināja tās mērķu sasniegšanu un līdz ar to — Vēstures galu. Mums, restaurētajai Latvijai, šāds «vēstures gals» faktiski pienāca 2004. gadā. Jā, vēl bija jāpanāk iekļaušana Šengenas zonā, pievienošanās eiro blokam un integrācija vēl atlikušajās civilizētās pasaules struktūrās, kurās mēs vēl nebijām uzņemti. Tomēr tie vairs nebija stratēģiski, bet taktiski mērķi. Protams, restaurācijas ideja tika un tiek turpināta, un tā pat sasniedza jaunus augstumus 2018. gadā ar grandiozajām Latvijas simtgades svinībām. Taču patlaban restaurācija ir ieilgusi un sevi pārdzīvojusi, un mums ātri vai vēlū būs jāatbild uz galveno jautājumu — ko darīt tālāk?

Restaurācijas projekta noslēgums nozīmē Latvijas (un arī pārējo Baltijas valstu) nonākšanu intelektuālā strupceļā. Optimisti varētu teikt — esam sasnieguši sava ceļa galu un varam savu pieredzi nest tālāk baltkrieviem, ukraiņiem, gruziņiem un pārējiem, kuriem tā varētu būt interesanta. Protams, pastāv iespēja izlikties, ka tas tā nemaz nav — ka mēs vēl neesam pabeiguši restaurācijas projektu un mums ir vēl un vēl, ko atjaunot, ir vēl daudz vietu, kur atgriezties, kur integrēties, kur... Taču par visu dzīvē ir jāmaksā un visvairāk — par izvairīšanos no acīmredzamās realitātes atzišanas.

Atpūtnieki pret Pastalniekiem

Te gan jāuzsver: kas vieniem ir intelektuāls strupceļš, citiem — ilgi gaidīta atbrīvošana. Godīgi raugoties uz latviešu sabiedrību, mums jāatzīst, ka tajā pastāv dziļas vēsturiski un kulturāli noteiktas pretrunas. Latviešu sabiedrības dzīles

Vēsturiski turbulentos apstākļos visu valdību instinktīvā vēlme kontrolēt no rokām izslidošos grožus parasti ir vienāda

vienmēr ir šūpojušas divas spēcīgas straumes jeb, izmantojot 19. gadsimta beigu terminoloģiju, divas strāvas. Tā laika intelektuāļi tās apzīmēja kā «veco» un «jauno strāvu». Mūsdienā Latvijas situācijā šādus apzīmējumus lietot, protams, būtu anahronisms, tādēļ piedāvāju tās nosaukt neseniem vēsturiskiem kontekstiem atbilstošākos vārdos.

20. gadsimta 80. gadu beigās, kad Latvijas sabiedrība aizrautīgi apvienojās, lai sagrautu Padomju Savienību, šīs divas straumes bija labi saskatāmas. Viena no tām bija romantiski ideālistiska, kuras avangardā izvirzījās radošās inteliģences aprindas. Padomju Savienība tai bija nepieņemama morāli ētisko apsvērumu dēļ. Otra straume, varbūt pat spēcīgāka par pirmo, bet vienlaikus daudz vājāk definēta, ārēji pārstāvēja 20. gadsimta 60. gados izveidojušos patērētāju sabiedrību, kura strauji auga 70.–80. gados un kuras galvgali atradās ar Latvijas Komunistiskās partijas nomenklatūru un komjaunatni saistītās aprindas. Šai straumei Padomju Savienība bija nepieņemama tās ekonomisko (galvenokārt – privātīpašuma un patēriņa) ierobežojumu dēļ. Abu strauņu spēks izrādījās pārāk liels, un tās savā ceļā noskaloja visu.

Latvijas gadījumā romantiski ideālistisko straumi, šķiet, vislabāk raksturo Atmosdas laika lozungs «Kaut pastalās, bet brīvi!». Šajā lozungā paustā gatavība uzpurēties, atsakoties no materiāliem labumiem augstāka brīvības ideāla vārdā, bija tas saliedējošais un mobilizējošais spēks, kas spēja emocionāli aizraut plašas sabiedrības masas un mudināt cilvēkus uz individuāliem varoņdarbiem. Domājot par otru strauņi Latvijas situācijā, prātā nāk trāpīgais «dziesmotās revolūcijas» laikmeta populārās avīzes pielikuma nosaukums *Atmoda Atpūtai*. Šīs straumes pārstāvjiem nebija svarīgi ideālistiskie revolucionārie saukļi un lozungi, viņi uz revolucionārajām pārmaiņām raudzījās ar ļoti praktisku un aprēķinošu skatu. Lai neglorificētu vienus un nenoniecīnātu otrs (sekmīga revolūcija bija iespējama, tikai abām sadarbojoties), piedāvāju vienus saukt par Pastalniekiem, bet otrs – par Atpūtniekiem.

Pastalnieku un Atpūtnieku savienība bija tīri situatīva nolūkā iznīcināt abu vienlīdz nīsto padomju režīmu. Pēc tā krišanas Pastalnieku un Atpūtnieku ceļi šķīrās, un turpmākās desmitgades tika aizvadītas, nemitīgi rīvējoties un konfliktējot, brīžiem mēģinot kaut kā tomēr sadzīvot. Pastalnieku lielākā nelaime bija 90. gadu drausmīgā nabadzība, kas gluži dabiski lielāko tautas daļu grūda Atpūtnieku apskāvienos – argumenti par ekonomisko izdevīgumu nomāca jebkurus saucienus pēc taisnīguma un solidaritātes (kas vienmēr pagēr uzpurēšanos), kur nu vēl spriedelējumus par vērtībām un augstiem ideāliem. Šķiet, ka vienīgais, kas Pastalniekiem vēl ļāva saglabāt savu klātbūtni publiskajā telpā, bija tieši Restaurācijas idejas uzturēšana. Tā bija politiski

un birokrātiski izdevīga, jo deva jaunajai sistēmai papildu leģitimitāti un tuvināja to eiointegrācijai, kas bija tik svarīga Atpūtniekiem. «Treknie gadi» bija īss, bet spožs Atpūtnieku triumfa laikmets. Strādnieks gateri pelnīja vairāk nekā profesors universitātē. Atpūtnieku pozīcijas bija tik stipras, ka pēc 2008. gada viņi mierīgi varēja atļauties mēģināt lielo ekonomisko krīzi pārvarēt uz Pastalnieku rēķina, gandrīz vai iznīcinot humanitāro jomu Latvijā.

Tomēr pēdējie 13 gadi ir bijuši Atpūtniekiem gaužām nelabvēlīgi. Ekonomiskā krīze lielu daļu Atpūtnieku rekrutētās tautas masas izspieda negribētā trimdā uz ārzemēm. Sekojošā ekonomiskā atkopšanās savukārt strauji samazināja galējo nabadzību, kas mazināja iespējas Atpūtniekiem piesaistīt savās rindās jaunus kadrus. Nesenā Vidzemes Augstskolas pētījumā noskaidrojās, ka pēdējos gados jauniešu vidū vērojama vērtību pārorientācija – atteikšanās no individuālisma kulta (sasniegumi, vara un hēdonisms) un pievēršanās sociāli orientētām vērtībām (universālisms, labvēlība, tradīcijas).

Liels trieciens Atpūtniekiem bija arī 2014. gada notikumi Ukrainā, kas daudziem atvēra acis, ka svarīga ir ne tikai nauda, bet arī tās drošība. Vēl lielāks atklājums bija tas, ka drošību nav iespējams nopirkt tikai par naudu (pat, ja tai atlicina 2% no iekšzemes kopprodukta). Socioloģiskos pētījumos izrādījās, ka cilvēki ir gatavi cīnīties un mirt nevis par algas pielikumu, bet par vērtībām un idejām, bet tās piedāvāt var tikai Pastalnieki. Krievijas atklātais uzbrukums Ukrainai un nekaunīgie kaimiņvalsts draudi ar kodolrunģu ir pavisam sašķobījis Atpūtnieku pozīcijas. Ne tikai tāpēc, ka aizsardzības budžets būs vēl lielākā mērā jāvairo, bet arī tāpēc, ka mūsu reģions strauji ieslīgst arvien dziļākā iracionalitātē, kas ir pilnīgi sveša vide tiem, kas visu mēra iekšzemes kopprodukta pieaugšanas procentpunktos. Vai valdības solījumi palielināt algu vai ieguldīt papildu miljonus militārajā infrastruktūrā spēs nomierināt satrauktos prātus? Diezin vai.

Apstulbinošu sitienu Atpūtniekiem deva arī pandēmijas sākums. Pirmo reizi atjaunotās Latvijas vēsturē valsts ierobežoja patēriņu, faktiski vēršoties pret patēriņcību, un pat mēģināja apelēt pie sen publiski nedzirdētām vērtībām – solidaritātes, empātijas, uzpurēšanās. Šī retorika kulmināciju sasniedza vakcinācijas kampaņas laikā. Toreiz, 2021. gada augustā, kad sāku rakstīt šo rakstu, atstāju šādu piezīmi: «Atpūtnieku pistoles aptverē vēl ir palikusi pēdējā – sudraba – lode, ar kuru atrisināt visas problēmas, bet vēl nav pilnīgi skaidri zināms, vai tā būs lode ienaidnieka vai savā galvā.»

Vēsturiski turbulentos apstākļos visu valdību instinktīvā vēlme kontrolēt no rokām izslidošos grožus parasti ir vienāda – izmisīgi meklēt vienkāršākos risinājumus kompleksām problēmām. Taču šis vienkāršais risinājums jeb «sud-

raba lode» bieži ir glābjošs īstermiņā, bet nāvējošs ilgtermiņā. Spilgtākā vēsturiskā analogija, kas man iešaujas prātā, ir latviešu strēlnieku Ziemeļsvētku kaujas. Tā laika latviešu politiskā elite uzskatīja, ka izeja no Pirmā pasaules kara katastrofas ir sasniedzama ar vienkāršiem militāriem līdzekļiem, raidot cīņā vienkopus visus latviešu strēlnieku pulkus un atbrīvojot Jelgavu. Šim vienkāršajam, neveiksmei lemtajam plānam bija šausminošas sekas, kuras mocīja latviešu sabiedrību vēl gadu desmitus.

Mesiānisms pret nabadzību

Jebkurā gadījumā Pastalnieki ir sagaidījuši jaunu vēsturisko izdevību, un to palaist garām būtu ļoti netāldzīgi. Smagām krīzēm mēdz sekot jauns materiālistu uzvaras gājiens, sevišķi, ja ideālisti nav spējīgi pārtvert dienaskārtību savās rokās. Turklāt pēdējiem jāsaprot, ka Restaurācijas ideja jau ir izsmēlusī sevi un tuvākajā laikā nonāks labākajā gadījumā intelektuāli cienījama hobija, bet sliktākajā – margināla sektantisma statusā.

Šeit jāuzsver, ka nosacītie Atpūtņieki un Pastalnieki ir latviešu sabiedrībā mūšēn pastāvējušu straumju mūsdienīgas manifestācijas. Pagātnē tās piedzīvotas gan sociāldemokrātu un nacionālistu, gan pilsonisko liberāļu un internacionālo lieļinieku, gan jaunstrāvnieku un «māmuļnieku», gan veclatviešu un jaunlatviešu, gan hernhūtiešu un vagaru izskatā.

Abas latviešu sabiedrību virzošās straumes balstās dziļos metafiziskos kompleksos. Atpūtņiekiem tas ir briesmīgais nabadzības komplekss, kas latviešus vājā kopš mūsu tautas rašanās dzimtbūšanas laikmetā. Te nav runa tikai par absolūtu nabadzību (cik latu vai eiro tev ir kabatā), bet arī par relatīvu trūkumu – vienmēr kāds ir bagātāks vai dzīvo komfortablāk par mums (kaimiņi, muižnieki, igauņi, «rietumeiropieši» utt.). Pastalnieku saknes meklējamas latviešiem raksturīgajā mesiānisma jeb izredzētības kompleksā. Tas dzina hernhūtiešus tālos misijas braucienos: latviešu baptistus uz Brazīliju, anarhistus un sociālistus uz Ameriku, Lielbritāniju un Šveici, saliedēja trimdas latviešus pēc Otrā pasaules kara.

Tāpēc latviešiem var būt tikai divas principiāli atšķirīgas atbildes uz jautājumu, ko darīt pēc Restaurācijas projekta noslēguma. Atpūtņieku atbilde būs beidzot izbaudīt brīvību, ko sniedz šī smagnējā projekta noslēgums – vairot iekšzemes kopproduktu un meklēt jaunus veidus, kā ar kredītu palīdzību palielināt savu un apkārtējo komfortu, stiprināt valsts birokrātisko mašīnu, lai mazinātu riskus, kas var apdraudēt materiālo labklājību un sasniegto komforta līmeni. Pastalnieku atbilde arī ir skaidra – radīt ideālo Latviju, kas var kalpot kā paraugs pārējai pasaulei.

Kāda šī ideālā Latvija var būt? Acīmredzamākā atbilde, par ko noteikti iestājas jaunā paaudze, – zaļa un tīra Latvija, kaut arī potenciāli tas no-

zīmē materiālus un komforta zaudējumus. Mazāk acīmredzama piebilde, redzot, kā Atpūtņieki izmanto valsts aparātu sabiedrības pārvaldei un križu pārvarēšanai, būtu – arī demokrātiska un brīva Latvija demokrātiskā un brīvā Baltijā. Tieši pēdējā punktā – Baltijas apvienošanā –, manuprāt, slēpjas dziļākais Latvijas kā valsts metafiziskais uzdevums, kas ir spilgti (gan pozitīvi, gan negatīvi) izpaudies mūsu vēsturē. Turklāt šis uzdevums ir aktuālāks kā jebkad – vienmēr savu neatkarību mēs esam ieguvuši, atjaunojuši vai zaudējuši visi kopā.

Atpūtņiekiem nav ne mazāko iespēju šo lielo uzdevumu – Baltijas dziļāku integrāciju – īstenot, jo Rīga nevar kļūt par tik jaudīgu ekonomisko centru, lai uz to tiektos gan Tallina, gan Viļņa un Kauņa. Protams, var apelēt pie bailēm – kopējs ienaidnieks un eksistenciāli draudi saliedē pat viskašķīgākos kaimiņus. Latvijai tādā gadījumā būtu jāuzņemas līderība, taču mūsu igauņu un lietuviešu kaimiņi gadiem ilgi mūs ir uztvēruši kā «ķēdes vājāko posmu» drošības sfērā. Turklāt Atpūtņieki nekad nav izcēlušies ar sevišķu drosmi. Tā pēc būtības taču ir tik nepraktiska! Nelaieme tā, ka patiesi kritiskos laikos ar vārdiem vien nepietiek, vajadzīgi arī darbi.

Taču Pastalniekiem, vismaz teorētiski, šāda misija varētu būt pa plecam. Radošajai inteliģencei bija milzu loma Atmodas procesos, un gara spēks tolaik izrādījās spēcīgāks par padomju karaspēku. Pastāv iespēja, ka šis spēks vēl kaut kur gruzd, neraugoties uz pēdējo gadu publisko retoriku par labu drošībai, nevis brīvībai. Iespējams, karš šo svērtēni atkal var pavērst pretējā virzienā, jo drošība bez brīvības kā augstākās vērtības realizācijas nav iespējama. Tas būtu pamats, lai dotos tālāk un mēģinātu pārnest šos ideālus arī uz politisko sistēmu, lai radītu demokrātiskāku un modernāku Latviju. Šāda Latvija – brīva, demokrātiska un drosmīga – noteikti būtu pievilcīga arī mūsu kaimiņiem. ■

Gara spēks tolaik izrādījās spēcīgāks par padomju karaspēku

Tieši jautājumi Gintam Apalam

Gints Apals ir vēstures doktors un diplomāts, pašlaik Latvijas Okupācijas muzeja Publiskās vēstures nodaļas vadītājs. Akadēmisko grādu ieguvis 1994. gadā LU Latvijas vēstures institūtā. Publicējis pētījumus par jaunlatviešu kustību un citiem 19.—20. gadsimta vēstures jautājumiem, kā arī starptautisko politiku.

1. Kādi ir vēstures lielie jautājumi?

Sabiedrības grupu un kultūru mijiedarbība, indivīda attiecības ar kopumu — tautu vai valsti. Ilgā laika posmā nav pareizu un nepareizu sabiedrības organizācijas formu, nav nemainīgas identitātes. Ir dažādu interešu summa un kultūra kā vienojošais motīvs. Savietojamas kultūras veido civilizāciju.

2. Kad un ar ko sākās latvieši?

Ar rakstu valodas tapšanu, tad ar brīvlatviešu, zemes īpašuma un pašpietiekamas kultūras nostiprināšanos. Latvieši uz vēstures skatuves uzņāca pirms 150 gadiem. Vispirms bija kultūras nacionālisms un ekonomiskās intereses, tad — vēl un grūti — tapa politisks nacionālisms.

3. Kuri trīs galvenie notikumi nosaka Latvijas tagadni?

Merķeļa un Pumpura romantiskā vēstures mīta tapšana, nosacīti egalitāras nacionālas valsts izveidošana, padomju elites palikšana varas pozīcijās pēc neatkarības atjaunošanas — te gan par egalitārismu vairs nav runas.

4. Kāpēc vācbaltiešu loma Latvijas valsts tapšanā ir tik maz pētīta?

Latvijas vēsture nav zemes vēsture, bet politiski instrumentalizēta tautas vēsture. Pamatjautājumi — kā latvieši atdalījās no Baltijas sabiedrības, norobežojās no vācu kultūras ietekmes, pārņēma ekonomisko un politisko varu, pēc tam to zaudēja un atguva. Nav jautājuma, cik prasmīgi to izmantoja, kādus modeļus atdarināja. Visu darīja paši...

5. Kāpēc savulaik izvēlējāties pētīt jaunlatviešu posmu?

To studentam ieteica profesors Maksims Duhanovs. Viņš nebija latvietis. Varbūt tas bija aicinājums skatīties uz savu pagātņi nedaudz kritiski.

6. Kuri joprojām ir lielākie baltie plankumi Latvijas vēsturē?

Panslāvisma un sociālisma ideju ietekme, saikne ar Krieviju, ģermanofobija. Attieksme pret minoritātēm un nevienlīdzība nacionālā valstī. Kolaborācija un kolaboracionisms padomju okupācijas gados. Joprojām — Latvijas valstiskuma metamorfozes, to nevar reducēt uz Satversmi vai Latvijas Centrālo padomi.

7. Vai «nācijas vēsturiskā atmiņa» ir arguments?

Politisks, bet ne intelektuāls arguments. Nācijas atmiņa nomāc indivīda pieredzi, rada pašcenzūru un aicina uz pakļaušanos kopumam.

8. Jūsu ķecerīgākā doma saistībā ar vēsturi ir...

Ka latviešu vēsture ļoti ilgi bija saimnieku kārtas vēsture. Ja analizēsim Konversācijas vārdnīcu, redzēsim, ka Latvijas eliti pirms 100 gadiem veidoja galvenokārt tās pēcteči. Kalpu un strādnieku bērni nereti aizgāja pie komunistiem. Sabiedrības stabilitāti starpkaru posmā noteica tas, ka daudzi bezzemnieki uz pāris desmitgadēm piepildīja cerības kļūt par saimniekiem.

9. Kad pagātne sabiedrībai kļūst interesantāka par tagadni vai nākotni?

Nekad. Cilvēki pagātnē meklē tikai attaisnojumu savai rīcībai un interesēm.

10. Kura vēsturiskā personība dzīvoja «nepareizā» laikā?

Vēsturisku personu rada tās domas un darbi konkrētā laikā. Dažreiz tas notiek mazliet par agru. Tāpēc — varbūt Andrievs Niedra. Viņš savlaicīgi bridināja par revolucionārā sociālisma postošo potenciālu. Viņš aicināja politisko nacionālismu saistīt ar ētisku pamatu, nevis materiālām interesēm. Arī ar savstarpēju atbalstu — būtībā solidārs konservatīvisms.

11. Jūsu autoritātes vēstures zinātnē.

Pašlaik — Nails Fergusons, Saimons Sebags Montefjore un Stīvens Kotkins. Plašāk — vēsturnieki, kas brīvi no valsts pasūtījuma un sabiedriskās domas spiediena.

12. Ko rāda civilizācijas vēsture — vai morālei ir nozīme vai nav?

Kristīgajā civilizācijā morāles pamats bija baznīca, kas varēja ietekmēt ar varu apveltīto cilvēku rīcību. Tagad globalizētās sabiedrības vērtību orientieri ir pārtulkoti ekonomiskās kategorijās un tiesību normās, kam nav tieša sakara ar morāli. Skats uz pagātņi izceļ citus motīvus. Satversmes preambulā minēti dažādi aspekti: «Latvijas identitāti Eiropas kultūrtelpā kopš senlaikiem veido latviešu un lībiešu tradīcijas, latviskā dzīvesziņa, latviešu valoda, vispārcilvēciskās un kristīgās vērtības.» Centrālā jēdziena nav.

13. Kurus mūsu reģiona vēstures notikumus jūs iztēlētē pārspēlētu, lai tiem būtu citāds iznākums?

Latvijas un Igaunijas gadījumā — agrārreformu. Tā ietekmēja sabiedrības raksturu un kultūrtelpu daudz vairāk nekā politiskās institūcijas. Radikāli mainīja vēstures gaitu un iznīcināja pēctecību ar agrākajiem gadsimtiem.

14. Kā jūs definētu situāciju, kurā pašlaik atrodamies?

Atgriešanās lielvalstu konfliktu pasaulē. Starptautiskās organizācijas, kas līdzsvaroja dažādas intereses, zaudē savu nozīmi. Tās nevarēja novērst jaunu karu Eiropā. Daudzi ticēja, ka ES un NATO atbrīvos Latviju no vēstures un ģeogrāfijas nastas uz visiem laikiem. Izrādās, šis struktūras nav absolūti lielumi. Latvija atkal ir perifērija, kas atrodas civilizāciju sadursmes joslā. Turklāt nav gatavojusies cīņai par izdzīvošanu tādos apstākļos. ■

Anete Ozola

Tāmnieku īsā runa

Lībiskais dialekts ir daļa no Ziemeļkurzemes identitātes

Anete Ozola strādā Latvijas Universitātes Latvīšu valodas institūtā. Pētnieciskās intereses saistītas ar dialektoloģiju, īpaši ar lībiskā dialekta Kurzemes izlokšņu pētniecību.

Mēs runājam vienā – latviešu – valodā, bet katra runātāja valodā dzirdamas lielākas un mazākas atšķirības, kas izriet no noteiktam apvidum raksturīgā dialekta. Vecāki un vecvecāki atstāj neizdzēšamu iespaidu uz savu pēcnācēju valodu, tāpēc mēdz būt arī tā, ka viens cilvēks savā valodā aptver pa mazai daļiņai no visiem latviešu valodas dialektiem.

Laika gaitā daudzas dialektālās iezīmes sāk zust, tāpēc ir svarīgi tās apzināt un ar tām dalīties.

Vispārējs iedalījums

Latviešu valodā ir trīs dialekti – vidus, augšzemnieku un lībiskais. Dialekts ir valodas reģionāls paveids, kuru veido radniecīgas izlokšnes ar līdzīgām iezīmēm. Savukārt izlokšne ir nelielā apvidū izveidojies valodas paveids – latviešu valodā vēsturiski pastāv 512 izlokšnes, kuru pamatā ir Latvijas teritorijas administratīvais iedalījums pirms Otrā pasaules kara.

Vidus dialekts sniedzas no Latvijas rietumiem līdz Vidzemes austrumu daļai, lībiskajā dialektā runā gan Kurzemes ziemeļos, gan Vidzemes piekrastē, bet augšzemnieku dialekts ir raksturīgs Latvijas austrumu daļā. Latviešu literārā jeb rakstu valoda ir veidota uz vidus dialekta pamata, taču arī citu dialektu nozīme latviešu valodā ir nenovērtējama. Valoda nevar pastāvēt bez dialektiem – tajos slēpjas senākas valodas pēdas, kas palīdz valodai eksistēt un to bagātina, tāpēc mūsu trīs dialektus var saukt par trīs vaļiem, kas tur mūsu pasauli – latviešu valodu.

Ietekme un pēdas

Latviešu valodas dialektu pētniecību 19. gadsimta beigās aizsāka vācu izcelsmes mācītājs Augusts Bilenšteins. Viņa izveidoto dialektu klasifikāciju izmanto vēl šodien. Pētījumus turpināja latviešu valodnieki Kārlis Milenbahs un Jānis Endzelins. Jānis Endzelins 1922. gadā izdotajā *Lettsche Grammatik* un 1951. gadā izdotajā papildinātajā un tulkotajā *Latviešu valodas gramatikā* visnotaļ pilnīgi un precīzi apraksta gramatiku, lielu nozīmi veltot arī dialektiem. Daudzi dialektoloģijas pētījumi no 1923. līdz 1940. gadam publicēti *Filologu biedrības rakstos*; tur atrodams arī nozīmīgais Veltas Rūķes raksts *Kurzemes un Vidzemes lībiskā dialekta apgabals*, kurā plaši aprakstītas un kartēs atainotas gan Kurzemes, gan Vidzemes lībiskā dialekta īpatnības.

«Vai tu jau bij pie brāli? Nē, bet es runāj ar māsas. Par ko tu ar viņas runāj? Par māmiņas. Teica, ka mammam vajag ūdens un piens. Ta i lāb, viš būs priecīgs. Es ar ta doma, es piezvanis brālam, redzes, ko ta viš teiks.» Tā runā Kurzemes lībiskajās jeb tāmnieku izlokšnēs. Par Kurzemes lībiskajām jeb tāmnieku izlokšnēm sauc, piemēram, Alsungas, Dundagas, Ēdoles, Īvandes, Jūrkalnes, Kandavas, Kuldīgas, Matkules, Nogales, Piltenes, Popes, Pūres, Rendas, Stendes, Ugāles, Zlēku apvidus izlokšnes. Tām ir liela līdzība ar ziemeļrietumu Vidzemes izlokšnēm, taču ne visas īpatnības ir kopīgas.

Jau Jānis Endzelins uzskatīja, ka lībiskā dialekta īpatnības ir cēlušās no latviešu un lībiešu valodas mijiedarbības. Lībiskā dialekta apgabals iezīmē lībiešu teritoriju, taču gadsimtu gaitā tur veidojusies savdabīga kultūrvēsturiskā baltu un somugru kontaktu zona, ko pierāda arī arheoloģiskie izrakumi, piemēram, Talsu apkārtnē dzīvojuši gan lībieši, gan kurši, un tas nenoliedzami iespaidojis arī latviešu literārās valodas un dialektu veidošanos un attīstību.

Interesants ir dialektoloģes Martas Rudzītes pieņēmums, ka lībiešu valodas ietekme visstiprākā ir bijusi laikā, kad lībieši bija divvalodīgi un pastāvēja aktīvi latviešu un lībiešu kontakti. Tolaik lībieši vēl domājuši un mājās runājuši lībiski, bet saziņai ārpus mājām jau izmantojuši latviešu valodu. Šāda situācija radījusi labvēlīgu augsni valodas pārmaiņām. Iespējams, to vēl varēja novērot pirms aptuveni 100 gadiem, diemžēl mūsdienās lībiešu valodu vairs neizmanto kā primāro saziņas valodu, lai gan tās elementi joprojām ir dzirdami ne tikai lībiskajā dialektā, bet arī latviešu literārajā valodā, piemēram, vārdi «ķepa», «māja», «puisis», «maksāt», «kāzas» u. c. aizgūti no lībiešu valodas. Lībiešu valodas pēdas slēpjas arī vietvārdos, un tādu latviešu valodā ir daudz, piemēram, Ģipka, Kolka, Usma u. c. Vietvārdos ieslēptās valodas pēdas norāda uz to, kādā valodā iedzīvotāji attiecīgajā teritorijā ir runājuši.

Saskaroties ar valsts institūciju iebildumiem pret ceļa zīmju uzstādīšanu latviešu un lībiešu valodā Ziemeļkurzemes vēsturiskajā lībiešu teritorijā, valodnieks Valts Ernštreits 2021. gada vasarā netālu no Miķeļtorņa izvērsa mākslas akciju *Nekādu lībiešu nav*. Foto — Zane Ernštreite

Pieturpunkti

Iepriekš norādītās izloksnes daļa arī izlokšņu grupās, tomēr robežas starp dialektiem, izlokšnēm un izlokšņu grupām nevar strikti novilkt, jo valoda ir dzīva un mainīga. Interesanta lingvistiskā situācija vērojama arī pilsētās, jo vienviet pulcē cilvēkus no dažādām vietām. Piemēram, Talsos un Ventspilī dzirdamas dažādas izloksnes.

Un izloksnes nemitīgi mainās. Pētījumos parasti plaši apskata fonētiskās un morfoloģiskās pārmaiņas, taču arī apvidvārdiem jeb vārdiem, kas lietoti noteiktā apvidū, ir veltīti nozīmīgi pētījumi — katrs dialekts var lepoties ar vismaz vienu vārdnīcu, piemēram, augšzemnieku dialekta apvidvārdi apkopoti Antoņinas Reķēnas *Kalupes izloksnes vārdnīcā*, vidus dialektam raksturīgie vārdi apkopoti Elgas Kagaines un Silvijas Raģes *Ērgemes izloksnes vārdnīcā*, bet lībiešu dialekta apvidvārdi atrodami Eduarda Ādamsona un Elgas Kagaines *Vainīžu izloksnes vārdnīcā*; arī pašreiz noris darbs pie jauniem pētījumiem un vārdnīcām.

Vismazāk pētītas ir sintaktiskās pārmaiņas,

iespējams, tas saistīts ar to, ka izpētei nepieciešams liels materiālu apjoms, jo fonētisko un morfoloģisko īpatnību analīzei dažkārt pietiek pat ar pāris minūtes garu ierakstu, taču sintaktiskās īpatnības šāda garuma ierakstā var pat nenovērot.

Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūtā glabājas vērtīgi materiāli — ierakstu lentes un klades, kuras 20. gadsimta vidū ekspedīcijas rakstītas ar roku. Šajās kladēs redzama visu izlokšņu teicēju runa, kas apkopota, balstoties uz 670 aptaujas jautājumiem. Šādi materiāli ir vērtīgs pieturas punkts, ko arī mūsdienās var izmantot kā sākumpunktu jauniem pētījumiem. Teicēju runa kladēs pierakstīta fonētiskajā transkripcijā; šajā pierakstā atainotas intonācijas, uzsvāri, skaņu zudumi, isinājumi, pagarinājumi, pārmaiņas u. c. nianšes, kuras mūsdienu latviešu rakstu valodā ar 33 alfabēta burtiem atainot nevar.

Taču par pētāmo materiālu var saukt jebkuru materiālu, tāpēc pētījumos var izmantot televīzijas raidījumu ierakstus, daīlliteratūru, publiskās runas un pat mēmes. Bieži viesojos Kur-

zemē, tāpēc ciemos pie kurzemniekiem dodos ar diktofonu — tā var iegūt vērtīgus materiālus, ko vēlāk izmantot zinātniskos pētījumos. Jāatzīst, ka ne visas īpatnības ir raksturīgas visiem izlokšņu runātājiem, to ietekmē dažādi faktori — vecums, dzīves gājums, ģimene, izglītība u. c. individuālie faktori, tāpēc izlokšņu izpētē ir svarīgi ievākt informāciju arī par teicēja dzīves gājumu.

Dialektu pētniecībā svarīgs ir ne tikai mūsdienas skatījums, bet arī analīze vēsturiskā griezumā, jo svarīgi ir izprast, kā īpatnības radušās un attīstījušās.

Kartes

Citā aspektā dialektoloģijā svarīgs instruments ir kartes. Var izšķirt divu veidu kartes — izoglosu un izlokšņu. Izoglosu kartēs norādītas līnijas, kas atdala noteiktas īpatnības izplatību. Izoglosa ir līnija, kas kartē iezīmē kādas īpatnības izplatības areālu. Veltas Rūķes izstrādātā jās fonētisko un morfoloģisko īpatnību izoglosu kartēs norādītas tās iezīmes, kas raksturīgas tikai libiskā dialekta apgabalam, taču Augusts Bilenšteins izstrādājis karti, kurā vienuviet atainotas fonētiskās, morfoloģiskās un leksiskās īpatnības visā Latvijas teritorijā.

Savukārt izlokšņu kartēs atainotas 512 izlokšnes visā Latvijā. Liela daļa īpatnību, ko varam dzirdēt visos dialektos, fiksētas *Latviešu valodas dialektu atlanta* fonētikas, morfoloģijas un leksikas daļās. Jāņem vērā, ka ir kartes, kurās noteiktā areālā ir norādīts tikai literārās normas variants, tāpēc tajās apskatītās īpatnības ne vienmēr ir attiecināmas uz visiem dialektiem. Šādu īpatnību kartes skaidri parāda, ka noteiktam dialektam raksturīgās iezīmes dažkārt sniedzas tālāk par izlokšņu un dialektu robežām, tātad novilkta striktas robežas nav iespējams.

Īpatnais un savdabīgais

Noturīgākās dialektu īpatnības saistāmas ar intonācijām. Latviešu valodā izšķir trīs intonācijas — krītošo, stiepto un laužto. Tikai dažviet Vidzemē un Zemgalē vēl dzirdamas visas trīs intonācijas, lielākoties dialektos sastopamas divas intonācijas un dažas sekundārās intonācijas. Latviešu literārajā valodā vārdā «māja» dzirdama stieptā intonācija, vārdā «meita» laužtā intonācija, bet vārdā «koks» krītošā intonācijā. Libiskajā dialektā krītošā intonācija pielīdzinājusies laužtajai, līdztekus arī kāpjoši krītošā un laužti krītošā intonācija.

Viena no zināmākajām libiskā dialekta īpatnībām ir gala zilbes patskaņu zudums, ko tautā sauc par galotņu noraušanu, piemēram, siev (sieva), meit (meita), skol (skola). Ne tikai galotnes, bet arī piedēkļi -ie-, -uo- un garie patskaņi mēdz saisināties vai zust: smaidīg (smaidīgs), nevens (neviens), parādīt (parādīt). Kurzemnieki ar šo īpatnību lepojas; tā ir ļoti noturīga un

labi pamanāma iezīme, kas «pielip» arī citu dialektu pārstāvjiem, ja viņi ilgstoši uzturas Kurzemē. Paši kurzemnieki joko, ka šīs īpatnības dēļ viņu valoda ir par trešdaļu isāka un ekonomiskāka nekā latviešu literārā un citu dialektu valoda, tāpēc viņi isākā laikā prot pateikt būtiskāko. Aprakstītās īpatnības vienuviet lasāmas arī tautasdziesmā: Daiļš meits — rozeniņš, Lāčpurn — vagariš, stāv ģīm sakruņķejs; Mežsarg — mušmir (2834-1).

Vārdu beigas skar arī izmaiņas pamazinājuma formā jeb vīriešu dzimtes izskaņas -iņš pārveidojums par -iš vai -īš, piemēram, vīriš, darbiš, dēliš, Jēkabiš, taču šī īpatnība nereti iet roku rokā ar citu labi pamanāmu iezīmi. Libiskajā dialektā libiešu valodas ietekmē nereti sieviešu dzimti aizvieto ar vīriešu dzimti, tāpēc dažkārt sieviešu dzimtes vārdiem piedēvē vīriešu dzimtes deminutīva izskaņu -iņš, piemēram, sieviš, Ilziš, Ieviš, taču vēl neparastākas formas darina pat no nelokāmiem personvārdiem, piemēram, Ottiš, Bruniš. Vīriešu dzimte stājusies sieviešu dzimtes vietā ne tikai personvārdos, dažkārt tā vērojama visā teikumā, piemēram, up ir dziļš (upe ir dziļa), dien ir īss (diena ir īsa), tie ir sievs (tās ir sievas).

Pārmaiņas kurzemnieku runā dzirdamas ne tikai vārda beigās, bieži tās skar patskani e, piemēram, latviešu literārajā valodā vārdā «dzērve» dzirdama šaura e skaņa, taču libiskajā dialektā, it īpaši Kurzemes dziļajās izloksnēs, var dzirdēt platu e un ē, piemēram, vārdos «dzērve», «mest», «celt», «mesties», «celties», «ēst», «sēt». Arī skaņai ē libiskajā dialektā raksturīgas pārmaiņas, tāpēc reizēm to izrunā kā ei, piemēram, vārdos tecēt (tecēt), redzeit (redzēt), sēdēt (sēdēt), peic (pēc).

Skaņa e izmainīta arī vietniekvārdos «es» un «mēs», tāpēc nereti Kurzemes libiskajās izloksnēs dzirdams «es» un «mēs» ar platu e un ē skaņu. Reizēm runā var būt paralēli dzirdamas abas formas. Vēl viena tipiska un labi pamanāma īpatnība ir divskanis au, kas pilnībā vai daļēji pārtapis par divskani ou, piemēram, libiešu ciemu iedzīvotāju runā joprojām šī īpatnība ir dzīva, tāpēc vārdu «saule» un «tauta» vietā saka «soule» un «touta».

Vārdu galotnes libiskajā dialektā ir ne tikai zudušas, bet arī citādi izmainītas, piemēram, vīriešu dzimtes vienskaitļa lokatīvā iespējama galotne -e — koke (kokā), laike (laikā), meže (mežā), bet vīriešu dzimtes vienskaitļa datīvā iespējama galotne -am, piemēram, brāļam (brālim), kaķam (kaķim).

Par gluži dzīvām un izteiktām var saukt priedēkļu un prievārdu pārmaiņas, parasti garos patskaņus un divskaņus saīsina, taču līdzsvaram var pagarināt kādu citu vārda skaņu, tāpēc libiskajā dialektā bieži dzirdams jādār (jādara), penāk (pienāk), jassmejas (jāsmejas). Arī priedēkļi pie-, aiz-, no- var pārtapt par pe-, az- un

**Up ir dziļš,
dien ir īss,
tie ir sievs**

Pie manim puiši nāca Kā pie ogu grezelites

no- (bez divskaņa uo) vai citiem līdzīgiem variantiem.

Īpašu savdabību libiskajam dialektam piešķir 3. personas vispārinājums, kas tik tiešām dzirdams visā Ziemeļkurzemē. Noteikti visi ir dzirdējuši «es i» (es esmu), «tu i» (tu esi), «viš i» (viņš ir), «mēs i» (mēs esam), «jūs i» (jūs esat), «viņ i» (viņi ir) vai es ēd (ed ēdu), «mēs ēd» (mēs ēdam), «mēs skatas» (mēs skatāmies).

Ārkārtīgi interesantas un neparastas ir sintaktiskās pārmaiņas jeb tādas pārmaiņas, kas sniedz ārpus vārda robežām. Bieži tās saistītas ar literārajai valodai netipisku locījumu lietojumu dažādās konstrukcijās. Maz pētītas, tomēr ar lielu potenciālu — tās var saklausīt ne tikai runātajā valodā, bet arī latviešu tautasdziesmās, citos senākos tekstos un daiļliteratūrā.

Nereti sieviešu dzimtes lietvārdi un vietniekvārdi, ja tie seko prievārdiem «ar», «par» vai darbības vārdiem, lietoti ģenitīvā, piemēram, runāt ar Annas (runāt ar Annu), redzēt sievas (redzēt sievu), iet ar viņas (iet ar viņu). Jāatzīmē, ka šo īpatnību var dzirdēt arī citviet Latvijā, taču Kurzemē tā dzirdama biežāk. Piemēram, Talsos vienlīdz bieži lietota gan literārās valodas norma, gan netipiskais variants. To var novērot gan izlokšņu ierakstos, gan latviešu tautasdziesmās: Visas tavas rokas trīc, Ar māmiņu runājot (15589-1); Kad varētu ganidama Ar māmiņas sakties (15589-1).

Kurzemes libiskajās izloksnēs bieži dzirdams, ka ar prievārdiem, kas parasti pieprasa ģenitīvu, lieto akuzatīvu, piemēram, iešu pie brāli (iešu pie brāļa), tiksimies pie skolu (tiksimies pie skolas), stāv uz ledusskapi (stāv uz ledusskapja). Dažkārt nav iespējams noteikt locījumu, jo tipiski libiskajam dialektam zūd galotne.

Joprojām dzīva īpatnība ir novērojama locījumā pēc darbības vārda «vajadzēt». Latviešu literārajā valodā paralēli lietots gan ģenitīvs, gan akuzatīvs, jaunākie literārās valodas pētījumi liecina, ka visbiežāk lietots tieši akuzatīvs, taču libiskajā dialektā bieži lietots nominatīvs, piemēram, man vajag piens (man vajag pienu), ziedi vajag svaigi (ziedus vajag svaigus), nevienam nekas nevajadzēj (nevienam neko nevajadzēja).

Mūsdienu latviešu valodā instrumentāla formu veido ar prievārdu «ar», piemēram, ar mani, ar tevi, taču libiskajā dialektā bieži dzirdama arī vecā instrumentāla forma «manim», «tevim», piemēram, jaunaks par manim (jaunāks par mani), iešu pie tevim (iešu pie tevis), ko tu sak pa manim (ko tu saki par mani), arī tautasdziesmās vērojams šāds piemērs: Pie manim puiši nāca Kā pie ogu grezelites (10899-1). Jāsaka gan, ka šāda īpatnība novērojama arī citos dialektos, šādu formu bieži izmanto arī sarunvalodā, bet šis piemērs skaidri parāda, ka dialektos slēpjas senas valodas pēdas, kas literārajā latviešu valodā vairs nav sastopamas.

Apvidvārdu talka

Arī apvidvārdi kurzemnieku valodā ir plaši pārstāvēti. Tipiska Kurzemei raksturīga leksiskā īpatnība ir vārds «rācenis», kas Kurzemē ir kartupelis, tāpēc, ja tirgū Kurzemē prasāt kilogramu rāceņu, pretī varat saņemt gan kartupeļus, gan sarkanīgos rāceņus — tas atkarīgs no tā, vai tirgotājs ir kurzemnieks, bet Rīgas bērns pie ērkšķogu krūma nesapratīs, kāpēc Kurzemes vecmamma tās sauc par krizdoļiem. Līdzīgi arī odus un citus kukaiņus, kas siltaļos vasaras vakaros traucē, Kurzemē sauc par knaušiem.

Leksiskās īpatnības var apskatīt arī vēsturiskā griezumā, piemēram, 1586. gadā izdotajā Mārtiņa Lutera katehismā *Enchiridion. Der kleine Catechismus* lasāms apvidvārda «dižs» atvasinājums — *unde disshanne godige prexkan to Galde sthaweet un satcyth* (un diženi godīgi priekšā to (diev)galda stāvēt un sacīt), taču 1638. gadā izdotajā Georga Manceļa vārdnīcā *Lettus* norādīts, ka Kurzemē vācu valodas vārda *groß* tulkojums ir 'liels', bet Kurzemē 'dižs'. Vārds «dižs» plaši sastopams arī Kurzemes tautasdziesmās, vietvārdos un runātajā valodā — šis vārds, visticamāk, ienācis tieši no kuršu valodas. Arī pašreiz tieši Kurzemē bieži varam fiksēt šī vārda vai atvasinājumu lietojumu runātajā valodā (dižs, dižoties, dižrausis, dižpilsēta), vietvārdos (Dižsēni, Dižstende, Dižsaunags) un nozīmīgu un senu Talsu svētku nosaukumā — Dižmāras gadatirgus. Šo vārdu gan dzirdam arī citu novadu iedzīvotāju runā, tāpat vārdu «dižs» izmanto bioloģijas terminoloģijā — dižā briežvabole, cīrulišu dižtauriņš, dižozols.

Jāņem vērā, ka ne visas aprakstītās īpatnības ir sastopamas visās libiskajās izloksnēs; libiskajā dialektā ir vērojamas arī citas iezīmes, bet īpatnību kopums joprojām ir dzīvs daudzu runātāju valodā. Dialektoloģijas pētījumu rezultātus var izmantot, lai stiprinātu nacionālās vērtības un lokālo identitāti. Valoda ir nozīmīga latviskās identitātes daļa, turklāt nozīmīga ir ne tikai normētā latviešu literārā valoda, bet arī reģionālie paveidi. To pierāda iedzīvotāju attieksme, viņu radītā daiļrade un pati valoda, kuru kopj un ar kuru lepojas.

Lai vairotu sabiedrības iesaisti, 2022. gadā izveidota apvidvārdu reģistrēšanas vietne *Apvidvardi.lu.lv*, kur ikviens var iesaistīties Apvidvārdu talkā jeb pievienot, apskatīt un komentēt vārdus, kurus lieto noteiktā apvidū. Dialektu pētniecība ir aktuāla arī citviet pasaulē, latviešu valodas dialekti ir pārstāvēti Eiropas valodu atlantā *Atlas Linguarum Europae* un *Baltu valodu atlantā*, šādos projektos varam pētīt ne tikai mūsu pašu valodu, bet arī valodu kopējās un atšķirīgās iezīmes un vēsturisko attīstību, jo tai ir daudz kopēju iezīmju ar lielu daļu Eiropas valodu — tās pieder pie indoeiropiešu valodu saimes. ■

Jānis Buholcs

Kāpēc Facebook nav sociālais tīkls

Precīzi jēdzieni un konteksts ir svarīgi

Jānis Buholcs ir Vidzemes Augstskolas asociētais profesors. Pētnieciskās intereses — mediju vides transformācijas, sociālie mediji starppersonu komunikācijas un pilsoniskās līdzdalības kontekstā, medijpratība. Darbojas Latvijas Žurnālistu asociācijas Ētikas komisijā, raksta mediju kritiku.

Lai sociālie mediji nestu labumu, nevis kļūtu par mūsu izkalpinājumiem, ir nepieciešama atbildīga šo mediju pārvaldība, kas novērstu korporāciju komerciālo interešu dominēšanu pār sabiedrības interesēm. Taču svarīga ir arī sabiedrības izpratne par to, kāda īsti ir sociālo mediju loma sabiedrībā un kāpēc to lietošanas iznākumi ir tādi, kādi ir. Šajā ziņā netrūkst pārpratumu, un vienu no tiem ilustrē sociālo tīklu jēdziens, ko bieži aplami attiecina uz *Facebook* un citiem sociālajiem medijiem. Precīza nosaukšana un konteksta izcelšana ir no svara — slikta problēmu izpratne neļauj izstrādāt iedarbīgus risinājumus.

Stāsts nav par internetu

Jēdziens «sociālais tīkls» socioloģijā ir lietots gadu desmitiem ilgi pirms interneta izgudrošanas, nemaz nerunājot par sociālajiem medijiem. Sociālais tīkls ir struktūra, kas apvieno personas, kurām ir savstarpējas jebkāda veida attiecības. Sociālā tīklošanās notiek it visur, kur sociālas būtnes (pat ne tikai cilvēki) mijiedarbojas. Lai gan sociāli tīkloties var arī tiešsaistē, internets nav vienīgā vide, kur tīklošanās notiek.

Par vienu no sociālo tīklu teorētiskās perspektīvas pamatlicējiem uzskatāms vācu sociologs Georgs Zimmels (1858–1918). Viņš cita starpā analizēja, kā sabiedrības organizācijas pamatā esošās struktūras veido cilvēku mijiedarbības dinamiku. Pēc Zimmela teorijas, pirmsindustriālajā laikmetā indivīdam bija maz sociālo loku — ģimene, apkaimē, baznīca. Šie loki nebija daudzveidīgi — daļa cilvēku, kas tajos darbojās, bija

vieni un tie paši. Turklāt pats cilvēks tolaik tika uztverts galvenokārt kā grupai piederīgs, nevis indivīds. Industriālajā laikmetā, pateicoties tehnoloģiskajām un kultūras pārmaiņām un pilsētu izaugsmei, cilvēkiem pavērās iespējas savus lokus daudzveidīgot. Ar ģimeni, draugiem, nodarbinātību un interesēm saistītās grupas varēja gan pārklāties, gan pastāvēt neatkarīgi cita no citas. Zimmels akcentēja, ka iespēja kombinēt sociālos savienojumus ļauj mūsdienu cilvēkam izziņāt savas patības daudzveidību un izpaust individualitāti. Katra cilvēka attiecību kopums ar citiem ir unikāls, pat ja šis cilvēks nav vienīgais, kas ar attiecīgajām grupām mijiedarbojas, un citi cilvēki ietekmē viņa personību.

Kopš tā laika sociālās tīklošanās izpratni ir papildinājušas daudzas ietekmīgas idejas. Piemēram, amerikāņu sociālpsihologs Stenlijs Milgrams 1967. gadā pētīja ideju par «mazo pasauli», proti, ka cilvēki spēj aizsniegt citus, sev nepazīstamus un tālu dzīvojošus cilvēkus ar relatīvi nelielu starpnieku skaitu. Milgrams secināja, ka starp eksperimenta dalībnieku un nejauši izvēlētu viņa vēstījuma adresātu vidēji bija pieci starpnieki (jeb kopumā bija jāveic seši soļi). Tiesa, pie tik iespaidīga (konkrētajā gadījumā — amerikāņu) sabiedrības savienotības rādītāja Milgramam ļāva nonākt tas, ka eksperimentos tika iesaistīti cilvēki ar plašiem sociālajiem tīkliem. Turklāt aprēķinos netika iekļauti sūtījumi, kas adresātu nebija sasnieguši vispār. Daudziem, kas arī vēlētos ar savu draugu un paziņu saišu palīdzību sazināties ar kādu sev pilnīgi nepazīstamu cilvēku, visticamāk, būtu jānopūlas krietni vairāk, vai arī tas neizdotos vispār. Tomēr šis pētījums demonstrēja, kā sociālie tīkli savstarpēji pārklājas. «Mazo pasauli» iespējamu dara tas, ka indivīds var piederēt pie grupām, kurām citkārt nekādas sakarsmes nebūtu, un caur viņu veidojas saiknes starp sociāli un ģeogrāfiski attāliem cilvēkiem.

Tīkli var būt tādi, kur savienojumu skaits starp mezglpunktiem ir sadalīts aptuveni vienlīdzīgi, un tādi, kuros ir viens vai vairāki centri, kas piesaistījuši daudz savienojumu, bet pārējo mezglpunktu savienojumu skaits ir mazāks. Sociālie tīkli pieder pie pēdējiem. Ikvienā sociālajā grupā ir «populāri» dalībnieki, ar kuriem grib draudzēties daudzi, un ir mazāk populārie. Centralizācijas pakāpe dažādos sociālajos tīklos var atšķirties, taču, kamēr vien indivīdiem pašiem ir teikšana pār to, ar ko viņi kontaktējas, nevienlīdzība popularitātē un savienojumu skaitā ir neizbēgama.

Tīklu perspektīva ir noderīga, lai skaidrotu indivīda rīcību tās sociālajā kontekstā. To, kāds konkrētais indivīds ir, ko viņš domā un dara, nosaka ne tikai viņa personīgās īpašības un pieredze, bet arī vide, kurā viņš atrodas, un cilvēki, ar kuriem viņš mijiedarbojas. Cilvēka politiskie uzskati, informācijas avotu izvēle, kaitīgu paradumu piekropšana un daudz kas cits var izrietēt ne tikai no viņa individuālajām iezīmēm, bet atspo-

Foto — Unsplash

guļot arī sociālo grupu ietekmi, pie kurām viņš ir piederīgs. Turklāt mūsu rīcību un perspektīvas veido ne tikai cilvēki, ar kuriem mijiedarbojamies tiešā veidā. Ietekme uz mums ir arī mūsu draugu un paziņu kontaktiem, tajā skaitā cilvēkiem, ar kuriem paši varam nebūt pazīstami.

Praksē pazudusi teorija

Kāds iepriekš minētajam ir sakars ar *Facebook* un citām līdzīgām vietnēm, piemēram, *Instagram*, *TikTok* un *Twitter*? Vienlaikus nekāds un vistiešākais.

Nekāds tāpēc, ka *Facebook* un tam līdzīgās vietnes ir tikai komunikācijas infrastruktūra, kas sociālo tīklošanos padara iespējamu tiešsaistē – bet tas nevienam vietni vai komunikācijas platformu par sociālo tīklu nepadara. Starppersonu savienojumus veido un uztur nevis tehnisks risinājums, bet katrs indivīds pats ar savu rīcību. Sociālā tīklošanās notiek arī skolās, darbavietās, bibliotēkās, teātrī, klubos, ģimenē un daudz kur citur. Turklāt lietotāji veido nevis vienotu sociālo tīklu, bet gan neskaitāmu daudzumu ar tiem, un šādi tīkli var pārklāties.

Facebook un tai līdzīgās vietnes ir sociālie mediji, nevis sociālie tīkli. Atšķirībā no sociālā tīkla «medijs» ir jēdziens ar plašu nozīmi un attiecas uz daudzveidīgiem komunikācijas rīkiem, kanāliem un informācijas nesējiem. Ir masu mediji, personālie mediji, un ir sociālie mediji.

Taču saistība starp sociālajiem medijiem un sociālajiem tīkliem nenoliedzami pastāv. Sociālie mediji ir veidoti, balstoties uz sociālās tīklošanās ideju, un sociālo tīklu principi ļauj skaidrot tur notiekošo.

Sociālie mediji ir viena no vidēm, kurās indivīdi attīsta starppersonu attiecības: tajos var veidot jaunas pazīšanās, tos var izmantot, lai uzturētu jau esošās, kas funkcionē arī ārpus tiešsaistes. Iespēja veidot un uzturēt plašus saišu tīklus palielina indivīdu spēju sekot līdzi aktualitātēm, tajā skaitā iegūt daudzveidīgu informāciju un izziņāt atšķirīgas perspektīvas. Vienlaikus jāņem vērā, ka jēgpilnu un pastāvīgu sociālo attiecību skaits, ko indivīds spēj uzturēt, ir ierobežots. Britu antropologs Robins Danbārs lēš, ka šis limits ir ap 150. Sociālie mediji te neko radikāli nemaina, jo attiecību skaits un saturs vispirmāk ir saistīts ar cilvēka kognitīvajām, ne tehnoloģisko iespēju robežām.

Sociālie mediji var «samazināt» pasauli. 2016. gadā, kad *Facebook* bija vēl «tikai» 1,59 miljardi lietotāju, uzņēmums paziņoja, ka vidējais soļu skaits, kas vietnē jāveic, lai sasniegtu jebkuru citu lietotāju, ir 3,57 – krietni zem sešiem, kas izriet no Milgrama eksperimentiem. Domājams, ka pašlaik *Facebook* vidē šis soļu skaits ir sarucis vēl vairāk. Vietnē, kur lietotāji var interesējošā cilvēka vārdu ierakstīt meklēšanas lodziņā, «mazās pasaules» efekta nozīme starppersonu kontaktēšanās iespēju skaidrojumā, iespējams, mazinās. Tomēr svarīga ir ne tikai spēja personu atrast, bet arī abpusēja motivācija kontaktēties, un tur liela loma ir tam, kā kurā vidē sociālie tīkli darbojas. Tehniskais savienojums starp cilvēkiem sociālajā medijā ne vienmēr nozīmē, ka tas ir arī funkcionāls starppersonu savienojums.

Sociālo tīklu savienojumu skaita nevienlīdzības princips ļauj saprast, kāpēc jebkurā šādā vietnē veidojas populārie lietotāji, bet absolūtajam vairumam tādas ievēribas nav un nekad nebūs. Tehniskā iespēja piesaistīt sev gandrīz vai neierobežotu sekotāju skaitu nevienlīdzības efektu pastiprina, tāpēc dažiem lietotājiem ir desmitiem un pat simtiem miljonu sekotāju. Tiem, kuriem ir lielākais sekotāju skaits, ir arī lielāka ietekme un lielākas iespējas realizēt savus mērķus. Atvērtība daudzveidīgām lietotāju pašizteiksmēm un iespēja iegūt katram savas 15 minūtes slavas šo nevienlīdzību neatceļ. Tāda vienkārši ir sociālo tīklu daba.

Saistība starp sociālajiem medijiem un sociālajiem tīkliem gan vēl skaidrāk parāda, ka runa ir par atšķirīgām lietām: teoriju un vienu no tās lietojumiem praksē.

Runa nav par to, kā ko nosaukt. Jautājuma centrā ir izpratne par sociālajiem medijiem sabiedrisko procesu kontekstā. Ja sociālos medijus sauc par «sociālajiem tīkliem», tas apslēpj saikni starp to, kas notiek šajās vidēs, un to, kas notiek fiziskajā pasaulē, kur dažādi procesi arī ir iespējami tieši tāpēc, ka cilvēki sociāli tīklojas. Neatziņt šo

levākto datu apjoms un detalizācija rada privātuma un manipulāciju riskus

saikni nozīmē sociālos medijus un tur notiekošos procesus, kas ietekmē sabiedrību, uztvert par atsevišķu, no konteksta izolētu komunikācijas un mijiedarbības kategoriju. Taču šie procesi nav radušies Marka Zakerberga un viņam līdzīgu uzņēmēju un programmētāju dēļ. Tie ir lietotāju – mūsu pašu sabiedrībā un citās dzīvojošu cilvēku – uzskatu, vērtību un rīcības rezultāts, kas var izpausties ne tikai sociālajos medijos, bet arī citās fiziskajās un mediētājās vidēs.

Citiem vārdiem sakot, gan labajām, gan sliktajām parādībām, ko var novērot sociālajos medijos, saknes ir meklējamas nevis komunikācijas infrastruktūrā, bet arī indivīdu un sociālo grupu rīcībā, ko ietver plašāks sociālais, politiskais, ekonomiskais konteksts. Bez šī konteksta vēra ņemšanas nepilnīgi un nepietiekami efektīvi būs risinājumi, kas ierobežotu sliktās parādības un veicinātu labās.

Pārprātums un laikmeta gars

Pirms gadiem desmit sociālie mediji publiskajā telpā plaši tika apspriesti pozitīvā kontekstā. Netrūka entuziastisku, lai arī naivu skaidrojumu par to, kā *Facebook* un *Twitter* ļauj sabiedrībai gāzt tirānus, indivīdi piekļūst patiesai informācijai un tiek sadzirdēti. Šādas interpretācijas rāda, cik šauri tiek skatīti ar tehnoloģiju starpniecību notiekošie sociālie procesi: no tehniskās funkcionalitātes raksturojuma tiek izdarīti minējumi, ka šī funkcionalitāte noteikti tiks izmantota kādā konkrētā veidā. Uzskats, ka komunikācijas tehnoloģijām iekšēji piemīt demokrātiju stiprinoši efekti un ka pats tehnoloģijas lietojuma fakts ļauj prognozēt gaidāmo ietekmi uz sabiedrību, gan ir krietni senāks. Domājot, ka līdz ar jaunu tehnoloģiju ienākšanu vēsture sākas no nulles un iepriekšējās zināšanas nav derīgas, entuziasti pat nepamana, ka gadu desmitiem un pat simtiem ilgi pieļauj vienas un tās pašas kļūdas.

Pašlaik optimisma fāze par sociālajiem medijiem ir beigusies, un daudzviet pret tiem ir vērojama kritiska attieksme. Daudz ir rakstīts par to, kā *Facebook* un citās vietnēs izplatās dezinformācija; kā tās savus lietotājus radikalizē un pievērš sazvērestības teorijām, kā tiek izmantotas centienos ietekmēt vēlēšanu rezultātus un ir genocīda īstenotāju instruments Mjanmā. Ievākto datu apjoms un detalizācija rada privātuma un manipulāciju riskus, bet vietņu algoritmi un uzbūves nianses lietotājus mudina nebeidzamās satura plūsmās zaudēt daudz laika. Lai gan šai kritikai ir pamats, pašreizējā fāze drīzāk ir iepriekšējās spoguļattēls, nevis rāda niansētu izpratni par sociālajiem medijiem.

Laikmeta garu spilgti fiksē 2020. gadā iznākusi un lielu ievēribu izpelnījusies dokumentālās dramatisācijas filma *The Social Dilemma*. Tā stāsta par sociālo mediju izraisītajām problēmām: no individuālām apsēstībām, kas liek novārtā atstāt istas attiecības ar citiem cilvēkiem, līdz demokrātijas ap-

draudējumam. Sociālo mediju platformu veidotāji ar manipulatīviem paņēmieniem panāk, ka lietotāji nespēj nolikt malā telefonu, un viņus saplosa dezinformācija un psiholoģiskās problēmas.

Šīs problēmas nenoliedzami pastāv. Taču filmā tās rādītas kā tieši sociālo mediju problēmas – itin kā tās citur neeksistētu un sociālie mediji tās būtu radījuši. Lasot un skatoties pret sociālajiem medijiem kritiskos materiālus, pašlaik var rasties iespaids, ka bez sociālajiem medijiem neizplatītos sazvērestības teorijas un nebūtu sliktas cilvēku izturēšanās pret citiem. Nav šaubu, ka komunikācijas tehnoloģija ietekmē lietotāju informatīvo un sociālo pieredzi, un ir daudz piemēru, kā tehnoloģiju darbības principi, uzbūve un funkcionalitāte maina sociālo dinamiku. Tāpat nevar noliegt, ka šīs vietnes ir devušas lielu potenciālo auditoriju dažādiem margināliem uzskatiem, propagandai un citām problemātiskām lietām.

Un tomēr. Uz lietotāju reakciju izraisīšanu orientētās algoritmizētās sociālo mediju satura plūsmas tiek vainotas nepatiesas un manipulatīvas informācijas izplatībā, bet der atcerēties, ka dezinformācijas apritē būtiska loma mūsdienās ir arī daudziem komunikācijas kanāliem, kur algoritmiskas satura šķirošanas nav. Tādas ir saziņas lietotnes, piemēram, *WhatsApp* vai *Telegram* un pat e-pasts. *Facebook* un *YouTube* ieteikumu sistēmas patiešām ir mudinājušas lietotājus doties uz naidīga satura un sazvērestības teoriju apcirknēm savās platformās, bet lietotājus piesaista arī dažādi ārpus lielajiem sociālajiem medijiem eksistējoši radikāļu forumi. Piemēram, tādas forumu vietnes kā *4chan* un it īpaši *8kun* ir bēdīgi slavenas ar to, ka daļa lietotāju dalās ar ekstrēmistisku, antisociālu un vienkārši ļaunu saturu. Vairāku masu slepkavību pastrādātāji tur ir pavadījuši daudz laika, un viņu noziegumi tur ir cildināti. Tāpat tur ir veidojušās vai popularizētas dažas no pēdējā laika bīstamākajām sazvērestības teorijām. Taču šādi forumi darbojas un tiek pārvaldīti atšķirīgi no, piemēram, *Facebook*. Tāpēc skatījums uz sociālajiem medijiem, ko sniedz *The Social Dilemma*, nespēj skaidrot nedz to, kāpēc ekstrēmistu vietnes lietotāju acīs ir pievilcīgas, nedz arī to, kāpēc to dalībnieki digitālajā un fiziskajā pasaulē pastrādā tādas necilvēcības.

Šīs ir interneta vai sabiedrības, ne tikai sociālo mediju kompāniju problēmas. To atzīt nenozīmē atbrīvot šīs kompānijas no atbildības par savas augstprātības, nezināšanas un komerciālās alkatības sekām. Bet, ja sociālos medijus uztver kā autonomu, ārēju spēku, kas rada vai savvaļā palaiž dažādas – bieži vien nevēlamas – parādības, tad pazūd saikne starp sociālajos medijos notiekošo un sabiedrību, kas sociālos medijus lieto. Tās dažādajām, tajā skaitā normas pārkāpjošajām, grupām ir centrāla loma tajā, ka problemātiskās parādības pastāv arī tiešsaistē.

Facebook un citas līdzīga veida vietnes nav sociālie tīkli. Sociālie tīkli esam mēs paši. ■

Edgars Plētiens

Pilsēta laukos?

Neuzdotie jautājumi par Latvijas vietu vēsturi

Edgars Plētiens ir vēsturnieks, doktora grāda pretendents. Ikdienā strādā izglītības nozarē — par vēstures skolotāju Raunas pamatskolā un par izglītības metodiķi *Draudzīgā aicinājuma* Cēsu Valsts ģimnāzijā. TV raidījuma *Tas notika šeit* dalībnieks.

Dzīve mūsdienu mazpilsētās nemaz tik ļoti neatšķiras no viduslaikiem. Pilsētu pārvalda vietējā pašvaldība, regulāri notiek tirgus, ir lielākas iespējas atrast darbu, tāpēc uz to pārceļas ļaudis no lauku reģioniem, mazsvarīgs nav ērtības faktors.

Lai arī katrs laikmets pilsētas sejā un darbībā iezīmējis savus vaibstus, pilsētas sociālais un ekonomiskais koncepts palicis nemainīgs. Tāpat kā pirms vairākiem gadsimtiem, mazpilsēta arvien ir vieta ar savu īpatnēju dzīvesveidu un kārtību. Mūsdienu tehnoloģiskie risinājumi mazina atšķirību starp pilsētu un laukiem, tomēr tāda joprojām pastāv.

Vairākkārt nācies dzirdēt, ka dzīve ārpus Rīgas nozīmē dzīvi laukos. Nav melots, lai gan būtiski piebilst, ka Rīga salīdzinājumā, piemēram, ar Berlīni, arī nav diez cik liela pilsēta. Taču tieši lielākajās pilsētās izpētīts daudz vairāk pagātnes stāstu, detaļu un notikumu — jo ņemts vērā, ka tie cilvēkus interesē, aizrauj un iedvesmo.

Daudzas Latvijas mazpilsētas ilgstoši atstātas izpētes perifērijā, līdz ar to paliekot ārpus plašākas sabiedrības redzesloka. Daļai mazpilsētu nav skaidras pat to vispārējās vēstures līnijas, nemaz nerunājot par konkrētām detaļām. To iedzīvotāji neapzinās vietas unikalitāti, tālab viņos nevar veidoties piederības izjūta teritorijai, kurā tie pavada savu mūžu. Lai gan valsts pārvaldes pārstāvju izteikumos nereti izskan, ka pastāv Rīga un pārējā Latvija, patiesībā Latvijas mazajās pilsētās un miestos dzīvo ievērojama mūsu valsts iedzīvotāju daļa. Tāpēc jautājumi par mazpilsētu tapšanas vēsturi un to, vai mazo vietu vēsture mums ir interesanta, ir ne tikai uzdodami, bet arī atbildami.

Noderīguma faktors

Viduslaiku vēstures pētniecība vairākām pilsētām var dot redzējumu tālākai attīstībai: atklājot vietas unikalitātei noderīgus faktus, var izveidot tās atšķirīgo stāstu un tad salikt nepieciešamos akcentus pilsētas identitātē. Tālākais ir dizaina risinājums pilsētas ainavā un dažādi stāstīšanas formāti.

Pamatojoties uz vēsturnieku izpētīto, mazpilsēta var labāk apzināties sevi un pamatot īpašus nosacījumus pilsētībūvniecībā vai attīstīt jaunus vietējā tūrisma virzienus. Apjaušot vietas vēsturisko sociālo un ekonomisko potenciālu, var mēģināt saprast, kādas attīstības iespējas pilsētai ir pa spēkam mūsdienās un kāpēc pilsētas dzīvē pastāv konkrētas problēmas, ar kurām nākas tikt galā šodien. Nekas nerodas pats no sevis un tukšā vietā — ja pilsētai ir vēsture, tas nozīmē, ka ir arī nākotnes izredzes, jo sen apdzīvotām vietām piemīt īpašības un apstākļi, kas garantējuši ilgu pastāvēšanu.

Tomēr patlaban mēs esam daudzu mazo apdzīvoto vietu pakāpeniskas izzušanas liecinieki. Šim jautājumam ir divas puses: viena ir par reģionālo attīstību Latvijā kopumā, un otra ir par to, vai šīm vietām joprojām ir nepieciešamais pastāvēšanas pamats. Piemēram, 18. gadsimtā izveidotam muižas centram un apdzīvotai vietai ap to — kompleksam, ko padomju okupācijas laikā mākslīgi uzturēja kā kolhoza centru («perspektīvais ciemats») — mūsdienās vairs nav nekāda ekonomiskā pamatojuma.

Pilsētas vēstures zināšanas apvienojot ar mūsdienu vajadzībām, var izveidot vietas attīstības vīziju un noteikt tās pastāvēšanas pamatprincipus nākotnē.

Vēsturiskais konteksts

Mazpilsētu veidošanās bums mūsu reģionā sākās pēc Krusta karu pēdējiem konfliktiem 13. gadsimta beigās. Vairāku gadsimtu gaitā Livonijā izveidojās 18 mazpilsētas, no kurām deviņas¹ bija tagadējās Latvijas un deviņas² — Igaunijas teritorijā. Līdzās mazpilsētām pastāvēja 45 miestī (*miasto* — pilsēta, poļu val.) — apdzīvota vieta starp ciemu un pilsētu. Lielākās pilsētas Livonijā bija Rīga, Tallina (Rēvele) un Tartu (Tērbata), šo pilsētu politiskā un ekonomiskā nozīme tām ļāva iesaistīties arī starptautiska mēroga notikumos.

Mazpilsētu veidošanas ietekmēja vairāki faktori. Pirmkārt, katrā no piecām Livonijas zemēm, kas piederēja Vācu ordeņa Livonijas atzaram un četriem bīskapiem, bija savs zemeskungs jeb senjors — piederīgs laicīgajai vai garīgajai pasaulei, kurš noteica pilsētas dzīvi. Formāli katrā pilsētā bija rāte jeb pašvaldība, bet faktiski to pārvaldīja zemeskungs.

Otrkārt, mazpilsētas dzīvi ietekmēja atrašanās vieta — upe, līcis, jūra vai aktīvi izmantots ceļš noteica gan tās attīstības tempu, gan ekonomisko specifiku.

Cēsis mūsdienās. Foto
— Juris Bērziņš-Soms

Treškārt, no pirmajiem diviem faktoriem bija atkarīga mazpilsētas iedzīvotāju turība, kas savukārt ietekmēja to, vai pilsētnieki spēja uzcelt rātsnamu un mūri ap pilsētu, kam bija gan praktiska, gan pilsētas sociālā statusa apliecinājuma nozīme.

Ar ārpolitiku mazpilsētas viduslaiku izpratnē nodarbojās tikai tik daudz, cik to prasīja nepieciešamība finansiāli atbalstīt lielās pilsētas, kurām bija jāmaksā par sūtņu ceļa izdevumiem — irētājām dzīvesvietām, dāvanām, apģērbu un dzeramo, kas ietilpa šādu diplomātisko misiju izmaksās.

Ekonomiskā vide Livonijas mazpilsētās izveidojās gana aktīva. Tur saplūda vietējās izcelsmes amatnieki, zemnieki ar saviem ražojumiem un tirgotāji, kuru tirdznieciskie un ģimeniskie sakari aizvījās līdz pat mūsdienu Vācijas teritorijai. Arī nelielās Livonijas pilsētās, piemēram, Cēsis, Valmierā vai Ventspilī, tolaik dzīvoja tirgotāji, kas nodarbojās ar tāltirdzniecību, tādējādi šīs vietas saistot ar, piemēram, Lībeku un citiem Hanzas sistēmas centriem.

Tomēr mazpilsētu veidošanās gaitā ir vēl daudz nezināmā. Rakstītie vēstures avoti sniedz tikai atsevišķas, fragmentāras liecības par pilsētu senāko vēsturi līdz 19. gadsimtam, bet arheoloģiskā izpēte tādos apjomos, kas ļautu izdarīt plašākus secinājumus, nevienā Latvijas pilsētā ārpus Rīgas nav veikta. Tam ir savi iemesli, jo tā sauktā pilsētu arheoloģija praksē ir sarežģīts pasākums

— arheoloģisko izpēti ierobežo gan laika apstākļu mainīgums, gan nepieciešamība atrast kopēju valodu ar būvniekiem un projektētājiem.

Parasti arheoloģiskās liecības par pilsētas seno kultūrslāni atklājas nejauši, celtniecības darbu gaitā, un šim atklājumam seko obligāta būvdarbu arheoloģiskā uzraudzība, ko nosaka likums. Tādēļ tieši saimnieciskā darbība pēdējo desmit gadu laikā sekmējusi salīdzinoši apjomīgas arheoloģiskās izpētes, izgaismojot kādas mazpilsētas pagātnes fragmentus. Taču pilsētu vēsturi pilnvērtīgi var pētīt tikai tad, ja kopā liek dokumentos rodamās norādes un arheoloģiskās izpētes liecības.

Tipiska Livonijas mazpilsēta

Viens no svarīgākajiem pilsētu rašanās un pastāvēšanas cēloņiem gan viduslaikos, gan arī vēlāk bija aktīva tirgošanās. Mazo pilsētu un ar tām saistīto ceļu tīkls Livonijā veidojās līdzīgi ordeņa un bīskapu piļu tīklam, vienmērīgi pārklājot visu *Terra Mariana* ģeogrāfisko telpu. Lielāko daļu pārējās Livonijas teritorijas ārpus pilsētām klāja bieži meži un klaji lauki, kur tirdzniecība nebija iedomājama, tā bija zeme, ko tirgotājam vajadzēja prast šķērsot, ceļā no vienas pilsētas uz citu saglabājot gan savu mantu, gan dzīvību.

Visbiežāk mazpilsētas izveidojās vietās, kur jau atradās vietējo iedzīvotāju (kuršu, latgaļu u. c. seno tautu) ciemi. Sākotnēji tajās dominēja koka

Tikai retā no Livonijas pilsētām patiesi zina savas pilsētas privilēģijas piešķiršanas datumu

apbūve, ko pamazām nomainīja ielai perpendikulārās rindās izvietoti mūra nami. Ieliņas klāja ar koka pusbalķu vai nelielu apaļkoku segumu, vēlāk bruģēja. Lielākoties mazpilsētas teritoriju ieskāva ap sešiem metriem augsts un ap diviem metriem biezs akmens mūris. Kā zars pie koka stumbra pilsēta dažkārt izauga līdzās militārās un politiskās varas centram — zemeskunga pilij. Viena pilsētas puse tad parasti pieklāvās blakus esošās pils aizsardzības sistēmas mūriem, šādu topogrāfiju var labi redzēt Cēsu vēsturiskajā centrā arī šodien. Pilsētas centrā — tirgus laukumā — atradās baznīca un rātes nams.

Livonijas pilsētu iedzīvotāju sastāvs bija visai raibs ne tikai zemes lielākajā saimniecības mezglā Rīgā, bet arī citviet — līdzās vietējiem iedzīvotājiem apmetās vāciski runājošie, bet krievi un skandināvi regulāri uzturējās tirdzniecības darījumu dēļ. Tirgotājiem un ceļotājiem, kas pārvietojās pa Livoniju vai nāca no kādas tālākas zemes, mazpilsētas bija atbalsta un pieturas punkti, kas pārvietošanos šajā pusē, kur ziemā sāk krēslot jau agrā pēcpusdienā, padarīja drošāku.

Viduslaiku pilsētu iedzīvotāji nodarbojās gan ar tirdzniecību, gan amatniecību, gan zemkopību — aiz pilsētas mūriem atradās viņiem piederoši lauki un dārzi. Vietējie zemnieki tirgū pārdeva savus ražojumus un iegādājās to, ko nevarēja saražot paši. Turpat blakus pilis dzīvojošos mazpilsēta savukārt nodrošināja ar viņiem vajadzīgajiem pakalpojumiem un precēm.

Dzīve pilsētās arī deva lielāku personisko drošību un piedāvāja plašākas darba iespējas nekā laukos. Sabiedrisko dzīvi regulēja rāte — pilsētas pašvaldība. Lielākus politiskos un ekonomiskos jautājumus tā risināja ar zemeskunga ziņu, bet par pilsētas dzīves iekšējām lietām lēma pati. Tieši pilsētās veidojās pamati tam, ko šodien sauc par pilsonisko apziņu, jo pilsētnieki dzīvoja kā viena kopiena. Protams, starp viņiem vienmēr bija sociālas atšķirības, taču arī juridiski viduslaiku pilsētas bija viena no sabiedrības kārtām, kas pamatoti pretendēja uz savu politiskās un ekonomiskās varas daļu.

Par ikdienas dzīvi Livonijas pilsētās ārpus Rīgas vai Rēveles mēs zinām gaužām maz, jo plašākas rakstīto avotu ziņas par to parādās tikai 17. un 18. gadsimtā. Tomēr var apgalvot, ka šai dzīvei bija savs noteikts ritms, atkarīgs no gadalaika un tirdzniecības plūsmas, ko šad un tad pārtrauca kari vai epidēmijas. Pilsētas gaisotne kļuva dzīvāka tiesas un nodevu ievākšanas dienās, kad pili uzturējās pats zemeskungs. Tāpat to iespaidoja katoļu baznīcas kalendāra svinamās dienas, kas piešķīra parastā cilvēka ikdienai rituāla nozīmīgumu un arī zināmu krāsainību.

Pagātne — peļņai, attīstībai un...

Mūsdienās mazpilsētu iedzīvotāji noteikti vairāk domā par tagadni un nākotni, vienlaikus izmantojot pagātnes notikumus, lai veidotu ko-

merciāli izdevīgu pilsētas tēlu. Mazpilsētas tiek dēvētas par «mazajām viduslaiku pilsētām» vai «Hanzas pilsētām», piešķirot to tēlam īpašu pievilcību un saistot ar jau citviet Eiropā izstrādātām publisko pasākumu formām. Dažādas pilsētas mēroga svētkus, kas parasti notiek vasarā, piemēram, Cēsis, Valmierā, Kuldīgā vai Ventspilī, vienmēr apmeklē daudz cilvēku no visas Latvijas.

Atsevišķs stāsts ir par pilsētas dienu svinēšanu, ko parasti sasaista ar aptuveno pilsētas izveides laiku. Taču tikai retā no Livonijas pilsētām patiesi zina savas pilsētas privilēģijas piešķiršanas datumu. Tādu Latvijā var svinēt Aizpute, Koknese un, iespējams, arī Limbaži, bet citām mazpilsētām sākotnējie privilēģiju dokumenti nav saglabājušies, vai par šīm privilēģijām nekas nav zināms.

2006. gadā Cēsis svinēja 800 gadus kopš pilsētas pastāvēšanas. Balstoties uz 1226. gadā kādā dokumentā minēto rātskungu Teoderihu no Cēsīm, tika pieņemts, ka Cēsīm tad jau ir bijušas pilsētas tiesības. Ja šo dokumentu izlasa uzmanīgi, var konstatēt, ka dokumentā minēti Rīgas pilsētas pilsoņi. Tātad šim un daudziem citiem iepriekš veidotiem priekšstatiem pamatā ir aplamas vai kļūdainas vēstures avotu interpretācijas, taču laika gaitā pieņēmumi ir nostiprinājušies kā fakti. No vienas puses, pilsētas svētku atzīmēšanas datums nav īpaši svarīgs; no otras puses, vēsturiski korekts stāsts ļauj to izmantot ievērojami plašāk.

Nereti mazpilsētas vēstures liecības «traucē» saimniecisko procesu veicējiem, piemēram, kad tiek būvēta jauna ēka vai rekonstruēta iela. Taču pārsvarā visas liecības par mazpilsētu vēsturi atrodas zem zemes, tātad jārok un jāreķinās ar to, ka liecību atrašanās dziļums katrā vietā ir atšķirīgs. Dažviet kultūrlānis ir turpat zem mūsdienu ietves seguma, citviet, pateicoties vēlāku laiku būvgružu sabērumiem, dziļāk par metru.

Ir mazpilsētas, kuru pašvaldības ļoti nopietni izturas pret jebkāda veida būvniecību pilsētā — nosaka stingrus ierobežojumus būvējamo apjomu tēlam, respektē likumā noteiktās normas par arheoloģisko uzraudzību vai izpēti. Citos gadījumos valsts pārvaldes atbildīgajām iestādēm nākas iejaukties, lai skaidrotu pašvaldībai vai iedzīvotājiem nepieciešamību vēsturiskās liecības respektēt un saglabāt.

Sabiedrībai jāmācās respektēt apdzīvoto vietu vēsturi un sadzīvot ar to jēgpilnā attīstības perspektīvā. Pilsētu vēsturi bieži salīdzina ar palimpsestu — viduslaiku pergamentu, no kura nomazgāts sākotnējais teksts, lai tā vietā uzrakstītu jaunu. Mūsdienu tehnoloģijas ļauj rekonstruēt arī nodzēsto un šķietami neatgriezeniski zaudēto tekstu, taču tā būs virtuāla rekonstrukcija — mēs dzirdēsim balsi no pagātnes, neko nezinot par cilvēku, kam tā reiz ir piederējusi. Ari pilsētas vide glabā visus pagātnes dzīves nospiedumus, un kādā brīdī var atklāties, ka nākotnes tekstam pietrūkst tieši tās vēstures lauskas, kas vakar šķīta tikai pagātnes atbalss bez nozīmes tagadnē. ■

¹ Ventspils, Piltene, Kuldīga, Aizpute, Koknese, Cēsis, Valmiera, Straupe, Limbaži.

² Vilande, Jaunpērnavā, Vecpērnavā, Hāpsalu, Paide, Rakvere, Narva, Paldiski, Viru-Nigula.

Roberts Rasums

Andrievs Niedra — literāts, kritiķis un ideologs

Viens no tiem, kas piedāvāja citu Latvijas sabiedrības attīstības scenāriju

Roberts Rasums ir Latvijas Universitātes politikas zinātnes bakalaura un vēstures maģistrs, kas specializējies Latvijas Neatkarības kara un civili militārajās attiecībās.

Latvijas vēsture 20. gadsimtā ir piedzīvojuši virkni satricinājumu, kā dēļ iekavētas vēsturiskas diskusijas par Latvijas politiskās nācijas attīstību. Viens no tematiem, ko sabiedrība uz tver salīdzinoši vienkāršoti, ir latviešu nacionālās identitātes ģenēze 19. un 20. gadsimta mijā, kad vienlaikus sadūrās nacionālās, ekonomiskās un sociālās problēmas. Šajā periodā tieši publicistikai Latvijā bija nozīmīgākā kultūras diskusijas virzītāja loma — laikā, kad trūka akadēmiski izglītotu teorētiķu, periodikā attīstīja idejas par latviešu kultūras un identitātes dabu, problēmām un tālāku attīstību. Viena no pretrunīgākajām personām Latvijas sabiedrības intelektuālās diskusijas avangardā bija Andrievs Niedra.

Mācītājs, publicists, mazgruntnieks, tad valdības vadītājs un visbeidzot tautas nodevējs — Niedras mūžs ir bijis raibs. Viņš dzimis 1871. gadā Tirzas pagasta Lejas Dauškānu mājās mazgruntnieku ģimenē, kurā valdījusi visai šaura rociņa, it īpaši pēc Andrieva tēva nāves. Lai mazinātu trūkumu, jau studiju laikā Tērbatā sācis publicēties. Pēc Pirmā pasaules kara Niedras dzīves ceļi ir plaši aprakstīti — drīz vien pēc vācu iestenošanās 1919. gada 16. aprīļa puča viņš kļuva par alternatīvās valdības vadītāju un pēc vācu sakāves tika izraidīts no Latvijas.

Pienesums literārās kritikas attīstībā

Pirmie Niedras publicētie stāsti liecina, ka viņš ir iedvesmojies no t. s. triviālās literatūras un at-

sevišķiem materiāliem par Baltijas pagātņi. Stāsts *Čigānietes lāsts*, kurā attēloti bada un mēra motīvi, ir balstīts Baltijas hronikās un stāstos, kas dzirdēti tēva mājās Dauškānos. Autors savās atmiņās skaidrojis, ka stāstā vēl nav redzama nekāda vēsturiskā procesa analīze; viņš «vienkārši sakrāvis čupā» iespaidus no dažādiem briesmu romāniem, vecām hronikām un vēstures grāmatām. Stāsta galvenais pavediens (čigānietes atriebība muižniekam, kurš radījis konfliktu starp sievietes ģimenes locekļiem) ir saistīts ar sava laika t. s. «briesmu romāniem»: *Venēcijas asinsnakts*, *Kapsētas Urzula*, *Bālā grāfiene*, kas savā laikā izdoti lielos metienos. Atšķirībā no daudziem laikabiedriem Niedra Rietumeiropas nacionāli kulturālās idejas nevis tieši pārcēla latviešu kultūrā, bet centās tās pielāgot latviešu dabai un vērtībām.

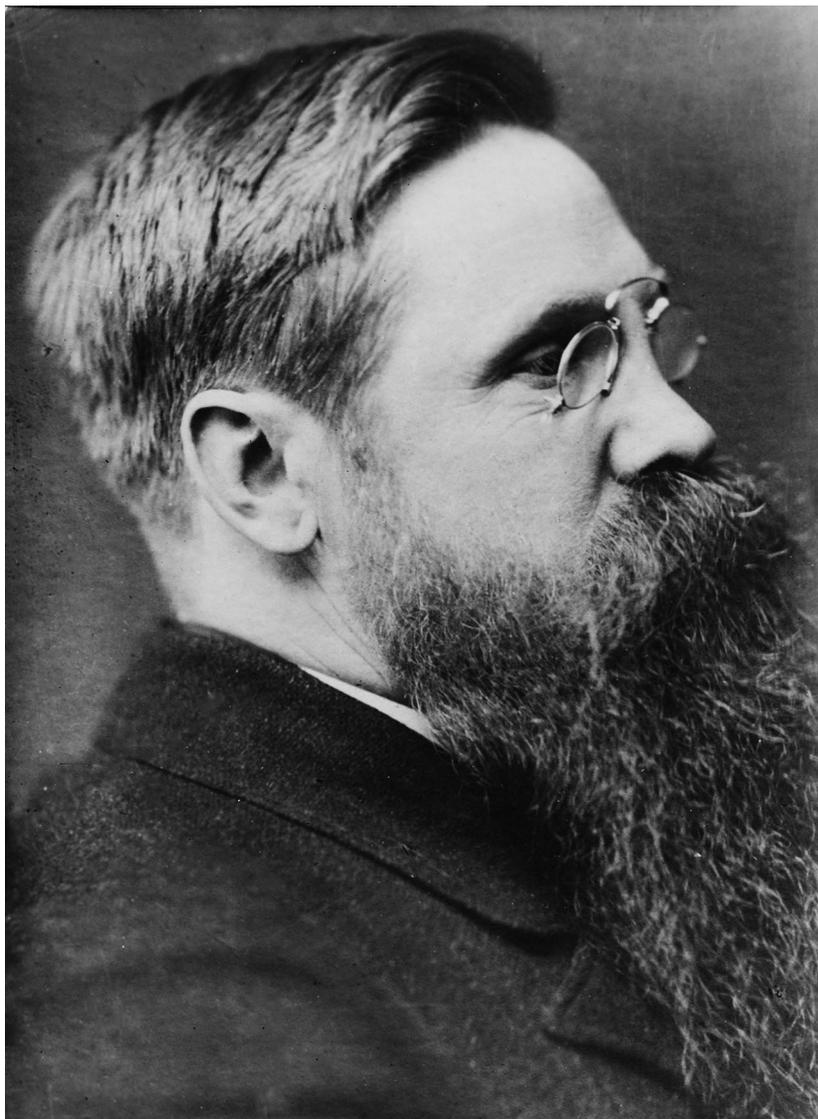
Latviešu literārā kritika parādījās tikai gadsimtu mijā, tai pamatus lika Jānis Asars, Andrievs Niedra, Vilis Dermanis, Antons Birkerts, Jānis Jansons-Brauns, Andrejs Upīts un Teodors Zeiferts. Latviešu literārā kritika 19. un 20. gadsimta mijā vēl tikai sāka veidoties; tai trūka zinātnisku un konceptuālu pamatu, tāpēc sākotnēji tā attīstījās tikai kā savstarpēja polemika, kurā iesaistījās populāri publicisti no konservatīvo (Niedra un Zeiferts) un sociālistu aprindām.

Nozīmīgākās diskusijas pastāvēja jautājumā par literatūras jēgu; kamēr konservatīvais spārns literatūru uzlūkoja caur darba estētisko un psiholoģisko prizmu, sociālisti meklēja darba praktisko un ideoloģisko vērtību. Šajā kontekstā šo ideju cīņu var uztvert kā sadursmi starp 19. gadsimta romantiskā nacionālisma atbalsim un 20. gadsimta sociālistiskā utilitārisma sākumiem. Niedra kritikas rakstija aptuveni desmit gadus (vēlāk viņš aizvien vairāk pievērsās politiķa karjerai, profesionālo rakstniecību un publicistiku atstājot otrajā plānā) un šajā laika posmā atbilda tipiskam sava laikmeta kritiķa tēlam; izvirzījās izvirzīt vispārēju kritikas teoriju, tās vietā viņš balstījās tikai savos personīgajos, politiskajos, estētiskajos un sociālajos principos; mācītāja kritikas nebija nošķiramas no viņa «politiskā manifesta». Rakstos viņš centās apvienot gan estētiku, gan utilitāristu idejas, uzskatot, ka mākslas galvenais uzdevums ir «apmierināt, stiprināt un pulcināt», savukārt kritikas uzdevums ir mākslas darba iztirzāšana.

Par izcilāko jauntautbnieku un jaun nacionālistu darbu Andrievs Niedra uzskatīja brāļu Kaudzīšu romānu *Mērnieku laiki*, jo, viņaprāt, Kaudzītes pirmie atmetuši 19. gadsimta nogalei raksturīgo romantismu, tā vietā veidojot vienkāršu, saprotamu stāstu, kura pamatā ir reāls latviešu cilvēks. Tiesa, Niedra kritiski izteicās par romāna avantūristisko daļu — mērnieku karšu zagšanu, Kaspara nāvi utt., jo to iespaidojuši vācu romāni.

Lubu literatūras novērtējums

Balstoties uz bērnībā gūto lasīšanas pieredzi,

Andrievs Niedra. 20. gadsimta 20. gadi.
Fotogrāfs nezināms. LU Akadēmiskā bibliotēka

Niedra samērā pozitīvi attiecās pret «triviālo» («sēnalu») literatūru. Te iederīgs salīdzinājums ar tiem mūzikas kritiķiem, kuri izprot, ka vienkāršiem cilvēkiem daudz tuvāka ir tautas melodija, nevis Bēthovena instrumentāli un kompozicionāli sarežģītie darbi. Niedra bija pirmais latviešu kritiķis, kas darba estētisko analīzi noteica kā primāro kritikas elementu. Melodijas — mūzikas visvienkāršāk uztveramā elementa — lomu rakstniecībā izpilda notikums, aktīvs attīstības virziens. Vienkāršs cilvēks literārā darbā vispirms meklē nevis apslēptas idejas, dabas tēlojumus vai liriku, bet notikumu, darbību un cīņu, kam pievienojas pirmatnējās emocijas — bailes, līdzjūtība, mīlestība.

Niedra norādīja, ka mākslas kritiķi pieder pie tā mazākuma, kas šo dabisko vienkāršību ir spējuši pārvarēt, taču viņi neizprot, ka lielākā sabiedrības daļa šādu attīstību nepiedzīvo un apstājas pie lubu literatūras. Šo problēmu latviešu kritika cenšas risināt, noliedzot lubu literatūru, taču tās piedāvātā alternatīva nav atbilstoša — tā ir pārāk sarežģīta. Niedra piedāvāja «vingrināt» lasītāja prātu, aizvien sarežģītākas stāsta līnijas

ievijot pagaidām vienkāršā motivā, t. i., no «lubeniekiem» pārņemot vienkāršo stāsta formu, to mākslinieciski uzlabojot.

Attieksme pret seksualitāti

Savos rakstos Niedra arī analizēja seksualitātes jautājumu kultūrā. Pēc viņa domām, nespējot nošķirt seksuālo no pornogrāfiskā, latviešu kritika par pornogrāfisku pasludina arī ievērojamu daļu lubu literatūras. Šajā jautājumā Niedra palika pragmatiskis; viņaprāt, latviešu literatūras kritiķi nevajadzīgi trivializē «tautas literatūru» un pretstata to «augstajai mākslai», neņemot vērā apstākļus, kas tautas pieprasījumu novirza triviālās literatūras, nevis kritiķu slavēto darbu virzienā.

Niedra uzskatīja, ka kaitīga ir tikai pornogrāfiskā literatūra, kura īpaši ietekmē jauniešus to seksuālās nobriešanas periodā. Vispārējs triviālās literatūras noliegums nav nepieciešams, jo godīga cilvēka dvēsele pati spēj nošķirt labo no ļaunā. Savukārt tie jaunieši, kuri aug izvirtušās ģimenēs, morāli tiks samaitāti šā vai tā. Jāņem arī vērā, ka gadsimtu mijā latviešu kultūras vidē nepastāvēja vispārpieņemts nošķirums starp erotiku, seksualitāti un pornogrāfiju.

Niedra norādīja, ka nav iespējams darbu saukt par pornogrāfisku tikai tāpēc, ka tā priekšplānā atrodas seksuālais motīvs (tad atsevišķi Niedras darbi būtu dēvējami par pornogrāfiskiem), jo ir jānošķir seksuālais motīvs (kas atrodams arī tautas daiļradē, kur erotisko motīvu izmanto kā mākslinieciskās izteiksmes līdzekli, piemēram, skaistumu saistot ar kailumu) no pornogrāfiskā motīva, ko raksturo erotisks pārdzīvojums, kas apzināti virzīts uz seksualitātes fizisku piepildījumu. Tiesa, arī erotiski momenti, viņaprāt, ir kaitīgi bērniem un jauniešiem, jo pārāk stipri ietekmē to nenobriedušos prātus.

Jaunā laikmeta griežos

Niedras darbos, kas rakstīti vēl pirms 1905. gada revolūcijas, ir lasāma intelektuāli dziļa analīze ne tikai par daudz apspriesto «nacionālo jautājumu», bet arī par 20. gadsimta jauno sociālo un ekonomisko struktūru ietekmi uz cilvēka morāli. Savā romānā *Liduma dūmos* (1901) Niedra rāda: lai arī jaunais laikmets nes līdzī daudus ieguvumus (atteikšanās no vecās patriarhālās kārtu sistēmas, intelekta pārkums pār izcelšanos), tam līdzī nāk arī kultūras un morāles problēmas, kas turklāt vienlīdz sāpīgi skar gan vāciešus, gan latviešus. Līdzīgi motīvi vērojami arī Rūdolfa Blaumaņa *Indrānos*. Šajā ziņā Andrieva Niedras proza, ko mūsdienās lielākoties pāršķirsta tikai literatūrzinātnieki, ir vērtīgs laikmeta atspulgs arī vēsturniekiem un sociologiem.

Rakstnieks vienlaikus bijis gan konservatīvs vecā režīma piekritējs un kaislīgs marksisma pretinieks, gan pragmatiskis nacionālā izlīguma un latviskās kultūras idejas aizstāvis. Pēc Niedras

Bauņu pagasta
iesvētāmie ar mācītāju
Andrievu Niedru
vasaras mācībās
Matīšos. 1908. gada
jūnijs. Foto — P. Bilsen.
Valmieras muzeja
krājums

Darbu pamattēls ir latviešu zemnieks, kam Niedra novēl kļūt par veiksmīgu uzņēmēju

domām, latvieši 19. un 20. gadsimta mijā atradās bīstamā un nedrošā stāvoklī; latviešu tautas izdzīvošanu vienlaikus apdraudēja gan Baltijas vāciešu, gan krievu ierēdniecības nacionālais un ekonomiskais spiediens. Lai izvairītos no pārvācošanās vai pārkrievošanās, latviešiem bija jāiegūst materiālā turība, kas ļautu likt pamatu arī intelektuālai attīstībai — tādējādi rastos ekonomisks un intelektuāls kodols sociālai un nacionālai patstāvībai. Par galveno balstu šo pārmaiņu radīšanai Niedra uzskatīja ģimeni — nozīmīgāko tikumisko un kulturālo vērtību sargātāju, saglabātāju un ilgtspējības nodrošinātāju.

Niedras literāro darbu pamattēls ir latviešu zemnieks, kam Niedra novēl kļūt par veiksmīgu uzņēmēju, vienlaikus paliekot konservatīvam savos uzskatos un nevilcinoties sadarboties arī ar baltvāciešiem. Romānā *Liduma dūmos* Strautmaļu ģimenes un baronu Vestfālu un Zandenu saduršme ir simbols sadurei starp veco, patriarhālo sistēmu un jauno, merkantilo pasauli, turklāt ne tikai nacionālā mērogā, bet arī ģimeniskā — un gan vāciešu, gan latviešu starpā.

Atzīmējama ir Niedras atturēšanās vecā Strautmaļa dēlus — inženieri Strautmali un mācītāja kandidātu Strautmali — saukt priekšvārdos, tā vietā bieži tiek lietots «inženieris» un «mācītāja kandidāts», tādējādi norādot, ka jaunās paaudzes latvieti noteiks nevis vecā, no paaudzēm mantotā sistēma un izcelšanās, bet viņa paša darbs un panākumi.

Latviešu sociālais un ekonomiskais lēciens radīja ievērojamas pārmaiņas; kandidāts Strautmali ir izlauzies no vecā, iesīkstējušā provinces dzīvesveida, taču ekonomiskā un sociālā patstā-

vība vēl nenozīmē tikumīgas dzīves veidošanos. «Viņam vēl nav sabiedrības, kuras dzīvi lai viņš dzīvotu līdzī,» raksta mācītājs. Lai gan kandidāta brāli inženieri Strautmali daudz mazākā mērā iespaido jaunā laikmeta ietekme uz morāli, viņa liktenī ekonomiskais progress ir nesaraucami saistīts ar iepriekšējā laikmeta norieta traģiku un izvēlēm starp morālo un ekonomiski pamatoto: «[Inženiera Strautmaļa] liktenī ir gribēts — blakām saimnieciskai pārejai — rādīt, ka jaunā saimniecībā dzīve pārejas laika cilvēku nostāda arī vaigu vaigā ar morāliskiem jautājumiem. Inženieris Strautmali ir jaunās saimnieciskās dzīves, bet ne jaunās morāles veidotājs.» Vienlaikus Niedra uzsvēra morāles normu pārākumu pār merkantīliem panākumiem, nenoliedzot tās kā novecojušas, piemēram, bridī, kad inženieris Strautmali naudas dēļ ir gatavs apprecēt nemīlamu sievieti, viņa mēte dēlam novēl: «Neej, dēls, pāri dzīvām sirdīm!»

Liduma dūmos publicēšana izsauca vētraiņu reakciju ne tikai latviešu sociālistu un konservatīvo lokā, bet arī baltvāciešos — par vācu muižniecības neviennozīmīgo attēlojumu romānā. Jaunais barons Zandens izprot jauno laikmetu, ir pašapzinīgs un enerģisks, mērķa sasniegšanai ir gatavs pārkāpt morāles normas, tomēr pārstāv iesīkstējušo uzskatu, ka vāciešiem ir jābūt latviešu (jeb, kā Zandens tos sauc, «darbaspēka») vadoņiem, pārākiem ne tikai saimnieciskā, bet arī kultūras ziņā. Morālisks pretmets Zandenam ir barons fon Vestfāls, kura prototips bijis Niedras kādreizējais darba devējs barons fon Grothuss. Fon Vestfāls ir ieturēts, atbildīgi nes savu muižnieka *noblesse oblige*, vienlaikus saglabā cieņu pret latviešiem un rūpējas par savu pagastu.

Ļausim vāciešiem te nomirt mierīgi. Mēs redzam, viņi mirst, pēc 20 gadiem viņu zeme piederēs mums

Vestfāla un Zandena savstarpējās attiecības zināmā mērā dublē abu Strautmaļu brāļu attiecības, no kuriem viens reprezentē jaunā laikmeta aktīvo un merkantilo, bet otrs — morālisko pusī. Niedra uzskatīja, ka jaunā laikmeta problēmas vienlīdz stipri apdraud gan baltvāciešus, gan latviešus, tāpēc var izrādīties vienojošas.

Latviešu un baltvācu konflikts

Niedra bija vienisprātis ar Krišjāni Valdemāru: aizstāvēja idejas par latvieša kā mazgruntnieka lomu ekonomiski sociālajā sistēmā, bija pārliecināts, ka lielgruntniecība ir sociāli netaisna, jo ekspluatē pie tās nepiederīgus cilvēkus. Tāpat Niedru un Valdemāru vienoja izpratne par t. s. «jaunākā dēla problēmu», proti, latviešu zemnieku jaunākajiem dēliem, ja vien tie negribēja palikt par kalpiem savu vecāko brāļu mājās, tēva mājas bija jāpamet. Taču kardināli atšķirās piedāvātais risinājums — Valdemārs aicināja latviešus kolonizēt zemes Krievijas impērijas plašumos, savukārt Niedra uzskatīja, ka tādējādi liela daļa zaudēs savu nacionālo identitāti. Niedra piedāvāja zemi iegūt no vācbaltiešiem, tikai nevis revolūcijas, bet gan likumīgā ceļā, līdzīgi, kā bija noticis Austrumprūsijā — to izpērkot.

Piederēdams pie mērenajiem jaun nacionālistiem, Niedra arī aicināja meklēt sadarbības ceļus starp latviešu mazgruntniekiem un vācbaltu lielgruntniekiem. Šis nostājas pamatidejas viņš izklāstīja rakstu sērijā *Morituri*, kas 1902. gadā tika publicēta *Pēterburgas Avīžu* literārajā pielikumā. Raksts tapa, daļēji iedvesmojoties no vācbaltiešu laikraksta *Düna Zeitung* galvenā redaktora Ernsta Serafīma brošūras *Jaunajā gadsimtā (Im neuen Jahrhundert)*, kurā Serafīms bija norādījis, ka «Baltijas vācietība zaudē ar katru gadu vairāk savu nozīmi: kā viņu atdzīvināt un uzturēt?»

Niedra balstījās vienkāršā demogrāfiskā aprēķinā — baltvāciešu skaits Latvijā šajā laikā bija aptuveni 7%, ataudze izteikti negatīva, tātad nav nepieciešamas straujas, lēcieneidīgas pārmaiņas, jo ilgtermiņā latvieši, kuru demogrāfiskais un intelektuālais potenciāls tikai pieaugs, ieņems aizvien lielāku lomu saimniecībā un pārvaldē: «Ļausim vāciešiem te nomirt mierīgi. Mēs redzam, viņi mirst, pēc 20 gadiem viņu zeme piederēs mums bez ienaida. Atņemsim viņiem tikai privilēģijas un uzliksim zemes progresīvo ienākuma nodokli. Tie no savām latifundijām brīvprātīgi atteiksies paši, un tas nāks mums tikai par labu.»

Starp revolucionāriem un vāciešiem

Pēc Niedras uzskatiem, starp latviešiem un vāciešiem nepastāv nepārvarama plaisa, un tos vieno kristietība vai, precīzāk, protestantisma tradīcija. Savukārt sociālisma idejas Niedru interesēja ne tikai kā politiska alternatīva, bet arī kā ētisks un reliģisks jautājums, kura problemātiku veido sociālistu postulētais Dieva un kristīgās ētikas noliegums. Savos darbos viņš analizēja soda

problēmu un soda savienojamību ar kristīgo ideālu un parasti atstāja vietu gan piedošanai, gan sirdsapziņas balsij.

Šī pasaules redzējuma dēļ veidojās konflikts starp Niedru un advokātu Fridrihu Veinbergu, vienu no jaun nacionālistu lideriem, kuram, kā vēlāk atzina Niedra, «no politiskā viedokļa bija pilnīga taisnība», taču viņš pats «nedomā politiski, bet kristīgi ētiski», uzskatot, ka akla un asiņaina vēršanās pret revolucionāriem bijusi morāliski nepareiza. Niedra tā arī nespēja atrisināt duālo 19. gadsimta jaun nacionālisma problēmu — no vienas puses, prasība izpildīt pienākumu pret savu tautu, no otras puses, mierīga līdzspastāvēšana ar baltvāciešiem, vienlaikus nezaudējot savu nacionālo identitāti.

Niedra skeptiski attiecās pret sociālistiski ievirzīto *Jauno strāvu* un sociālistus uzskatīja par cīniskiem, lai arī nenoliedzami talantīgiem agitatoriem, kas spēlēja ar strādnieku likteņiem, paši būdami visai biežām kabatām. Niedra sociālistus kritizēja par to, ka viņi tautā kurina četrus instinktus: godkāribu (sociālisti lepni postulēja, ka soļo revolūcijas priekšgalā), mantkāribu (resursu pārdale, aplaupot muižas), atriebību (personīga vēršanās pret muižniekiem) un bailes (biedējot cilvēkus ar «melno sotņu»).

Pēc Niedras domām, latviešu tautai jānododas pretī savai nacionālajai sūtībai miermīlīgā ceļā, vācu autoritāti samazinot ar pilsonisku aktivitāti. 1904.—1905. gadā Niedra sarakstīja aptuveni 30 publicistisku darbu, kuros mudināja sabiedrību atturēties no marksisma idejām. Slavenākais ir Cēsis publicētais pamflets *Kurp mēs ejam?*, kurā publicēts arī slavenākais Niedras citāts par šo tematu: «Sarkanais karogs neapstāsies kūpošās muižas drupās vai pie nošautā policista liķa, bet ies pāri mūsu zemnieku sētām, katram no mums; pāri mūsu darbam, dzīvei. Sarkanais karogs ies pāri arī ģimenēm un izpostīs tās.» Šie vārdi izrādījās pravietiski.

Niedra nenoliedzami ir viens no spožākajiem sava laika intelektuāļiem Latvijā, taču viņa devums mūsdienu kultūras telpā ir palicis otrajā plānā. Lai arī virkne Niedras ideju un darbu (tajā skaitā neaizmirstamās dziesmas *Dažu skaistu ziedu vārdi*) latviešu kultūras kodolā turpina pastāvēt joprojām, Andrieva Niedras vārdu ir aizēnojuši viņa politiskā darbība. Te sava loma bijusi starpkaru Latvijā izvērstajai paradigmai, kura Niedru padarīja par «latviešu lietas» nodevēju, iekļaujot to vispārējā vācu kultūras telpas noliegumā. Taču mūsdienās tik pierastais jaunstrāvniece kā vienīgā latviešu tautas politiskā ceļa stāsts patiesībā ir daudz sarežģītāks, un tieši Andrievs Niedra bija viens no tiem, kas piedāvāja citu Latvijas sabiedrības attīstības scenāriju — tādu, kurā latvieši un baltvācieši varētu dzīvot savstarpējā saskaņā, tādu, kas varbūt būtu ļāvis izvairīties no vēsturiskajām, politiskajām un kultūras traģēdijām, ko izraisīja latviešu un baltvāciešu savstarpējā sašķelšanās. ■

Inna Gīle

Marts

Inna Gīle (1989) ir *Mg. hist.*, vēstures doktora grāda pretendente, Liepājas muzeja vēsturniece. Piedalījiesies TV dokumentālo raidījumu ciklā *Tas notika šeit*. Pēta 20. gadsimta vēsturi, zinātniskās intereses — militārās medicīnas un medicīnas vēsture. Pašlaik dzīvo Francijā.

2. marts

Denkerka ir skaista un vēsturiska ostas pilsētiņa Francijas ziemeļos ar vairākiem muzejiem un brīnišķīgu promenādi, kas stiepjas gar kanāla malu un aizved līdz pat pludmalei.

Tā ir kā kara artefakts — pat baznīca pilsētas centrā iekapsulējusi ložu izurbtos caurumus, bet pludmalē, nepilnus 10 km no mūsu mājām, tuvu Beļģijas robežai, var redzēt Otrā pasaules kara operācijas *Dinamo* laikā nogremdētos kara un civilos kuģus. Katru dienu paismus tos «apēd», bet bēgums atkal «izsplauj» skatītāju aplūkošanai.

Ari Ukrainā drīz būs jauni kara muzeji un jauni kara artefakti, ko rādīt nākamajām paaudzēm. Kaut tādu muzeju būtu mazāk!

7. marts

Šodien pie bākas otrpus kanālam dzestrš vējš, daudz apbružātu un samīcītu austeru čaulu un lielas, baltas kaijas. Viena mētājas beigta. Varbūt apēda sliktu austeri?

8. marts

— *Bonjour Madame!* — ar retu redeli, bet plati smaidīdams, laipni sveicināja bomzis.

— *Bonjour!* — priecīga iesaucos, iznākot no kāpņu telpas.

Bezpajumtniekiem bija iepatikusies mūsu kāpņu telpas piekāje ar skatu uz Republikas laukumu, kuru viņi izmantoja kā satikšanās vietu.

Bomža vārdu nezinu, bet man patik viņu saukt par Pjēru. Šķiet ļoti piemēroti.

Pjērs prot uzlabot garastāvokli. Citreiz viņš grib runāties, bet es neprotu franciski, tādēļ aprobežojāties ar *Bonjour!*, pāris neveikliem žestiem un *Au revoir!*

No vienas puses, ļoti žēl, ka manam vīram Ričardam drīz beigsies hokeja sezona un mums būs jāatvadās no šīs jaukās vietas, no otras puses, nav nemaz tik slikti, jo rudenī mēs atkal dosimies citviet jaunos piedzīvojumos.

10. marts

Šodien dabūju ar midiju pa galvu — uzkrita no skaidrām debesīm!

Līdz šim midiju lietu vēl nebiju pieredzējusi. Tas rodas divas reizes dienā, bēguma laikā, kad kaijas zvejo jūras veltes — noķer, purina, dauza pret asfaltu.

11. marts

Tik jauki iet pastaigāties kopā ar bēgumu un atgriezties ar paismu! Tādās pastaigās ir sajūta, ka esi iekļāvies dabas ritējumā.

Man vienmēr ir patīcis pie jūras. Ari austeres pie jūras garšo vislabāk. Apēdu astoņas. Vēl pasēdēju un varbūt apēdišu atlikušās četras.

15. marts

Cik daudz darba un enerģijas ieguldīts, lai iznīcinātu, izpostītu, nogalinātu! Un pēc kara atkal tik daudz laika un līdzekļu būs jāiegulda, lai visu atjaunotu un dziedinātu!

Ir drausmīgi apzināties, ka tas notiek atkal, atkal, atkal un atkal! Vai tiešām katrai paaudzei jāpiedzīvo karš, lai novērtētu mieru? Vai tad vēsture neko nemāca?

Varētu domāt, ka šeit, Francijā, es jūtos drošībā, bet lielais attālums no karadarbības zonas noteikti nepasargā manu iekšējo mieru. Ik dienu pienāk ziņas par jauniem postījumiem un upuriem. Ik dienu domāju par to, kā klājas maniem radniekiem Ukrainā. Pirmo kara nedēļu negulēju vispār.

Tik daudz jautājumu maisās pa galvu. Kāpēc kaut kam tādām bija jānotiek? Vai mani radi un Ukrainas armijā karojošie brālēni vēl ir dzīvi? Visvairāk man žēl mīļās omītes Marijas. Noteikti ir neaptverami smagi pieredzēt, kā tavi bērni un mazbērni aiziet karā. Gaidīšana, uztraukums, bezcerība, neziņa...

Man šķiet, grūtāk vienmēr ir tiem, kas paliek.

16. marts

Denkerkā šodien koši zilās debesis un visapkārt zied sātīgi dzeltenas narcises. Pat pavasaris sūta atbalsta sveicienus Ukrainai.

23. marts

Sēžu kanāla malā un vēroju ūdeni. Rudenī kanāls bija piepildīts ar burvīgām, lēni dejojošām medūzām, tagad — ar treknām jūras lidakām.

Jahtu piestātnē notiek gatavošanās sezonai, zivju tirdziņā — rosība. Kā katru rītu, rindas tirdziņā nav mazās, bet man izdevās tikt pie dažiem «mošķiem» jūras velšu zupai. Visinteresantākie man šķiet jūras naziši, kas rāda mēli, bet jūras ķemmites ik pa laikam kludzina vāciņus. Šī skaņa man vienmēr atgādinās Denkerkas kuģišu piestātņi.

Kamēr tā sēdēju un prātoju, radās sajūta, ka kāds mani novēro. Nodomāju pārbaudīt savu teoriju. Izvilku no maisiņa garneli un noliku sev līdzās. Pēc dažām sekundēm nolaidās četras ziņkāriņas kaijas. Tā jau man likās! Viņas citīgi vēro!

27. marts

Man patik nesteidzīgais franču mazpilsētas miers. Kāds pāritis ap 80, rokās sadevies, man nosoļo garām. Dzīve šeit liekas tiešām silta.